گەلاوێژی کوردستان

کەلیلە و دیمنە بە کوردی

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب

***

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، گەڕەکی ڕاپەڕین، هەولێر

ژمارەی تەلەفۆن: ٢٢٣٢٠٢١

سندووقی پۆستە ژمارە: ١

گەلاوێژی کوردستان

کەلیلە و دیمنە بە کوردی

وەرگێڕانی: حاجی مەلا کەریمی زەنگەنە
پێشەکی: د. محمد نوری عارف

ناوی کتێب: گەلاوێژی کوردستان یان "کەلیله و دیمنه بە کوردی"
وەرگێڕانی: حاجی مەلا کەریم حاجی سەعید زەنگەنە
ساڵی وەرگێڕان: ١٩٣٤ سلێمانی
پێشەکی: د. محەمەد نووری عارف
بڵاوکراوەی ئاراس- ژمارە: ٧٠
دەرهێنانی هونەری: بەدران ئەحمەد حەبیب
بەرگ: شکار عەفان نەقشبەندی
نووسینی سەر بەرگ: خۆشنووس محەممەد زادە
وێنەکان: لە کێشانی "سوزانه ڤریتز"ە و لە "كليلة ودمنة" چاپی ١٩٨١ "دار الشروق - بيروت" وەرگیراوە.
پیت لێدان: ئەمیر داوود
سەرپەرشتیی چاپ: ئاوڕەحمان مەحمود
چاپی یەکەم - چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر- ٢٠٠١
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆشنبیری و هونەر لە هەولێر ژمارە (٣٠١)ی ساڵی ٢٠٠١ی دراوەتێ

پێشەکی

د. محمد نوری عارف

ڕۆژێکی هاوینی ساڵی ١٩٧٦ بە هۆی هاوڕێی دێرینم خوالێخۆشبوو هونەرمەند شەماڵ سائب بۆ یەکەم جار مامۆستا مەلا کەریم ناسی، ئەو کاتە هەردووکمان مامۆستا بووین لە کۆلیجی ئادابی زانکۆی سلێمانی، کاک شەماڵ وتی: با سەرێ لە مامۆستا مەلا کەریم بدەین، قسەکانی خۆشە و ماوەیەک لەگەڵیدا دادەنیشین، ڕۆیشتین بۆ ماڵەکەی، وا ڕێک کەوت لەوێ بوو، بەخێرهاتنی کردین و سێ قۆڵی دانیشتین، مەلا کەریم پیاوێکی ئارام و لەسەرخۆ بوو، قسەکانی بەتام و خۆش بوون، ئەو سەردەمە، ئەوانەی کە هاوتەمەنی ئەو بوون و خوێندەوار بوون، لە حوجرەی مزگەوتەکاندا خوێندبوویان، لە پاڵ زمانی عەرەبیدا بێجگە لە زمانەکەی خۆیان فارسیشیان دەزانی، کە زانی من مامۆستای زمان و ئەدەبی فارسیم، هاتە سەر باسی ئەدەبی فارسی، دیار بوو کە هۆگری ئەو ئەدەبە بوو، دوای وتووێژ و گفتوگۆ لەو بارەیەوە، باسی بەرهەمە بەناوبانگەکانی ئەدەبی فارسی کرد، وەکو؛ گوڵستان و بوستان و دیوانی حافز و...هتد. ئینجا قسە هاتە سەر باسی کەلیلە و دیمنە کە ناوبانگێکی جیهانی هەیە، لە پێش ئیسلام و دوای ئیسلامیش وەرگێڕدراوەتە سەر زمانە جیاجیاکانی دونیا، بێگومان لە ئەدەبی فارسیشدا جێگایەکی تایبەتی هەیە و هەمووی چیرۆکی خۆش و بەکەڵک و پڕ لە ئامۆژگارییە. مەلا کەریم وتی: کەلیلە و دیمنەم لە فارسییەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی و ناونیشانی(گەلاوێژی کوردستان)م بۆ داناوە، وەکو ئاگام لێیە، کراوە بە زۆر زمان و لام حەیف بوو کە خوێندەوارانی کورد لێی بێ بەش بن، دوای ئەوە وتی: ساڵەهای ساڵە بە تەمای ئەوەم کە بۆم چاپ بکەن، بەڵام هەر وا ماوەتەوە، ئینجا دەستنووسەکەی پیشان داین، هەندێکم لێ خوێندەوە، بینیم بە کوردییەکی خۆش و شیرین و ڕەوان ساڵی ١٩٣٤ نووسیویێتیەوە، لە ڕاستیدا پەخشانی کوردی و لەو سەردەمەدا و بەو شێوەیە نووسرابێتەوە بێگومان نرخ و بەهایەکی تایبەتی هەیە و دەگمەن و نایابە، کەم ڕۆشنبیری کورد لەو سەردەمەدا بیریان لەوە کردۆتەوە کتێبێکی وا بکرێ بە کوردی. چەند ساڵێکی بەسەردا تێپەڕی و مەلا کەریم کۆچی کرد و ئاواتەکەی نەهاتە دی و کتێبەکەی هەر وا مایەوە و نەخرایە ژێر چاپ دوای ئەوە ساڵ هات و ساڵ چوو نزیکەی چارەکە سەدەیەک تێ پەڕی بەسەر ئەو دیدارەی کە کردمان لەگەڵ خوالێخۆشبوو مەلا کەریمدا، ڕۆژێ لە ناکاو نەزیرە خانی کچی خوالێخۆشبووم لە

هەولێر بینی، بەخێرهاتنم کرد و دەمزانی کە ماوەی چەند ساڵێکە لە هۆڵەندە دەژی و ئێستا بۆ سەردان هاتۆتەوە، دوای هەندێ گفتوگۆ وتی: کتێبێکم لەسەر شەماڵ نووسیوە و (گەلاوێژی کوردستان)ی باوکیشم هێناوە بە نیازی ئەوەی هەوڵ بدەم، بەڵکو چاپیان بکەم، دەستنووسەکە بە ڕێنووسی کۆنی کوردی نوسرابوو، بەڵام کاتی خۆی مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم خستوویەتییە سەر ڕێنووسی نوێی کوردی و ئەوانەیشی لەگەڵ خۆیدا هێنابوو*، وتم ئەمە کارێکی زۆر باشە و چاپکردنی کتێبەکە ئاسانتر و خێراتر دەکات، بە نەزیرەخانم وت: من ئامادەم داوا لە سەرنووسەری دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس کاک بەدران ئەحمەد بکەم بۆ چاپ کردنیان، دڵنیام کە خواستەکەمان بەجێ دەهێنێ. دوای ئەوەی کە ئەمەم بە کاک بەدران وت، دەستنووسەکانی وەرگرت و بەڵێنی دا کە دوای هەڵسەنگاندن چاپیان بکات. زۆری پێ نەچوو، ڕۆژێ چاوم پێی کەوت، وتی: (گەلاوێژی کوردستان)ی مەلا کەریم خوێندەوە و سەرنجی ڕاکێشام و بینیم کە کارێکی زۆر باشە و بە کوردییەکی شیرینی ئەو سەردەمە نووسراوە و لەبەر کۆنی پەخشانەکەی نرخێکی تایبەتی هەیە و بڕیاری لە چاپدانیم دا و ئێستا بەشێکی زۆری لێ چاپکراوە و بەم زووانە تەواو دەبێ و داوات لێ دەکەم پێشەکییەکی بۆ بنووسی، منیش بەڵێنی ئەوەم پێ دا. دوای ئەوەی کە تەواو بوو، دەستنووس و لاپەڕە چاپکراوەکانی پێدام، وا لێرەدا کورتەیەک دەنووسم لە بارەی ئەم وەرگێڕانە کوردییە و مێژووی ڕابوردووی ئەم کتێبە گرنگە و جێگای تایبەتی لە ئەدەبیاتی جیهاندا.

لە کۆتایی دەستنووسی (گەلاوێژی کوردستان)دا نووسراوە: گەلاوێژی کوردستان لە ١٠ی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٤ دەست کراوە بە نووسینەوەی و لە ٢٠ی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٣٤ تەواو بووە. لەو سەردەمەوە تا ئەمڕۆ گۆڕانێکی یەکجار زۆر بەسەر پەخشانی کوردیدا هاتووە، کە ئەم گۆڕانە و بەو خێراییە و لەو ماوەیەدا، لە زمانەکانی تردا دەگمەنە و لە زمانەکانی دراوسێشماندا بەو شێوەیە بەدی ناکرێت و گەلێ جیاوازە لەگەڵ پەخشانی کوردیی ئەمڕۆماندا، لە ڕووی وشە و زاراوە و لێکدانی وشە و دەربڕین و داڕشتنی ڕستەکاندا، هەر لەبەر ئەو جیاوازییە زۆرە، بە کۆن دادەنرێت، ئەو گۆڕانە خێرایەش کە لە زمانەکەماندا، تا ئەمڕۆ ڕووی داوە، هۆی تایبەتی خۆی هەیە، نووسەر و

* نووسینەوەکەی مامۆستا محمدی مەلا کەریم لە چوار دەفتەردا بووە. وا دیارە یەکێک لە دەفتەرەکان (دەفتەری سێیەم) لەناوچووە بۆیە دەزگای ئاراس داوای لە کاک ئەحمەد تاقانە کرد کە دەفتەری سێیەممان بۆ بنووسێتەوە، ئەویش کارەکەی بۆ ئەنجام داین و سوپاسی دەکەین.

ئەدیب و ڕۆشنبیرەکانمان هەمیشە هەوڵیان داوە بە کوردی پەتی بنووسن و لە جیاتی وشە بێگانەکان وشەی خۆماڵی و ڕەسەنی کوردی بەکاربهێنن، چونکە ئاشکرایە کە زمان بڕبڕەی پشتی هەموو میللەتێکە و مەرجێکی گرنگە بۆ بوونی ئەو نەتەوەیە و هێشتنەوە و پاراستن و گەشە پێدانی. ئەوەی کە شایانی باسە ئەوەیە کە ئەو شێوەیەی مەلا کەریم گەلاوێژی کوردستانی پێ نووسیوەتەوە، کوردیی ڕۆشنبیرانی قۆناغی ئەو سەردەمە بووە، بەبێ زۆرکردن لەخۆ، نووسەرەکەی بە شێوەیەکی سادە و ئاسان و ڕەوانی ئەو سەردەمە کتێبەکەی لە فارسییەوە، وەرگێڕاوە بۆ سەر کوردی، ئەوە شێوەیەکی تایبەتمەندە بەو قۆناغە، لە ڕووی لێکۆڵینەوە و دیراسەی زمانی کوردی بایەخێکی تایبەتی و بە نرخی هەیە.

پەخشانێ ئەگەر بە زمانی میللەتەکانی دەوروپشتمان، وەکو؛ عەرەبی و فارسی و تورکی، لەو سەردەمەدا نووسرابێتەوە، بە نوێ دانانرێت و جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لەگەڵ شێوەی نووسینی ئەمڕۆیاندا، چونکە لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ خاوەن دەسەڵاتن، زمانی عەرەبی هەر لەسەرەتای ئیسلامەوە تا ئەمڕۆ نەتەوە موسڵمانە جیاجیاکان بەرهەمی هەمە جۆرەیان پێ نووسیوە و خزمەتیان کردووە، لەبەرئەوەی کە زمانی ئاین و زانست و دەسەڵات بووە. فارسەکانیش خاوەنی دەسەڵاتێکی پتر لە(٢٥٠٠) دوو هەزارو پێنج سەد ساڵەن، لە سەرەتاوە تا دەگاتە پەیدابوونی ئیسلام زمانی ڕەسمییان هەبووە، دوای ئیسلامیش تا ئەمڕۆ هەر هەیانەو پێی دەوترێ فارسی دەری یان فارسی نوێ. هەروەها تورکەکانیش خاوەنی دەسەڵاتێکی زیاتر لە(٥٠٠) پێنج سەد ساڵەن، زمانی ڕەسمی خۆیان هەیە، کوردیش لە دوای ئیسلام سەدەها ساڵ میرنشین و دەسەڵاتی سەربەخۆ و نیمچە سەربەخۆی هەبووە، بە دیالێکتە جیاجیاکانی زمانەکەی، بەرهەمێکی زۆری بەجێ هێشتووە، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی هەر شیعر بووە، لە زەمانی بابە تایەر و دوا بەدوای ئەو، سەدەها شاعیری بە توانامان هەبووە، بەڵام تەمەنی پەخشانی کۆنی کوردی، لە نزیکەی دوو سەدە تێپەڕ ناکات، لەو ماوەیەدا ئەوانەی کە پەخشانی کوردییان نووسیوە لە پەنجەی دەستێ تێپەڕ ناکات، لەوانەیە بەرهەمەکانیان وەکو کتێبێ لە نزیکەی دوو سەد پەڕەیەک دا جێگای ببێتەوە، لە مێژووی ئەدەبەکەماندا پەخشان شان بەشانی شیعر نەڕۆیشتووە، چونکە دەسەڵات و میرنشینە کوردییەکانمان زمانی کوردییان وەکو زمانی ڕەسمی بەکار نەهێناوە، لە باتی زمانەکەی خۆمان بە زۆری زمانی فارسی و عەرەبییان بەکار هێناوە، زمانی میللەتەکانی دراوسێمان وەکو باسمان کرد زمانی ڕەسمی، هەر یەکێ

لەو زمانانە لە سنووریکی تایبەتی و لە قەڵەمڕەوی خۆیاندا بەکارهێنراون و دەهێنرێن، زانایان و نووسەرانیان دەسەڵاتدارەکانی خۆیان هانیان داون و پشتیان گرتوون، بەڵام ئەو زەمینە لەبارە بۆ زمانی کوردی نەڕەخسابوو، زمانەکەمان زمانی ڕەسمی نەبوو، ئەو کەسەی کە بە کوردی بینووسیبایە تەنها هەستی نەتەوایەتی بوو کە پاڵی پێوە نابوو، با بێینەوە سەر باسەکەی خۆمان کە (گەلاوێژی کوردستان)ە و لە ساڵی ۱۹۳٤دا مەلا کەریم لە فارسییەوە بە پەخشان وەریگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی، وەرگێڕ دەسەڵاتێ پشتی نەگرتووە، کەسێ هانی نەداوە، یەکێ پشتیوانی نەبووە، کە ئەو کتێبە بکات بە کوردی و بۆی چاپ بکات، تەنها هەستی نەتەوایەتی بزواندوویەتی، زانیویەتی کە، کەلەبەر و بۆشاییەک هەیە و ویستوویەتی بەپێی توانای خۆی بەشێکی لێ پڕ بکاتەوە، وەکو خۆی لە پێشەکییەکەیدا دەڵێ: «ڕجایە، برا خۆشەویستەکانم وەکو تەماشام کرد، ئامۆژگارییەک کە بە کوردی بێت نەنووسرابووەوە، یا عەرەبی، یا فارسی، هەر کەسە جۆرە کتێبێکی بۆ زوبانەکەی نووسیبووەوە، وە (گەلاوێژی کوردستان) کە بیست و چوار زوبان تەرجومە کرابوو، منیش بە کوردی کە زوبانی ئەجدادمانە، نووسیمەوە، یارمەتی لە خواوە.»

ناونیشانی کتێبەکە (گەلاوێژی کوردستان)ە، کە لە فارسییەکەیدا (انوار سهیلی)یە ئەم هاتووە ناونیشانەکەی خستۆتە قاڵبێکی نەتەوایەتییەوە و ناوی ناوە گەلاوێژی کوردستان، (سهیل: سوهەیل) وشەیەکی عەرەبییە و ناوی ئەستێرەیەکە لە کۆتایی گەرمای هاویندا دەردەکەوێت، میوە لەم کاتەدا پێ دەگات، لەبەرئەوەی کە لە (یەمەن)دا بە تەواوی دەبینرێت، پێی دەڵێن (سوهەیلی یەمانی)، ئەم وشەیە لە فارسیشدا بەکاردێت، لە زمانی کوردیدا پێی دەوترێ (سیوەیل)، لە پەندێکی پێشینانی کوردیدا ئەم وشە بەکاردەهێنرێت، لەکاتێکدا ئەگەر کەسێ بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ یەکێ نەبینی و لە پڕێکدا چاوی پێ بکەوێ، پێی دەڵێ: «بووی بە ئەستێرەی سیوەیل»، ناوێکی تری هەیە لە کوردیدا کە زۆر ناسراوە و پێی دەڵێن «گەلاوێژ» ئەستێرەیەکی گەشە و لە کۆتایی هاویندا کاتی کە دەردەکەوێت لە شەودا، لەناو خەڵکدا باوەو دەڵێن: «گەلاوێژ دەرکەوت و گەرما نەما»، وەرگێڕ پارچە هۆنراوەیەکی شاعیری بەناوبانگی کورد (حەمدی) کردووە بە سەرەتاکەی لەژێر ناونیشانی سورة (فاتحة الکتاب) بە کوردی. هەروەها لەلاپەڕە(٦)ی گەلاوێژی کوردستاندا بەم جۆرە دەڵێ:

«لە زەمانی ئەبو المظفر بەهرام شاە کوڕی سوڵتان مەحموودی غازی غەزنەوی، حەکیمی

بێ ئەمثال و زوبان فەصیح ابو المعالی نصرالله کوڕی محمد کوڕی حمید تەرجەمەی کرد بە فارسی، ناونرا «ئەنواری سهیلی»یەوە مەلا کەریم کوڕی حاجی سەعید کوڕی مەلا کەریم ناوی نرا گەلاوێژی کوردستان».

لە ڕاستیدا من نازانم مەلا کەریم لە ساڵی ١٩٣٤دا چ چاپێکی کەلیلە و دیمنەی لەژێر دەستدا بووە و لە چ ساڵێکدا چاپ کراوە، لەوە دەچێت کە ئەمەی لە پێشەکی ئەو چاپەدا وەرگرتبێ کە لەژێر دەستیدا بووە، بەڵام ئەمە بۆچوونێکی ڕاست نییە و هەڵەیە و ڕاستییەکەی بەم جۆرەیە: ابو المعالی نصرالله بن محمد لە دەوروبەری ساڵی (٥٣٦ کۆچی) کەلیلە و دیمنەی وەرگێڕاوەتە سەر فارسی[١] دوای ئەوە لە کۆتایی سەدەی نۆهەمی کۆچی (حسین الواعظ الکاشفی) کەلیلە و دیمنەی (ابو المعالی نصرالله بن محمد) هێنا و هەندێکی لێ لابرد و هەندێکی خستەسەر و بەشێوەیەکی تر بە فارسی نووسییەوە و ناوی نا (انوار سهیلی) ئەنواری سوهەیلی[٢]. هەروەها (براون) دەڵێ: حسین کاشفی ناسراو بە (واعظ) دانەری کتێبی (ئەنواری سوهەیلی)یە، کە ناسراوە بە (مەولانا کمال الدین حسین واعظ کاشفی) لە ساڵی(٩١٠ کۆچی)دا مردووە[٣].

لەبەرئەوەی کە (ئەنواری سوهەیلی) پەیوەندی بەکارەکەمانەوە هەیە و مەلا کەریم لە گەلاوێژی کوردستاندا ناوی بابەکانی نەنووسیوە و لەوانەیە لە چاپەکەی ئەودا بەو جۆرە بووبێت و نایشزانین کە بنچینەی وەرگێڕانەکەی چ چاپێ بووە، لێرەدا کورتەیەک لەبارەی ئەنواری سوهەیلییەوە دەنووسین و ناونیشانی بابەکانی دەخەینە ڕوو:

لەکۆتایی سەدەی نۆهەمی کۆچیدا و لە سەردەمی سوڵتان حسین میرزا بایقرای نەوەی تەیموورد (حسین واعظی کاشفی) دەستی کرد بە نووسینەوەی کەلیلە و دیمنەکەی (ابو المعالی) بەجۆرێکی تر و بەرگێکی تریشی کرد بە بەردا، هەندێکی لێ لابرد و هەندێ چیرۆکی تری خستەسەر و، هەروەها گۆڕانکایشی کرد لە ناونیشانی بابەکانیدا و شیعری فارسی خستە شوێن شیعرە عەرەبییەکان و هەوڵی گۆڕین و ئاسان کردنی ڕستە و دەربڕینەکانیدا و پێشکەشی (نظام الدوله أمیر شیخ احمد السهیلی) کرد، کە یەکێ بووە لە ئەمیرەکانی سوڵتان حسین و ناوی نا (انوار سهیلی: ئەنواری سوهەیلی) و براون (ڕۆژهەڵاتناسی بەناوبانگی ئینگلیزی) بە باشترین وەرگێڕانەکانی کەلیلە و دیمنەی دادەنێت، بەڵام ئوستاد (عبدالعظیم قریب) لە بارەی شێوەی نووسینەکەیەوە دەیخاتە پلەیەکی زۆر خوارووی وەرگێڕانەکەی (ابو المعالی)یەوە و دەڵێ: هۆیەکەیشی ئەوەبووە کە

ئەو کاتە سەردەمی دواکەوتنی ئەدەبی فارسی بووە و لە پلەی هێناوەتە خوارەوە و دیسان دەڵێ: خوازە و لێکچوونی بێ هێزی بەکارهێناوە و لە شێوەی نووسینەکەیدا زۆر لە خۆکردنی پێوە دیارە، ئەم (ئەنواری سوهەیلی)یە وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی تورکی جەغەتایی و عوسمانی و دیسان کراوە بە زمانی هیندی و دەکەنی. ژمارەی بابەکانی ئەنواری سوهەیلی چواردە بابە بەم جۆرەی خوارەوە کە بە فارسییە و لەژێریدا بە کوردی نووسراوە، کە ئەمانەن:

باب اول: درا اجتناب نمودن قول ساعی و نمام.

بابی یەکەم: لەبارەی دوورکەوتنەوە لەوانەی کە قسەی خەڵک دەگێڕنەوە.

باب دوم: در سزا یافتن بدکاران و شامت عاقبت کارشان.

بابی دووەم: لەبارەی سزادانی بەدکاران لە ئەنجامی کارەکانیان.

باب سوم: در موافقت دوستان و فوائد معاضدەء ایشان.

بابی سێیەم: لەبارەی ڕێککەوتن لەگەڵ دۆستان و یارمەتیدانیان.

باب چهارم: در بیان ملاحظه کردن احوال دشنمان.

بابی چوارەم: لە بارەی ئاگاداربوون لە کاروباری دوژمنان.

باب پنچم: در حضرت غافل شدن و از دست دادن.

بابی پێنجەم: لەبارەی زیانی بێ ئاگایی و لەدەست دان.

باب ششم: در آفت تعجیل و شتاب زدگی درکارها.

بابی شەشەم: لەبارەی زیانی پەلە و خێرایی کردن لە کارەکاندا.

باب هفتم: در حزم و تدبیر و بحیله خلاص یافتن.

بابی حەوتەم: لەبارەی وریایی و بیرکردنەوە و بەفێڵ خۆ ڕزگارکردن.

باب هشتم: دراحترازکردن: از ارباب حقد و حسد و اعتماد ناکردن بر تملق ایشان.

بابی هەشتەم: لەبارەی خۆ دوورخستنەوە لە کینە تۆزان و حەسوودان و پشت نەبەستن بە زمان لووسییان.

باب نهم: در فضیلت عفو که ملوک را بهترین صفاتست.

بابی نۆهەم: لەبارەی باشیی لێبوردن کە بۆ پاشایان چاکترین سیفەتە.

باب دهم: در بیان جزاء اعمال بر طریق مکافات.

بابی دەهەم لەبارەی جەزای کردەوەکان بە هۆی پاداشتەوە.

باب یازدهم: در حضرت افزودن طلبیدن و ازکارخود بازماندن.

بابی یانزەهەم: لە بارەی زیانی زۆر داواکردن و لە کاری خۆ دواکەوتن.
باب دوازدهم: در فضیلت علم و وقار.
بابی دوانزەهەم: لەبارەی پلەی بڵندی زانست و گەورەیی.
باب سیزدهم: دربیان اجتناب نمودن ملوک از اقوال اهل غدر و خیانت.
باب سیانزەهەم: لەبارەی دووره پەرێز بوون لە پاشایان و لە قسەی ستەمکاران و بەدکاران.
باب چهاردهم: در عدم التفات بانقلاب زمان و بنای کار بر قضاو قدر نهادن.
بابی چواردەهەم: لەبارەی گوێ نەدان بە دەور و زەمانەی بێ بار و کاردانە دەستی چارەنووس[٤].

وەرگێڕدراوەکانی کەلیلە و دیمنە بۆ سەر زمانی فارسی:

١- ڕوودەکی (عبدالله جعفر بن محمد) شاعیری گەورەی سەدەی چواردەمی کۆچی، لە ساڵی (٩٤٠ زایینی)دا مردووە[٥]. بۆ یەکەمین جار کەلیلە و دیمنە کە بە کۆمەڵەی بیدیای هیندی بەناوبانگ بوو، (عبدالله بن مقفع) لە پاریسی میانەوە وەریگێڕابووە سەر عەرەبی و ڕوودەکی بە شیعر وەریگێڕایە سەر فارسی[٦].

٢- کەلیلە و دیمنەی بەهرامشاهی: ئەم کتێبە بەناوبانگترین و ڕازاوەترین کەلیلە و دیمنەی فارسییە، کە لە کەلیلە و دیمنەکەی (عبدالله بن المقفع)ەوە کراوە بە فارسی بەدەستی (ابو المعالی نصرالله بن محمد بن عبدالحمید منشی) ئەنجام دراوە، بەپێی هەندێ سەرچاوە خەڵکی شیراز یان دەڵێن خەڵکی (غەزنین) بوو. بەهرامشاهی غەزنەوی (٥١١- ٥٢٢ کۆچی) ڕێزی لێگرتووە و لە بارەگای ئەودا کاری کردووە. (ابو المعانی) لە دەزگای غەزنەوییەکاندا مایەوە، لە ئەنجامدا بوو بە وەزیری خوسرە و مەلیک (٥٥٩ - ٥٨٣ کۆچی). عوفی لە جوامع الحکایات دا و هەروەها لباب الألباب لەبارەی پلەو پایەی ئەوەوە گەلێ شتیان نووسیوە[٧].

٣- انوار سهیلی «کلیلەو دیمنە»: حسین کاشفی ناسراو بە مەولانا کمال الدین حسین واعظ کاشفی دایناوە، کە لە ساڵی (٩١٠ کۆچی) دا مردووە. ئەمە لاسایی کردنەوەی کەلیلە و دیمنەکەی ابو المعالییەو بەشێوەیەکی تر بە فارسی دایناوە[٨].

٤- عیار دانش: ئەم کەلیلە و دیمنەیە (ابو الفضل بن مبارک ناسراو بە علامی) لە هیندستان بە پەخشانێکی جوان و ڕەوان نووسیویەتی، ناوبراو یەکێ بووە لە زانا و

وەزیرەکـانی (اکبـر همـایون)ی پاشـای هیند، ابو الفـضل لە سـاڵی (١٠١١ کـۆچی)دا کوژرا[٩] .

دەبێ ئەوەیش بزانین کە کەلیلە و دیمنە، ماوەیەکی زۆر دوای (گەلاوێژی کوردستان)ی مەلاکەریم، دووجاری تر کراوە بە کوردی. یەکەم (عومەر تۆفیق) لە ساڵی ١٩٧٠دا تەواوی کردووە و بۆ دووەم جار لە ساڵی ١٩٧٥دا چاپ کراوەتەوە لە چاپخانەی کامەرانی لە سلێمانی و بەرامبەر بە وشەی(باب)ی عەرەبی (دەرگا)ی داناوە، کە هەمووی دەکاتە نۆزدە دەرگا و، لە عەرەبییەوە کردوویەتی بە کوردی و(٢٠٥) لاپەڕەیە، بەڵام ناڵێت لە چی چاپێکی عەرەبییەوە وەری گێڕاوە.

دووەمیان کەلیلە و دیمنەیەکی ترە و (دلاوەر) لە عەرەبییەوە وەری گێڕاوە بۆ سەر کوردی، ساڵی ٢٠٠١ یەکەم چاپی دەرچووە لە کوردستان - سلێمانی، وەرگێڕ پێشەکییەکی بۆ نووسیوە بە رێکەوتی ٢٢/٥/٢٠٠١ و دەڵێ: چەند کۆپلەیەکی زۆر گرنگمان لێ هەڵبژارد و وەرمان گێڕایە سەر زمانی کوردی شیرین، کتێبەکە هەڵبژاردەیەکە لە عەرەبییەوە و (١٩٩) لاپەڕەیە، ناوی چاپە عەرەبییەکەی نەهێنراوە.

لێرەدا کورتەیەک لەبارەی کەلیلە و دیمنەوە دەخەینە ڕوو، هەر لە سەرچاوەکەیەوە کە (پەنجە تەنتەرە)یە، ئینجا دێینە سەر باسی (ابن المقفع) و کەلیلە و دیمنەکەی ئەو کە هەر لە کۆنەوە بنچینەیەکی زۆرگرنگ بووە بۆ هەموو وەرگێڕدراوە ناودارەکانی جیهان. بەناوبانگترین کۆمەڵە چیرۆکێ کە لە سەردەمی ساسانییەکاندا لە سەنسکریتەوە کرابێ بەزمانی پەهلەڤی، کتێبی کەلیلە و دیمنەیە و سەرچاوە بنەڕەتییەکەی (پەنجە تەنتەرە)یە و پێک هاتووە لە پێنج باب و ئەمڕۆ لەژێر دەستدا نییە.

لە زەمانی ئەنو شیرواندا (بورزوویەی پزیشک) ئەم کتێبەی وەرگێڕایە سەر زمانی پەهلەڤی و کۆمەڵە داستانێکی تری لەسەرچاوەی هیندییەوە وەکو (مها بهاراتە) وەرگرت و خستییە سەری، بەڵام ئەم سەرچاوەیە پەهلەڤییە ئێستا نەماوە و ابن المقفع لە سەردەمی ئیسلامدا ئەو کەلیلە و دیمنەی کرد بە پەخشانی عەرەبی و دوای ئەوە چەند شاعیرێ بە شیعر وەریان گێڕایە سەر زمانی عەرەبی، یەکێ لەوانە (ابان لاحقی)یە، کە لەم وەرگێڕانە تەنها چەند بەیتێک ماوە. لە وەرگێڕدراوەکانی کەلیلە و دیمنە نووسینەوەیاندا گەلێ بابەت و شتی تری خراوەتە سەر. یان هەندێ جار لێی کەم کراوەتەوە، لە کەلیلە و دیمنەکەی ابوالمعالی نصرالله منشی دا باسی ئەوە کراوە کە (١٠) دە بابی لە هیندییەوە

وەرگیراوە و ئێرانییەکان پێنج بابیان خستۆتە سەر، بە قسەی (ابن الندیم) کەلیلە و دیمنە (١٧-١٨) باب بووە و هەر هەمان نووسەر دەڵێ: کەلیلە و دیمنەیەکی بینیوە دوو بابی لەوانی تر زیاتر بووە. کەلیلە و دیمنە چ لە سەردەمی ساسانییەکان، واتە پێش ئیسلام و چ لەسەردەمی ئیسلامدا بەشێوەیەکی تایبەتی بایەخی پێ دراوە[١٠].

ئینجا دێینە سەر باسی وەرگێڕدراوە کۆنەکانی کەلیلە و و دیمنە بۆ سەر زمانەکانی جیهان هەر لەسەرەتاوە کە بەم جۆرە:

سەرچاوە هەرە کۆن و بنەڕەتییەکەی بە زمانی (هیندی) بووە، بورزوویەی پزیشک لە زەمانی ئەنوشیروان، لە پێش ئیسلامدا وەری گێڕاوەتە سەر زمانی (پەهلەڤی) و، وەرگێڕانێکی تریش بە زمانی (تبتی)، لە پەهلەڤییەکەوە (ابن المقفع) لە ساڵی (٧٥٠ زاینی)دا کردوویەتی بە عەرەبی و لە ساڵی (٥٧٠ ز)دا هەر لە پەهلەڤییەوە کراوە بە زمانی سریانی کۆن.

دوای ئەوە هەر سەرچاوە عەرەبییەکەی (ابن المقفع) بووە بە سەرچاوەیەکی بنەڕەتی و لەمەوە وەریان گێڕاوە بۆ سەر زمانەکانی جیهان بەم جۆرە: لە ساڵی (١٢٥١ز)دا کراوە بە ئیسپانی کۆن و لە(سەدەی ١٣ی ز) کراوە بە لاتینی کۆن و لە (سەدەی ١٣ی ز) یعقوب بن العازار کردوویەتی بە عیبری و هەر لەم عیبریەوە لە ساڵی (١٢٧٠ز) کراوە بەلاتینیی ناوەڕاست و جارێکی تر لە عەرەبییەکەی (ابن المقفع)ەوە لە ساڵی (١٢٧٠ز) کراوە بە لاتینی ناوەڕاست و جارێکی یوحەنا کردوویەتی بە عیبری و لە عیبرییەکەی یوحەناوە لە ساڵی (١٥٥٢ز) کراوە بە زمانی ئیتاڵی و لە ئیتاڵییەوە لە ساڵی (١٥٧٠ز) کراوە بە ئینگلیزی و دیسان لە عیبرییەکەی یوحەناوە لە ساڵی (١٤٩٣ز)دا کراوە بە ئیسپانی نوێ و هەر لەمەوە لە ساڵی (١٥٤٨ز)دا کراوە بە ئیتاڵی و دیسان لە عیبرییەکەی یوحەناوە لە ساڵی (١٤٨٠ز)دا کراوە بە ئەڵمانی و لە ئەڵمانییەوە کراوە بە دوو زمان واتە زمانی دانیمارکی لە ساڵی (١٦١٨ز)دا و زمانی هۆڵەندی لە ساڵی (١٦٢٣ز)دا. دیسان نصرالله بن عبدالحمید لە(سەدەی ٦ی کۆچی)یەوە لە عەرەبییەکەی (ابن المقفع)ەوە کردوویەتی بە فارسی و هەر لەم فارسییەوە (کاشفی) لەسەدەی (٩ی کۆچی) لەژێر ناونیشانی (انوار سهیلی)دا کردوویەتی بە فارسی و هەروەها لە (انوار سهیلی) فارسییەوە: یەکەم کراوە بە تورکی لەژێر ناونیشانی (همایون نامە) کە لەسەدەی (١٠ کۆچی)دا، وەرگێڕدراوە بۆ (سوڵتان سولەیمان). دووەم بە دەستکارییەوە لە هیندا

هەر بەزمانی فارسی نووسراوەتەوە لەژێر ناونیشانی (عیار دانش) کە (ابو الفضل هیندی) لە ساڵی (٩٩٦ کۆچی)دا نووسیوێتی، بەڵام لە (همایون نامە) تورکییەکەوە لە ساڵی (١٧٢٤ز) کراوە بە فەرەنسی، دیسان هەر لە (ابن المقفع)ە عەرەبییەکەوە لە ساڵی (١٠٨٠ز)دا کراوە بە زمانی یۆنانی و هەر لەم یۆنانییەوە دوو وەرگێران هەیە: یەکەم (سلافۆنی کۆن)، دووەم ئیتاڵی لە ساڵی (١٥٨٣ز)دا، دیسان هەر لە (ابن المقفع)ەوە لە سەدەی (١١ی ز)دا کراوە بە سریانی نوێ و هەر لەم سریانییەوە لە ساڵی (١٨٨٠ز)دا کراوە بە ئینگلیزی[١١].

کەلیلە و دیمنەکەی (ابن المقفع) هەر لەسەردەمی خۆیەوە و دوای خۆیشی، بایەخێکی زۆری پێ دراوە و بە درێژایی مێژووەکەی وەرگێردراوەتە سەر زمانە دەسەڵاتدارەکان و لە ئەدەبی جیهانیشدا شوێنی تایبەتی خۆی هەیە و کاریشی تێ کردوون. لەبەرئەوە بە پێویستی دەزانم کە لەبارەی نەژاد و بنەماڵە و ژیان و بەرهەمەکانییەوە کورتەیەک پێشکەش بکەم:

مێژوونووس و لێکۆڵەرەکان باوەڕیان وایە کە (ابن المقفع) لە نەژادی فارسی بووە، بنەماڵەکەی لە گوندی (جوور)دا ژیاوە، کە ئەمڕۆ ناسراوە بە فیروزئاباد و دەکەوێتە نزیک شیراز، و هەندێکیش دەڵێن لە (خوز) ژیاوە، کە (خوزستان)ە و عەرەب پێی دەڵێ (ئەهواز) و یەکێکە لەپارێزگاکانی خوارووی ئێران لە نزیک (بەسرە) و جهشیاری لە کتێبی (الوزراء والکتاب-ص١٠٩) و ابن الندیم لە کتێبی (الفهرست - ص١٧٨)دا، دەڵێن خەڵکی (جوور)ی سەر بە (شیراز)ە، ئوستاد ملک الشعراء بهار لە کتێبی (سبک شناسی-ج١، ص١٥٣)دا، دەڵێ (جوور) کراوە بە عەرەبی (گوور)ە[١٢].

لێکۆڵەرە ئێرانییەکان باوەڕیان وایە کە ابن المقفع خەڵکی دەوروبەری (شیراز)ی سەر بە ناوچەی فارسە. زۆربەی مێژوونووسەکان دەڵێن ناوی (روزبە) بووە، واتە خۆش بەخت، کامەران، بەختیار. بەڵام ناوی باوکی (داذویە) بووە. بۆ ئەم واتایە (زبیدی) دەڵێ: ابو محمد عبدالله بن القفع زمان پاراو بووە و، ناوی (روزبە) یان (دازجشنس) بووە پێش ئەوەی کە ببێ بە ئیسلام، و دوا وتە لەبارەی ناوەکەیەوە (ابن المقفع) خۆی لە کتێبەکەیدا الیتیمة (تاج العروس ج٥، ص٤٧٩ طبعة القاهرة) ناوی بردووە. ابن الندیم دەڵێ: ناوی عبدالله بن القفع بە فارسی (روزبە) بووە، پێش ئەوەی ببێ بە ئیسلام، أبا عمرو، کاتێ کە بوو بە ئیسلام پێیان دەوت ابو محمد المقفع ابن مبارك (الفهرست، ص ١٧٨

طبعة القاهرة). ناوی ابن المقفع وەکو ناسراوە، هەر لە دایک بوونییەوە تا ئەمڕۆ لە باوکییەوە بۆی ماوەتەوە، ابن خەللەکان دەڵێ: لەلایەن حجاج کوڕی یوسف الثقفی کە والی عیراق بوو (٧٥-٩٥ کۆچی) باج و خەراجی لە ناوچەی فارس کۆ دەکردەوە، کاتێ کە لەو پارە و دەستکەوتانەی بەکاردەهێنا بۆ ڕابواردن وخۆشگوزەرانی، حجاج لەمە زۆر تووڕە بوو و فەرمانی دا بە لێدان و شکەنجەیەکی سەختی، تا وای لێ هات کە دەستی کۆڵەوار بوو، هەر لەوەوە ناونرا (المقفع)، دوای ئەوە کوڕەکەیشی بەوە ناونرا و ئینجا ناوبانگی بەوە پەیداکرد. هەروەها بە جۆرێکی تر، دەڵێن باوکی (ابن المقفع)، باج و خەراجی لە ناوچەی فارس کۆ دەکردەوە و (خالد عبدالله القسری) کە والی عیراق بوو لەسەر ئەم کارە دایمەزراند بوو، کاتێ کە (یوسف بن عمر الثقفي) بوو بە والی عێراق و ڕقی لێی هەستا فەرمانی دا بە لێدانی بە جۆرێ تا دەستی کۆڵ بوو. (وفيات الأعيان، ج١، ص٢٧٠)(١٣).

مێژوونووسەکان لە بارەی لە دایکبوونی (ابن المقفع)ەوە بۆچوونی جیاجیایان هەیە، زۆریان لەو باوەڕەدان کە لە ساڵی ١٠٦ کۆچی = ٧٢٤ زایینی لەدایک بووە. ابن خەللەکانیش لەم باوەڕەدایە و لە کتێبی (وفيات الأعيان، ج١، ص١٨٨)دا دەڵێ: کاتێ کە ابن المقفع کوژرا تەمەنی(٣٥) ساڵ بوو، هەروەها لە شوێنێکی تری ئەو کتێبەدا دەڵێ: کوشتنی لە دەوروبەری ساڵی(١٤٢کۆچی)دا بووە و ئەمە بە نزیکترین بیر و بۆچوون دادەنرێت لەبارەی ساڵی مردنییەوە(١٤).

ابن المقفع لە دایک و باوکێکی فارسی کە لە ناز و خۆشیدا دەژیان لە (جوور)دا هاتۆتە دنیاوە، باوکی بەڕێوەبەرێکی گەورە و خاوەن سامان بووە، لە بەر ئەوەی لە منداڵیدا، ژیانی بە خۆشی و کامەرانی بردۆتە سەر و ئەمەیش زەمینەیەکی وای بۆ ئامادە کرد، کە بتوانی بە ئارامی لەناو زانست و زانیاریدا پەروەردە بکرێ، وردە وردە فێری زمانی پەهلەڤی بوو و شارەزایی پەیداکرد لە شارستانێتی ئێرانی کۆندا، بەتایبەتی دەورەی ساسانییەکان کە بە گەشەترین سەردەمی مێژووی ئێران دادەنرێت. لەو کاتەی کە (بەسرە) مەڵبەندی زانایان و نووسەران بوو (ابن المقفع) لەوێدا فێری سەرەتاکانی زمان پاراوی و ڕەوانبێژی بوو، نزیکی و تێکەڵاوی پەیدا کرد لەگەڵ زانایان و شاعیراندا، فێری عەرەبییەکی زۆر باشی پەتی بوو، (ابن النديم) دەڵێ: (ابو الجاموس) یەکێ بوو لە زانا عەرەبە گەورەکانی ئەوێ، ابن المقفع پاراوی و ڕەوانبێژی لەوەوە فێر بوو- الفهرست لابن

ندیم، ص٤٥ - ئەمە کارێکی گەورەی کردە سەر ابن المقفع و هەردوو ڕۆشنبیری بەناوبانگی فارسی و عەرەبی تێدا کۆبووەوە و گەیشتە قووڵایی و ناخی هەردوو ئەدەبی عەرەبی و فارسی. ابن المقفع نموونەی بلیمەتی بوو، محمد سلام دەڵێت: لە عەجەمدا لە ابن المقفع زیرەکتری تێدا نەبوو، هەروەها لە ئەدەبی عەرەبیدا بەرهەمی نوێی هێنایە کایەوە و باشترین بەرهەمی لە پەهلەڤییەوە وەرگێڕایە سەر عەرەبی... (ضحی الاسلام، لأحمد امین، جا، ص٢٠٧)(١٥).

زاناو نووسەرەکانی بەسرە (ابن المقفع)یان ناسی و ناوبانگی گەیشتە وەزیر و میرەکان، لە بارەگای ئەواندا کاری دەکرد، بوو بە نزیکترین هاوڕێی (عبدالحمید الکاتب) و ژیانێکی باشی بۆ سازکرد لە زمانی مەروانی دوا خەلیفەی بەنی ئومەییە(١٦).

دوای کەوتنی خەلافەتی بەنی ئومەییە و دامەزراندنی خەلافەت بەنی عەبباس ناوبانگی ابن المقفع لەبەسرەدا گەیشتە هەموو کۆڕ و ئەنجومەنێ، والی بەسرە ئەمیر عەبباسی مامی خەلیفە سلێمانی کوڕی عەلی نزیکی کردەوە لە خۆی و کردی بە مامۆستای منداڵەکانی و دوای ئەوە، لای مامەکانی خەلیفە ناسراو لەوانیش نزیک بووەوە، لە بارەگای ئەواندا کاری نووسینی گرتە ئەستۆی خۆی، بەڵام لە پلەو پایەی بەرز خۆی دوور دەخستەوە دوای ئەوە وازی لە ئاینی مانەوەی هێنا و بوو بە ئیسلام و ناونرا عبدالله(١٧).

بەدبەختی ابن المقفع لەوەدا بوو کە سولەیمان لەمیرنشینی بەسرە لابرا و سوفیانی کوڕی مەعاویەی کوڕی یەزید هاتە شوێنی و زۆر ڕقی لە ابن المقفع بوو، ئەمەیش هۆی زۆری هەبوو، دەڵێن ابن المقفع گاڵتەی بە سوفیانی کوڕی مەعاوییە دەکرد، پرسیاری لێ دەکرد، کاتێ وەڵامی دەدایەوە، پێی دەوت: ڕاست ناکەیت و پێی دەوت: «یا بن المغتلمة والله ما اکتفت أمک برجال أهل العراق، حتی تعدهم الی الشام - وفیات الأعیان، ج١، ص٢٦٨» واتە: ئەی کوڕی وا وا لێکراو... دایکت بە هەموو پیاوەکانی عیراق تێری نەخوارد، تا خۆی گەیاندە خەڵکی شام» دیسان ابن خلکان لە(وفیات الأعیان)دا دەڵێت: سوفیانی کوڕی مەعاوییە لووتێکی گەورەی هەبوو، هەر کاتێ کە ابن المقفع بڕۆیشتبایە بۆ لای، بەم جۆرە سەلامی لێ دەکرد: (السلام علیکما)، مەبەستی لەمەدا گاڵتە پێ کردن بوو، واتە: خۆی پیاوێ بوو، لووتیشی لە گەورەییدا پیاوێکی تر بوو. (وفیات الأعیان لابن خلکان، جا، ص١٨٨، طبعة بولاق). هەر لەبەر ئەوەبوو کە سوفیان نەیتوانی زاڵ ببێ بەسەر ئەو کین و تووڕەییەی کە هەیبوو بەرامبەر بە ابن المقفع و،

ویستی کە تۆڵەی لێ بسێنێ و ئاگری ڕق و قینی خۆی دامرکێنێتەوە و، هەر لەبەر ئەوەش بوو کە لە مانگی ڕەمەزانی ساڵی (١٣٩ کۆچی)دا، ئەبو جەعفەری مەنسور، کاتێ کە سولەیمانی مامی لە ویلایەتی بەسرە لابرد و سوفیانی کوڕی مەعاویەی خستە شوێنی، سوفیان ئەمەی بە هەل زانی تا تۆڵە لە ابن المقفع بکاتەوە، ڕۆژێ ابن المقفعی هێنایە سەر تەنوور و فەرمانی دا تا ئەندامەکانی لەشی ببڕن و لەبەرچاوی خۆی فڕێیان بدەنە ناو تەنوورەکەوە، تا دوا پارچەی لەشی[١٨].

هەروەها دەگێڕنەوە، دەڵێن لە کاتێکدا کە تەمەنی (٣٦) سی و شەش ساڵ تێپەڕی نەکردبوو، ئەبو سوفیان لە حەمامدا خنکاندی، یان دەڵێن خستییە ناو بیر و بەردەبارانی کرد، هەروەها دەڵێن ئەندامەکانی لەشی پارچە پارچە کرد[١٩].

دیسان دەڵێن لە ساڵی (١٤٢ کۆچی)دا، بەدەستی سوفیانی کوڕی مەعاوییە لەبەسرە بە تاوانی زەندەقە کوژرا[٢٠].

مێژوونووسەکان لە کوشتنیدا بیر و بۆچوونی جیاجیایان هەیە، هەیە دەڵێ: ساڵی (١٤٥ کۆچی) کوژراوە، یەکێکی تر دەڵێ: (١٤٣ کۆچی)، کوژراوە، یان لە بەسرە ساڵی (١٤٢کۆچی) کوژراوە، (هدیة العارفین، جا، ص٤٣٨) و ابن الجوزی لە کتێبی «مرآة الزمان»دا، دەڵێ: ساڵی ١٤٥ کۆچی کوژرا، هەروەها (عمر بن شبة) خاوەنی کتێبی (أخبار البصرة) دەڵێ: لەساڵی ١٤٣ کۆچیدا کوژرا، (وفیات الأعیان لابن خلکان، ج١، ص ١٨٩)[٢١].

بەرهەمەکانی (ابن المقفع):

ابن المقفع کتێبی زانستی لە پەهلەڤییەوە وەرگێڕاوە بۆ سەر عەرەبی، وەکو: کتێبی ایساغوجی و قاطیفور یاس و باری مینیاس و انالوطیقای ئەرستۆ. هەندێ لێکۆڵەران باوەڕیان وایە کە ئەم وەرگێڕدراوانە هینی محەممەدی کوڕی عبدالله بن المقفعە، لەو وەرگێردراوانە نوسخەیەک لە کتێبخانەی زانستگای سن ژزف - بیروت و نوسخەیەکی تری لە کتێبخانەی مەشهەد هەیە، نزیکترە لە ڕاستییەوە ئەگەر بەهینی (عبدالله بن المقفع) دابنرێ. هەروەها وەرگێڕانی کتێبی ئەدەبی و مێژوویی و داستانە میللییە ئێرانییەکان و پەند و قسەی نەستەق و گەلێ بەرهەمی تری کراون بە زمانی عەرەبی، کە بەشی زۆریان، گەورەترین نووسەری ئیسلام (روزبە) کوڕی داذویە (ابن المقفع) وەریگێڕاون[٢٢].

ابن المقفع بوو به هۆی گۆڕانێکی مەزن لە پەخشانی عەرەبیدا، کە بە باشی شارەزای ئەدەبیاتی پەهلەڤی و عەرەبی بوو، دەستی کرد بە وەرگێڕانی کتێبە بەناوبانگەکان لە پەهلەڤییەوە بۆ عەرەبی وەکو کتێبی؛ گاهنامە، ئایین نامە، کەلیلە و دیمنە، خداینامە(سیر الملوك، سيرة ملوك الفرس)، کتێبی مەزدەک، کتێبی تاج، هەروەها ژمارەیەکی زۆر لە کتێب و نامەکانی تر، ئەم هەموو بەرهەمانەی زۆر بەسەرکەوتوویی و زرنگییەوە کرد بە زمانی عەرەبی، بەم هۆیەوە بە خێرایی بایەخی پێ دراو جێگای خۆی گرت[٢٣].

سێ کتێبی بەناوبانگی ابن المقفع لەژێر ناونیشانی: الأدب الكبير، ناسراو بة الدرة اليتمية، والأدب الصغير، ورسالة الصحابة، لەسەر هەموو کتێبەکانەوە جێگای تایبەتی خۆیان هەیە، ابن المقفع ئەم سێ کتێبەی ڕاستەوخۆ لە پەهلەڤییەوە وەرنەگێڕاوە، بەڵکو خۆی دایناون و بۆ کتێبی یەکەمیان گەلێ کەڵکی وەرگرتووە لە سەرچاوە پەهلەڤییەکان. الأدب الصغير والأدب الكبير لەنێوان نووسەرانی عەرەبدا بەناوبانگ بوون و کەڵکیان لێ وەرگرتوون. (ابن قتيبة) لە کتێبی (عيون الأخبار)دا گەلێ سوودی لێ وەرگرتوون و جارەهایش ناویانی بردووە و هەروەها کەڵکی لە کەلیلە و دیمنەکەیشی وەرگرتووە[٢٤].

پەراوێزەکان

١- تاريخ ادبيات ايران- تأليف دكتر ذبيح الله صفا -جلد دوم- ص٨٨٨.
٢- القصة في الأدب العربي -الدكتور امين عبدالمجيد بدوي- دار المعارف- ص٣٢٤.
٣- از سعدي تا جامي -تأريخ ادبي ايران- تأليف ادوارد براون انگليسي، ترجمة و حواشي علي أصغر حكمت، ص٦٣٩، ٦٤٠.
٤- القصة في الأدب الفارسي، الدكتور امين عبدالمجيد بدوي، دار المعارف، ص٣٢٤، ٣٢٦.
٥- گنج سخن، از رودكي تابهار - تأليف دكتر ذبيح اللة صفا، تهران ص٧١.
٦- تأريخ ادبيات ايران، يان ريپكا، ترجمة كيخسرو كشاورزي، چاپ اول، ١٣٧، ص٣٣٨.
٧- تأريخ ادبيات ايران، تأليف دكتر ذبيح الله صفا، جلد دوم، ص٩٤٨، ص٩٤٩.
٨- از سعدي تا جامي، تأريخ ادبيات ايران، تأليف ادوارد برون انگليسي، ترجمة و حواشي، علي اصغر حكمت، ص٦٣٩، ص٦٤٠. بڕوانە هەر ئەم سەرچاوەیە لاپەڕە ٧٣٦.
٩- از سعدى تا جامى، تأريخ ادبيات ايران، تأليف ادوارد براون... ص٦٨١، ٦٨٢.
١٠- تأريخ ادبيات ايران پيش از اسلام، دكتور احمد تفضلي، تهران، ١٣٧٧، ص٣٠٣، ص٣٠٤.
١١- كليله و دمنه، ابن المقفع، دقق فيها وعلق عليها الشيخ الياس خليل زخريا - دار الاندلس، بيروت، ص٣١.
وەهەروەها بڕوانە: تأريخ الأدب العربي، حنا الفاخوري، بيروت-لبنان. طبعة ثامنة، ص٤٥١.
١٢- عبدالله بن المقفع، تأليف محمد غفراني الخراساني، مطبعة العالم العربي، ١٩٦٥، ص٦١

١٣- سەرچاوەی پێشوو ل٦٢.٦٣
١٤- سەرچاوەی پێشوو ل٦٣
١٥- سەرچاوەی پێشوو ل٦٥، ٦٦
١٦- سەرچاوەی پێشوو ل٦٧
١٧- سەرچاوەی پێشوو ل٦٩.٧١
١٨- سەرچاوەی پێشوو ل٩٧-٩٨
١٩- كليلة ودمنة- عبدالله بن المقفع، دقق فيها وعلق عليها الشيخ الياس خليل زخريا دار الاندلس- بيروت، ص١٨.
٢٠- تأريخ ادبيات ايران- دكتر صفا، جلد اول، ص١٨٦
٢١- عبدالله بن المقفع، محمد غفراني، ١٩٦٥، ص١٠٢.
٢٢- تأريخ ادبيات ايران، تأليف دكتر ذبيح الله صفا، جلد اول، چاپ دوازدهم، ١٣٧١-تهران، ص١٠٤، ص١٢١.
٢٣- تأريخ ادبيات در ايران، دكتر صفا، جلد اول، ص١٨٥
٢٤- تأريخ ادبيات در ايران، دكتر صفا، جلد اول، ص١٨٥، ص١٨٧.

پێناسەی وەرگێڕ

حاجی مەلا کەریم حاجی سەعید زەنگەنە ساڵی ١٨٩٧ لە شاری سلێمانی لە گەڕەکی سەرشەقام هاتووەتە دنیا. تەمەنی سێ ساڵ بووە باوکی کۆچی دوایی کردووە. دایکی ئامینە خان رەسوڵ ئاغایان کە لە دەوڵەمەندەکانی زەنگەنە بووە، بە خێوی کردووە و ناردوویەتیە قوتابخانەی روشدیەی تورکی کە تەنیا قوتابخانە بووە و هەتا پۆلی چوارەمی سەرەتایی خوێندووە. بەڵام خوێندنی بە هۆی بڕیارێکی حکوومەتی عوسمانی تەواو نەکردووە کە قوتابی دەبوایە بە پۆشەنیی رەسمی بێتە قوتابخانە «بریتیی بووە لە چاکەت و پانتۆڵ و شەپقەی قەپاغدار»، ئەم بڕیارەی جیبەجێ نەکردووە و وازی لە خوێندن هێناوە. دایکی دەیخاتە قوتابخانەی دینی کە پێی دەوترا حوجرە، پاشان دەچێتە قوتابخانەی مامۆستا «ناجیە خان» کە ئافرەتێکی موسڵمان و زیرەک بووە، لەوێ دەستی کردووە بە فێربوونی زمانی فارسی و تورکی و عەرەبی. لەبەرئەوەی نووسەر لە قوتابخانەی روشدیە فێری نووسین و خوێندن و زمانی تورکی دەبێت و زۆر زیرەک دەبێت، لە ماوەی ٦ مانگدا قورئان تەواو دەکات و نازناوی مەلا کەریمی بە سەرا دەدرێ، هەروەها لە مامۆستا ناجیە خان بەباشی فێری زمانی فارسی دەبێت، ئینجا دەس دەکات بە خوێندنەوەی کتێبی فارسی و عەرەبی و، بە هۆی قورئانی پیرۆزەوە فێری عەرەبییەکی باش دەبێت.

لە تەمەنی ١٨ ساڵیدا دایکی کۆچی دوایی دەکات. لەو کاتەدا دەچێتە یەکێک لە مزگەوتەکانی سەرشەقام و دەبێت بە فەقێ بۆ ئەوەی نەبێت بە عەسکەری تورک. بەڵام ئەمە سەری نەگرت و کرا بە عەسکەر و رەوانەی شاری موسڵ کرا، چەند مانگێک عەسکەری دەکات و پاشان را دەکات و دێتەوە سلێمانی. دووای ئەوە ئینگلیز دێنە سلێمانی و مێجەرسون دەبێ بە حاکمی سیاسی. ئەو کاتە مەلا کەریم، مرید دەبێ لە مزگەوتی حاجی کاک ئەحمەدی شێخ و هاتوچۆی گۆڕی کاک ئەحمەد دەکات. پاشان خۆی دەناسێنێ بە مێجەرسون. مێجەرسون کە دەزانێت زۆر زیرەکە، رۆژێک پێی دەڵێ حکوومەتی عێراق کارەبا دەهێنی بۆ سلێمانی و دەتوانی لەگەڵ ئەواندا کاری کارەبا بکەیت.

بە هۆی جووڵانی سوپا بۆ مووسڵ بۆ دامرکاندنەوەی راپەڕینی شێخ ئەحمەدی بارزان، چەند جارێک چووەتە مووسڵ. بیر و هەستی کوردایەتی لە مێشک و دڵیدا دەچەسپێ.

ساڵی ١٩٣٤، شەوانە دوای نوێژ کردن دەستی دەکرد بە وەرگێڕانی کتێبی (كليلة و دمنة). چەند مانگێک لەبەر چرا تەرجەمەی دەکردن و بەگوێرەی حیکایەتەکان وێنەی بۆ دەکێشان. دوای ڕاکێشانی کارەبا بۆ چەند ماڵێک وەک ماڵی مێجەرسون و شابەندەر و شێخ مەحموود و شێخ قادر و حەمەی ئەوڕەحمان ئاغا و عیزت بەگ عوسمان پاشا، کارەبای بۆ ماڵی خۆی ڕاکێشا لە گەڕەکی دەرگەزێن نزیک ماڵی عیزەت بەگ. لە سایەی بوونی کارەباوە، بە ماوەی دوو ساڵ لە تەرجەمەی کەلیلە و دیمنە بووەوە کە تا ئێستا دانەکەی بە دەستنووسی خۆی و وێنەکێشانی ئەو پارێزراوە.

بە نەخۆشی دڵ لە مێژووی ١٩٨٠/٨/٢١ کۆچی دوایی کرد و لە گردی شێخ ئەولا کە ناسراوە بە شێخی کاسە و کەوچک نێژرا.

سورة فاتحة الكتاب

به کوردی

(یا رســول الله) زەلیل و دڵ حــەزینم، ڕەحــمــەتێ
مـوســتـەمـەند و بێ قـەرار و بێ قـەرینم، ڕەحـمـەتێ
ڕاحـەتی قـەلب و وجـوود و عـیـززەتی نەفـسم نەمـا
وەقـتی مـەرگـە، حـافـیظی ئیـمـان و دینم، ڕەحـمـەتێ
دادخـواهی مـەحـشـەر و پشت و پەناهی مـوئمـینان
هەم نشـینی ذاتی دونیـا و ئافـەرینم، ڕەحـمـەتێ
با بە (بسم الله الرحـمن الرحـیم) دەست پێ بکەم
چونکە تینووی ڕەحـمـەتم، دڵ ئاگـرینم، ڕەحـمـەتێ
کـائینات (الحـمـد لله) پڕ لە نووری ڕوویی تۆ
ئەی حـەبیب و یاری (رب العـالمین)م، ڕەحـمـەتێ
ئەی وجـوودت مـەنبـەعی ئەلطافی (الرحـمن الرحـیم)
(مالک)ی ئیعجاز و شەمسی (یوم الدین)م، ڕەحمەتێ
قـائیـمی (ایاک نعـبـد) بووم بە تەبلیـغـاتی تۆ
وا (وایاک) ئەڵێم، بۆ (نسـتـعین)م، ڕەحـمـەتێ
(اهدنا) بۆ ڕێی (صـراط المسـتـقـیم)م تو خـودا
بۆ ئیـرائەی ڕێی (صـراط الذین)م، ڕەحـمـەتێ
با لە (أنعـمت علیـهم) من نەبم بێ بەش خـودا
خـۆ سـەگی کـوویی (امـیـر المرسلین)م، ڕەحـمـەتێ
غـەیری تۆ کێ من لە (المغـضـوب علیـهم) لا ئەدا
هەروەک (ولا الضـالین. آمین) هیچ نەبینم، ڕەحـمـەتێ
توو خـودا غـافڵ لە (حەمدی) قـەت مـەبە ڕۆژی جەزا
ڕووسـیـاهم، ئەی (شـفـیع المذنبین)م، ڕەحـمـەتێ

ڕجایە، برا خۆشەویستەکانم، وەکوو تەماشام کرد ئامۆژگارییەک کە بە کوردی بێت نە نووسرابووەوە. یا عەرەبی یا فارسی هەر کەسە جۆرە کتێبێکی بۆ ئەو زوبانەکانی نووسیبووەوە، وە (گەلاوێژی کوردستان) کـە بە بیـست و چوار زوبان تـەرجەمـە کـرابوو، منیش بە کـوردی کە زوبانی ئەجدادمانە، نووسیـمەوە. یارمەتی لە خوداوە. خەڵقی شاری سلێمانی، لە گەڕەکی دەرگەزێن.

مەلا کریم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا للايمان والاسلام. والصلاة والسلام على سيدنا ومولانا ومقتدانا محمد وعلى آله وصحبه وسلم.

له پاش حەمد و ثەنا، غەرەزی ئێمە ئەوەیە خزمەتێ بۆ نەوجوانی کورد جێ بێڵین. نەسیحەتێ بە زوبانی فارسی بەیان کرابوو. ئێمەیش بە کوردی بەیانی بکەین. لە عەسری پێشوودا حەکیمی بە مەعریفەت (بیدپای) ناوی پیاوێکە لە مەملەکەتی هیندوستان، لە زەمانی (دابیشلیم) کتێبێکی بە زوبانی حەیواناتەوە دانا ناوی (کەلیلە و دیمنە)یە، بە چوارده نەصیحەت دروستی کرد و هەر نەصیحەتێ مەعریفەتێک نیشان ئەدا بۆ ئەوانەی تەماشای بکەن لە ئەنواعی سیاسەت و دۆستایەتی شارەزا ئەبن. ئەم کتێبە سێ فائیدەی هەیە. بۆ عەقڵ بڵێیت ڕێگە نیشان ئەدا. بۆ حکایەت ئارەزوو بکەیت لە ئەنواعی ئەدەبیات و موصەووەرات بەیان کراوە. بۆ قیمەت هەر کەلیمەیێ بە یەک ئاڵتوون موشابیهە. وە پادشاهانی پێشوو موعامەلەی حوکمدارییان لەسەر قانوونی ئەم کتێبە کردووە. ئەوەڵ بە زوبانی هیندی نووسرابوو. لە زەمانی نەوشیروان تەرجەمە کرا بە فارسی.

ڕۆژێ لە مەجلیسی نەوشیروان وتیان: لە خەزێنەی دابیشلیم پادشای هیند کیتابێ (برەهمەن) تەرتیبی کردووە. کلیلی دەرگای عەدالەتە. ئەساسی بناغەی میللەتە. بۆ سیاسەتی پادشاهان ڕەحمەتە. بە زوبانی تەیر و حەیواناتەوە بەیان کراوە. وەقتێ نەوشیروان ناوی ئەو کتێبەی بیست، بۆ پەیدا کردنی ئەمری کرد بە ئومەرا و وزەرا. عوموم قەراریان دا یەکێکی بە فیکر ڕەوانەی هیندوستان بکرێ بە سیاسەت ئەو کیتابە تەرجەمە بکات. لەو عەسرەدا حەکیمێ خەڵقی فارس بوو، لە عەقڵ و زیرەکیدا بێ ئەمثال بوو. میقدارێ دینار تەسلیم بە حەکیم کرا. لەسەر ئەمری نەوشیروان حەرەکەتی کرد، بۆ هیندوستان. بە موددەییێک هەر جۆری بوو ئەو کیتابەی پەیدا کرد، بە زوبانی فارسی تەرجەمەی کرد، هێنایە خزمەتی نەوشیروان.

حوکوومەتی عەدالەتی نەوشیروان بە واسیطەی ئەو کیتابەوە بوو. لە پاش نەوشیروان چەند پادشاهانی عەجەم لەسەر قانوونی ئەم کتێبە حوکمدارییان ئەکرد. تا زەمانی خەلیفەی دووەم لە عەبباسییان ئەبوو جەعفەری مەنصوور کوڕی موحەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدوڵڵا کوڕی عەبباس خودایان لێ ڕازی بێت، خەبەری ئەو کیتابەیان بیست. بە

هەموو مەملەکەتدا بە سەعییێکی زۆر دەستیان کەوت. تەرجەمەیان کرد بە عەرەبی. دەفعەییێکی کە لە زەمانی ابو المظفر بەهرام شاە کوڕی سوڵتان مەحموودی غازیی غەزنەوی، حەکیمی بێ ئەمثال و زوبان فەصیح ابو المعالی نصرالله کوڕی موحەممەد کوڕی حەمید تەرجەمەی کرد بە فارسی، ناو نرا (ئەنواری سهیلی)، وە (مەلا کریم کوڕی حاجی سعید کوڕی مەلا کریم) ناوی نا (گەلاوێژی کوردستان). بە ڕاستی ئەم کتێبە بێ ئەمساله. وە بۆیە بە زوبانی دڕندە و باڵندەوە بەیان کراوە. ئینسان لە بێ ئەدەبانەوە تەربییەت وەرئەگرێت. ئەم کتێبە وەک خەزینەی پادشاهان لە هەموو جۆر فائیدە دەست ئەخات. (أولاً) ئەگەر ئارەزووی ئەدەب ئەکەیت لە هەموو جۆر ئەدەبیات بۆ دونیا و ئاخیرەت بە عەمەل بێت بەیان کراوە. وە دووەم ئەگەر ئارەزووی حیکایەت ئەکەیت لە ئەنواع حیکایەتی غەریب بەیان کراوە. وە ئەگەر ئارەزووی تەماشای شکڵ ئەکەیت بۆ تەماشا کردنی تازە پێگەیشتووەکانمان موسەووەر* کراوە. بە زوبانی کوردی، زوبانی

* وەرگێر زۆر وێنەی بۆ ئەم کتێبە کێشاوە. وێنەکان ڕەنگاوڕەنگیشن بەڵام لەبەرئەوەی زۆر سادەن بە پێویستمان نەزانی بڵاویان بکەینەوە. وێنەی ترمان دانا کە بەهۆی بەڕیز د. مارف خەزنەدارەوە دەستمان کەوتن. ئاراس.

ئەجـدادمـانە نووسـراوەتەوە. ڕجـا ئەكـەم لە برا خـۆشـەويسـتـەكـانم ئەگـەر سـەهو وە يان غـەڵەتێک هەبێ قـەڵەمی عـەفـو بەسەريا بكێشن. وە هەر چەند وەقـتم مـوساعـەدەی نە ئەكرد، بە شەو ئەم كيتابەم نووسييەوە. هيدايەت لە خودا تەمەننا ئەكەم. ئەم كيتابە بە چوارده نەسيحەت نووسراوەتەوە، وە هەر نەسيحەتەی بەيانی موعامەلەيەک ئەكات. وە منيش يەک نەسيحەت لە كيتابەكە زياد دامنا، بوو بە پازدە نەسيحەت. (ان شاء الله) هەر يەک لە جێگەی خۆی بەيان ئەكرێت. ئەمما لەپێش نەسيحەتەكان لازمە بەيان كردنی پەيدا بوونی كيتابەكە مەعلووم بكرێت.

حيكايەت

ئەگێڕنەوە لە مەملەكەتی چين پادشايەک بوو ساحيب عەدالەت، دەرحەق بە ئەهالی زۆر چاک بوو. نەوشيـروانی زەمانە بوو. حاتەم تەبيعـەت بوو. ناوی (هومـايوون فـال) بوو. وەزيری پادشـاه ناوی (خجسـتـەڕای) بوو. وەزيرەكە عـەقڵ و زيرەكـيی بێ ئەمسـال بوو.

پادشاه به بێ وەزیر دەستی بۆ ئوموورات درێژ نەئەکرد. ڕۆژێ پادشاه ئارەزووی ڕاوی کرد، ڕووی کردە وەزیر وتی: فکری ڕاوم هەیە. ئەسبابی ڕاو ڕێک بخە. وەزیر لەسەر ئەمری شاه میقدارێ لەشکری ئامادە کرد. بۆ سوبحەینێ پادشاه و وزیر لەگەڵ لەشکر و ئەسباب ڕوویان کردە سەحرا. وەقتێ دەست کرا بە ڕاو کردن باز بە ئاسمانا و توولە و تانجی بە ئەرزدا ئەو سەحرایەیان لە نێچیر پاک کردەوە. وەزیر بە ئەمری پادشاه ئەمری کرد بە ڕاو بە تاڵ کردن. وەقتێ گەڕانەوە بۆ مەملەکەت گەرمیی خۆر تاوی گرتبوو. ئەو سەحرایە وەک کوورەی ئاسنگەران جۆشی سەندبوو. ئەسپ لە ڕۆیشتن، تەیر لە فڕین ئەکەوتن. پادشاه وتی: ئەی وەزیر! لەم گەرمایەدا ڕۆیشتنمان مەسڵەحەت نییە. وەزیر وتی: ئەی پادشاه! ئەمر ئەمری جەنابتە. ئارەزوو ئەفەرموویت ئەو کێوە لە پێشمانەوە دیارە ساحێب درەختە، ئەچین لە ژێر سێبەری درەختەکان میقدارێ ئیسراحەت ئەکەین. وەقتێ شیددەتی گەرما خەلاس بوو ئێمەیش حەرەکەت ئەکەین بۆ مەملەکەت. لەسەر قسەی وەزیر ڕوویان کردە کێوەکە. وەقتێ نزیک بە کێوەکە بوون تەماشایان کرد لە هەموو نەوع تەیر بەسەر دارەوە بە خوێندن خەریکن. درەختی سنەوبەر و عوود سەریان بۆ ئاسمان بڵند بۆتەوە. ئاوی وەک مرواری ئەهاتە خوارەوە. وەقتێ داخل بەسەری کێوەکە بوون لەژێر سێبەری دارێکا جێگەی پادشایان داخست. موقابیل بە جێگەی پادشاه دارێک شکابوو و پەڕپووت بووبوو. ناوی دارەکە بۆش بووبوو، هەنگ هێلانەیان تیا دروست کردبوو. پادشاه چاوی بە هەنگەکان کەوت، سوئالی لە وەزیر کرد: ئەم جانەوەرە باڵ سووکانە ناویان چییە و، ئەم هاتو چۆ و ڕۆیشتنەیان لەبەر چییە؟ وەزیر وتی: ئەی شەهریار! ئەم جانەوەرانە زۆر بە مەنفەعەتن وە کەمێک بە ئازارن. لە تەرەف خوداوە ئیلهام دراون "وأوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا". مەقسەدی ئەم ئایەتە بۆ ئەم جانەوەرانەیە. ناویان هەنگە. پادشایەکیان هەیە ناوی (یەعسووب)ە. نەختێ لەوان لە بەدەنا گەورەترە. عوموومی ئەو هەنگانە لەژێر حوکمی یەعسووبدان. پادشاکەیان ئەمری کردووە لە پیسی نەنیشن. وە لە گوڵی بۆنخۆش زەخیرە ئەبەن. وەتەختی مێو بۆ پادشاه دروست کراوە. عومومیان لەژێر حوکمی پادشاکەدان. بە ئەمری پادشاه، وەزیر و دەرگاوان و ڕەئیس و چاوش و هەریەکە بە وەزیفەی خۆیان خەریکن. وەستا و موهەندیس شانە دروست ئەکەن کون کون هیچیان لە یەک فەرق نەکرێن. وەقتێ خانووەکە تەواو کرا، بە ئەمری یەعسووب دێنە دەرەوە، ئەچن لە گوڵی بۆنخۆش ئەنیشن، خواردنی شیرین ئەخۆن. بە موددەتێکی کەم لە زکیانا بە شەربەتێکی شیرین و ساف ئەبێت وە داخلی کونی شانەی ئەکەن. ئەبێت بە هەنگوین.

خودا فەرمووبەتی: «فیە شفاء للناس». ئەمما وەقتێ لە دەرەوە ئەڕۆنەوە جێگەی خۆیان لە دەرگا دەرگاوان تەفتیشیان ئەکا. ئەگەر لەسەر ئەمری پادشاه مابوون، ئیزن ئەدرێن بۆ ژوورەوە. وە ئەگەر وەفا و شەرتیان شکاندبوو، دەرگاوانەکان دوو لەتی ئەکەن و فڕێی ئەدەنە دەرەوە. وە ئەگەر دەرگاوانەکان خەبەریان نەبوو بۆنی پیس بە لووتی پادشا دا چوو پادشاه بە نەفسی خۆی ئەو هەنگە ئەدۆزێتەوە، داخڵی جێگەی سیاسەتی ئەکات وە لەگەڵ دەرگاوانەکان ئەمر ئەکات بە کوشتنیان. وە ئەگەر واقیع بوو هەنگێکی غەریب رووی کرد بۆ لای ئەوان، مەنعی ئەکەن بچێتە ژوورەوە. وە ئەگەر نەگەڕایەوە هەنگەکە ئەکوژن. ئەگێڕنەوە جەمشید شاه تەخت و سەڵتەنەت و وەزیر و دەرگاوان و ئەساسی لەسەر تەرتیبی هەنگ دانا و بە مەرتەبەی تەواو گەیشت، ناوی چاکەی بەجێ هێشت.

(هومایوون فال) ئەو قسانەی لە وەزیر بیست، رووی کرد بۆ لای دارەکە. وەقتێ تەماشای هاتوچۆی کردن هەر یەکە میقدارێ گوڵ بەقاچیانەوە دیارە و زەرەر بە یەک نادەن. پادشاه تەحەییور ما. هومایوون فال وتی: ئەی وەزیر! عەجەبا ئەم جانەوەرانە زەرەر بە یەک نادەن، عومووم وەک یەک بە هاتو چۆ کردن خەریکن، ئەمما خولقیان لەگەڵ بەنی ئادەم زۆری فەرقە، بەنی ئادەم دایما خەریکی ئازاری یەکترن؟! وەزیر وتی: ئەی پادشا ئەم جانەوەرانە لەسەر یەک تەبیعەت خەلق بوون، وە بەنی ئادەم لەسەر تەبیعەتی موختەلیفە خەلق کراون وەک رۆح و نەفس و جەسەد، خێر و شەڕ. بەسەر یەکا رژاون. قیسمێکیان بۆ بەهەشت وە قسمێکیان بۆ جەهەننەم خەلق بوون. ئەوەی بۆ بەهەشت خەلق کراون خەریکی نوێژ و رێگەی شەریعەتە. ئەوەی بۆ جەهەننەم خەلق (کراوە) بە ئارەزووی نەفس و شەیتان موعامەلە ئەکات. پادشاه وتی: ئەی وەزیر! وەک تۆ بەیانی ئەکەیت سەلامەتی ئینسان لە تەنهاییدایە وە ئیسراحەت لە عەزل بوونایە. وەکوو بیستوومە رەفاقەتی بەنی ئادەم ئاخری پەشیمانیی لە دوا دێت. ئەوانە عیبادەتی خودا ئارەزوو بکەن لە چۆڵێ وە یا لە غارێ بە عیبادەت کردن خەریکن. وەزیر وتی: ئەوەی تۆ ئەفەرموویت حەقیقەت رێگەی راستییە. ئەمما رەفاقەت باعیثی فەرەحی دڵە. حوکەما فەرموویانە: لەناو مەجلیسا دانیشتن لە تەنهایی چاکترە چونکە تەنهایی نزیکی سەفاهەتە. خودای تەعالا بەنی ئادەمی خەلق کردووە عومووم بە واسیتەی یەکەوە مەعیشەت پەیدا ئەکەن، مەسەلا وەک ئاسنگەر و دارتاش و پادشاه رەعییەت. ئەمانە بە یەک موحتاجن. پادشاه وتی: ئەی وەزیر ئەوەی تۆ بەیانت کرد راستە، ئەمما لەوە خۆف ئەکەم لەمەو دوا بە واسیتەی قووەت وەیا ماڵ و دەوڵەت زوڵم پەیدا ببێت. ئەهالی بکەونە ژێر حەبس و رەزالەتەوە،

عوقووبەتیان بە گەردنی من بێت. وەزیر وتی: ئەی پادشاه! بۆ دەفعی خەیالاتی جەنابت، عیلمێک هەیە باعیثی ڕێگەی عەدالەتە، وە ئاسایشی میللەتە. پادشاه وتی: ئەو عیلمە ناوی چییە؟ وەزیر وتی: چاوم پێ کەوتووە لە ئینجیلدا لە بابی حەوتەم (فارەقلیتا) ئەڵێت: لە تەئریخی میلادیی سەنەی ٥٨١ پێغەمبەرێ دێتە سەر دنیا ناوی موبارەکی ئەحمەدە، بڕەهمەنان یەعنی عالمان ئەڵێن نامووسی ئەکبەرە. ئەو پێغەمبەرە ساحیب شەریعەتە، ساحێب میعراجە، سیراجە، وەهاجە، کلیلی دەرگای جەننەتە، ئەووەلی ئەنبیایە، لە ئاخری دنیایە. یەعنی دوای ئەو پێغەمبەر نایەتە سەر دنیا. بە واسیتەی جیبرەئیلی ئەمین قورئانی بۆ دێتە خوارەوە. لەسەر ئەمری فەرموودەی ئەو پێغەمبەرە هەرچی بکرێ گوناهی نییە. وە لەپاش وەفاتی خولەفا لە جێی ئەو حوکم ئەفەرموون. وە پادشاهان لە ڕێگەی شەرعەوە هەرچی بکەن گوناە نییە، وە قایمیی سەڵتەنەتی پادشاهان بە واسیطەی شەرعەوە مومکین ئەبێت، وە باقی بوونی شەرع بە واسیتەی پادشای عەدلەوە ئەوەستێ. هومایوون فال وتی: ئەو حاکمە عەدلە لەسەر شەریعەتی موحەممەد موعامەلە بکات، سیفەتی مەئموورانی چۆنە؟ وەزیر وتی: ئەو حاکمە لازمە لە قانوونی سیاسەت بزانێت وە لە ڕێگەی شەریعەت دەرنەچێت. بە حوکمی "وشاورهم في الأمر" بە تەدبیری وزەرا و عولەما و حوکەما حوکم بفەرموێت. وە ئەگەر لە ڕێگەی شەریعەت لای دا بە مودەتێکی کەم مەملەکەتی لە دەست ئەچێت، تووشی عەزابی دونیا و قیامەت ئەبێت «وجزاء سیئة سیئة مثلها». وە لازمە پادشاهان لەگەڵ تایفەیەکدا بە تەدبیر خەریک بێ، وە لە تایفەیەک خۆی بپارێزێت، چونکە مەئموران لەسەر دوو نەوعن، نەوعێکیان زۆر بە ئیخلاس بۆ بەرز بوونەوەی پادشاه و مەنفەعەتی حوکوومەت، بۆ ئیسراحەتی میللەت سەعی ئەکەن. وە قیسمێکیان غەیرەز مەنفەعەتی خۆیان نەبێت ئارەزووی کە ناکەن. دائیما چاوەڕوانی ڕیشوەتن. ئەگەر کەسێ خزمەتیان بکەین مومکینە بەقاتیلی ببرێت بۆ حوزووری حاکم دەستی عەفوی بۆ درێژ ئەکەن. لازمە بۆ زاتی موبارەکی پادشاه ئەو دوو تایفە بناسێت، وە ڕاست قسە و ئەهلی فیتنە فەرق بکات تا بە واسیتەی فیتنەی زوبانەوە بیناغەی مەملەکەتی تێک نەچێت. وە شەرایتی پادشاهان ئەوەیە بە فەرموودەی عولەما و حوکەما و وزەرا ئومووراتی ئەدا بفەرموێت، وە هەر پادشایەک لەسەر قانوونی شەریعەت موعامەلەی ئەدا فەرموو مەملەکەتی ئاوەدان ئەبێت، وە میللەتی تورەقی ئەکات، وە ناوی عەدالەتی گوم نابێت، هەر وەک دابیشلیمی هیندی قانوونی سیاسەتی لەسەر قسەی بڕەهمەنی حەکیم دانا مەملەکەت و میللەتی تورەقیی

کرد، وه هەتا حاڵی حازر ناوی بە عەدالەت مەشهوورە. ئەی پادشاه! هەر چەند فکر ئەکەم لە ناوی چاک چاکتر نادۆزمەوە.

وەقتێ هومایوون فال ناوی دابیشلیم و بڕەهمەنی بیست وەک غونچەی گوڵ گەشایەوە. بە ڕووی خۆشەوە ڕووی کردە خجستە ڕای، وتی: ئەی وەزیر موددەتێکە لە دووی ئەم قیسسە ئەگەڕێم. (الحمد لله) بە زوبانی موبارەکی جەنابت ئەووەڵی قیسسە ئاشکرا بوو. ئومێد دەکەم ئەووەڵ تا ئاخری قیسسەی دابیشلیم و بڕەهمەنی حەکیم بەیان بفەرموویت. ئەمر کرا بە لەشکر، ڕوویان کردەوە بۆ مەملەکەت. وەقتێ داخل بە مەملەکەت بوون، پادشاه لەسەر تەختی سەڵتەنەت قەراری گرت. ئەمری کرد بە وەزیر، زوبانی عاقڵ کلیلی دەرگای گەنجە. هەرچی قسەی بڕەهمەنی حەکیم لەگەڵ دابیشلیم کراوە، بەیان بفەرموو.

حیکایەتی دابیشلیم... وە بڕەهمەنی حەکیم

وەزیری دڵ ڕووناک بە زوبانی فەسیح عەرزی پادشای کرد وتی: ئەگێڕنەوە لە مەملەکەتی هیندستان پادشایەک بوو ناوی دابیشلیم بوو، بە زوبانی هیندی یەعنی شەهەنشاه. ئەو پادشایە دە هەزار زنجیرە فیلی حەربیی دابەستبوو لە لەشکر و سوپاه و ئەساسی حەرب لە حیساب دەرچوو بوو، وە لەگەڵ فەقیر و میللەت زۆر بەشەفەقەت بوو وە عەدالەتی شۆرەتی پەیدا کردبوو. مەملەکەتی لە نیهایەتی ئاوەدانییا بوو. بە نەفسی خۆی لەگەڵ موحاکەمە خەریک بوو. ساڵی دوو ڕۆژ موحاکەمە دائەنرا. ئەو دوو ڕۆژە یا دوو کەس وە یا سێ کەس موحاکەمەیان ئەبوو. ڕۆژێ لەسەر تەختی پادشایی قەراری گرتبوو، عولەما و حوکەماو ئەشرافی مەملەکەت عومووم لە مەجلیسی حازر بوون. ئەمر کرا بە حازر بوونی ڕەققاسان و بەستە بێژان. بەزم ئاراستە کرا. عوود و کەمانچە، دەف و نەی لێدرا. ڕەققاسان بە ڕەقس کردن، گۆرانی بێژ بە نەغمەی داوودی پیر و جوانی ئەهێنایە ڕەقسەوە. لە پاش ڕەقس ئەمر کرا بە حازر بوونی تەعام. دەستیان کرد بە نان خواردن. لە پاش نان خواردن دەست شۆررا . هەر کەسە لە جێگەی خۆی قەراری گرت. عولەما، وەحوکەما، وە ئەشراف هەر یەکە بە جۆرێ قسەیان هێنایە ناوەوە. میقدارێ سوئال و جواب لە یەک کرا. ئینتیهای قسە ئەوە بوو ڕەئییی زۆریان ئەوەبوو وتیان سەخاوەت لە هەموو شتێک جوانترە. ئەوەڵ ئەمرێ خودا ئەمری کردووە سەخاوەتە (السخاء شجرة في الجنة) یەعنی سەخاوەت دارێکە لە بەهەشتدا. وەقتێ دابیشلیم گوێی لەو قسەیە بوو ڕەگی مەرحەمەتی کەوتە حەرەکە. ئەمری کرد دەرکی خەزێنە بکەنەوە وە

غەریب و لێقەوماو بانگ بکەن. فەقیر و فوقەرا و ئەهلی کەسابەت لە خەیری پادشاه بووژانەوە. موددەتێ بەو جۆرە دەوامی کرد. شەوێ بە ئیسراحەت نووستبوو، لە خەویا تەماشای کرد پیاوێکی نوورانی هاتە بەردەمی، ڕەسمی گەورەییی بەجێ هێنا، وتی: ئەی پادشا موددەتێکە دەرگای مەرحەمەتت کردووەتەوە، بە واسیتەی هەناسەی فوقەراوە خودا ئەتبەخشێ. بۆ سوبحەینێ لازمە سوار بیت بۆ تەرەفی ڕاستی مەملەکەت حەرەکەت ئەکەیت بە مەقسەد ئەگەیت، وە خەزینەیەک بە ناوی موبارەکتەوە دانراوە لە ئەنواعی جەواهیرات، هەر نەوع ئارەزوو بفەرموویت تیا مەوجوودە. دابیشلیم لە خۆشیی ئەو قسەیە خەبەری بۆوە، هەڵسا، بە عیبادەت کردنی خودا خەریک بوو تا ڕۆژ. وەقتێ هەتاو هەڵهات ئەمری کرد ئولاغ زین بکەن. ئولاغی خوسووسی زین کرا، وە میقدارێ عولەما و حوکەما لە خزمەتیا سوار بوون ڕوویان کرد بۆ ڕۆژهەلاتی مەملەکەت، بە ڕۆیشتن و بە تەماشا کردن خەریک بوون. لە ئەسنای تەماشا کردن لە کێوەکە غارێ دەرکەوت. نزیک بەغار بوون. پادشاه چاوی بە دەروێشێ کەوت لە دەرکی غارەکە دانیشتبوو. وەقتێ دەروێش چاوی بە پادشاه کەوت چوو بە ئیستیقبالی پادشاوە. ڕەسمی ئەدەبی بە جێ هێنا. پادشاه مەیلی ڕەفاقەتی کرد. دەروێش بە عەقڵ زانیی پادشاه ئارەزووی دابەزین ئەکات. وتی: ئەی تاجی سەری میللەت! سولەیمان بەو هەموو گەورەییەوە مەرحەمەتی لەگەڵ مێروولە کرد. ئومێد ئەکەم بە قودوومی موبارەکت دڵی بەندە ڕووناک بکەیتەوە، وە هەر چەند لە دەستی بەندە لە دوعا زیاتر هیچ نایەت ئومێد ئەکەم سەرم بەرز بکەیتەوە، وە خەزێنەیێ لەباوکمەوە جێ ماوە لەم غارەدا دەفن کراوە ئەمر بفەرموویت بە نەقڵ کردنی. قابیلی خەزێنەیی جەنابتە.

وەقتێ پادشاه ئەو قسەی لە دەروێش بیست خەوەکەی بۆ دەروێش بەیان کرد. دەروێش وتی: موبارەکە مادەم لە غەیبەوە تەبلیغ کراویت حەڵاڵی جەنابتە. پادشاه ئەمری کرد بە هەڵکەنینی. میقدارێ هەڵکەنراو دەرکەوت. سندووق بە سندووق نایانە بەر دەمی پادشاه: سندووقێ دوڕ و سندووقێ یاقوت و سندووقێ ئەڵماس و سندووقێ قوفڵی ڕۆمیی لێ درابوو. هەرچەندە بۆ کلیل گەڕان ئەو سندووقە بکەنەوە کلیل نەبوو. پادشا کەوتە مەراقەوە، وتی مومکینە ئەو سندووقە ئەشیای عەنتیکەی تیا بێت. ئەمری کرد بە پیپی ئاسنگەری شکاندیان. لە ناو سندووقەکە سندووقێکی بچووک دانرابوو، لە ناو سندووقەکە قوتوویەک دانرابوو. پادشا بە دەستی موبارەکی قوتووەکەی کردەوە پارچە ئاوریشمێ بە خەتی سوریانی نووسرابوو لە قوتووەکە دا دانرابوو، عولەما و وزەرا و

حوکـەمـا تەمـاشـایان کـرد، بۆیان مـەعلووم نەبوو چی نووسـراوە. پادشـا کـەوتە بەحـری مـەراقـەوە، فـەرمـووی لازمـە یەکێ بدۆزنەوە لـەم خـەتە شـارەزا بێت. عـەرزیان کـرد ئەی پادشـاە لە مەملەکـەت حەکـیـمێ هەیە خـەتی سوریـانی ئەزانێت، مـومکینە ئەو حـەکـیـمە بیـخوێنێتەوە. پادشا ئەمری کرد بە گەڕاندنەوەی لەشکر بۆ مەملەکەت. وەقـتێ داخل بە مەملەکەت بوون حەکیمیـان لای پادشا حازر کرد. پادشا فـەرمـووی: زەحمەت دانی تۆ بۆ ئەم خەتەیە، بیخوێنەرەوە. حەکیم تەماشای حورووفاتی ئاوریشمی کرد، وتی: ئەی پادشا ئەمـە وەسـیـەت نامـەی هۆشـەنگ شـایە وە خـەزێنەی بۆ جـەنابت داناوە. وەسـیـەتەکـەی ئەمـەیە: ئەی دابیـشلیم! من لە غـەیبـەوە تەبلیغ کـراوم. ئەم خـەزێنە بۆ تۆم داناوە، وە خەزێنەکە نەقلی خەزێنەی خۆت ئەکەیت، وە حوکمداریی سەلتەنەت لەسەر ئەم چواردە وەسـیـەتە دائەنێیت. وە بە مـاڵی دنیـا مـەغـروور نەبیت، هەر ڕۆژە لای یەکـێکە. ئەم وەسـیـەتە نامـە زۆر لازمـە بۆ پادشـاهان. بەم وەسـیـەتە مـوعـامـەلە بکەن حوکـوومـەتیـان بەردەوام ئەبێت وە بناغـەی مـەملەکـەتیـان ناڕووخـێت وە مـیللەتیـان تەرەقی ئەکـات. بینایەک بیناغەی مەحکەم بوو ڕووخاندنی زەحمەتە. بەیانی وەسیەتەکان ئەمەیە:

ئەوەڵ نەسـیـحـەت: مـەئمـوور لە پادشاە نزیک بـوو خزمـەتی لازمە. وە بە قـسـەی فـیـتنە مەئموور عەزڵ نەکەیت. عەزڵ کردنیان باعیسی ویرانیی مەملەکەتە.

دووەم نەسیحەت: مومـانەعەتی دوو ڕوو و فیـتنە لازمە وە کوشتنیان حەڵاڵە چونکە خودا فەرموویەتی: «والفتنة أشد من القتل».

سێهەم نەسیحەت: زوبان شیرینی لەگەڵ ئومەرا لازمە. بە دڵنەوایی و بە تەدبیری وزەرا هەموو کارێک بە ئاسانی دروست ئەبێت.

چوارەم نەسـیـحـەت: بە زوبان لووسیی دوشمن باوەڕ نەکردنە، وە غـافڵ بوون لە دوشـمن باعیسی هیلاکەتە وە وێرانیی مەملەکەت و میللەتە. ئەمر بە کوشتنیان لازمە.

پێنجەم نەسیحەت: ئیسراف کردن حەرامە. خەزێنە وەیا گەنج دەستت کەوت بێهوودە سەرف کرێت پەشیمانیی لە دوو دێت. «کلو واشربوا ولا تسرفوا».

شەشەم نەسیحەت: بێ تەدبیر کردن دەست بۆ ئیش نەبەیت وە عەجەلە لە ئیش نەکەیت. لە ئاخری پەشیمان بوونەوە بێ فائیدەیە. «العجلة من الشيطان».

حەوتەم نەسیحەت: ئەگەر دوشمن ئەترافیـان گرتیت لەگەڵ یەکێکیـان سوڵح کردن لازمە. بە تەدبیر و ئیقتدار ئەبێت لە دەستی دوشمن نەجات بوون.

هەشتەم نەسیحەت: ڕەفاقەت لەگەڵ حەسوود و دانیشتن لەگەڵیان زەرەرە. ئینسانی حەسوود دارێک بنێژێت بەری تاڵ دێنێت.

نۆهەم نەسیحەت: تەبعی پادشا لازمە سەلیم بێ. عەفو کردنی زۆر بێت. لە ئەوەڵی دنیا تا قیامەت لە بچووک گوناە بووە، لە گەورە عەفو کردن.

دەهەم نەسیحەت: ئارەزووی پادشا لەسەر زوڵم نەبێ. هەناسەی مەزڵوومان زوو ئەگاتە حوزووری خودا. ڕێگەی عەدالەت گوم نابێت. «ان أحسنتم أحسنتم لأنفسكم».

یازدەهەم نەسیحەت: موعامەلەیەک بۆ موڵک و میللەت نەفعدار نەبێت کردنی دروست نییە. بناغەی موعامەلە بە تەدبیر کرا تێکچوونی نییە.

دوازدەهەم نەسیحەت: وەقتێ دڵت گری غەزەبی داگیرسا، بە ئاوی حیلم بیکوژێنەوە. وەحیلم ڕەوشتی پێغەمبەرانە. «والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس».

سیازدەهەم نەسیحەت: ئەهلی خائین و جاهیل و غەددار لایقی ئومووراتی نین، دوور بوون لەو تائیفانە لازمە. ئەمین و ساحێب عەقڵ مەئموور بوو، تورەقیی پادشایە.

چواردەهەم نەسیحەت: ڕازی بوون بە قەزاو قەدەر. سەبر کردن لە ژێر بەلا، شوکر کردن لەسەر نیعمەت. ئینسانی عاقڵ پێ بەستراوی دەرد و بەلایە. پیاوی جاهیل خەریکی سەیر و سەفایە.

ئەم چواردە وەسیەتە بەیانم کرد هەر یەکە بە درێژی داستانێکی هەیە. وە ئەگەر پادشاە ئارەزوو ئەکات تا ئاخری ئەم نەسیحەتانە بە تەواوی بزانێت حەرەکەت بکات بۆ کێوی سەرەندیب جێگەپێی حەزرەتی ئادەم علیه السلام، لەو کێوە مەقسەدی دەست ئەکەوێت. خودا یارمەتی ئەدات لەسەر ڕێگەی هیدایەت. پادشاە ئەو قسانەی لە حکیم بیست ئەمری کرد بە خەڵات کردنی حەکیم، لەپاشا وەسیەت نامەی هەڵگرت، فەرمووی: ئەم خەزێنەیەی نیشانی من درا خەزێنەی ڕەحمەت بوو، سیرڕی خودا بوو لە من ئاشکرا کرا. (الحمد لله)، ئەوەی بە عومومی پادشاهان لازمە لە لای من زۆرە. ئەمری کرد بە صەرف کردنی خەزێنە بە خێری هۆشەنگ شاە. ئەو ڕۆژە بە کەیف کردن خەریک بوو لە خۆشیی ئەو وەسیەت نامەیە. بۆ شەوێ خەوی ئیسراحەتی نەکرد. لەبەر خەیاڵ کردن چوونی بۆ سەرەندیب بە چ نەوع بێ، لە جێگەی خۆی کێ بێ بە عەداڵەت حوکم کات قابیلی وەکالەت بێ؟! بۆ سوبحەینێ لەسەر تەختی پادشاهی قەراری گرت، ڕووی کردە وەزیران، وتی: ئیمشەو خەوی ئیسراحەتم نەکردووە لەبەر چوونم بۆ سەراندیب. ئێوە فکرتان چییە،

بەیانی بکەن. موددەتێکە لەسەر تەدبیری ئێوە حوکمم کردووە، وە هەر یەکە تەدبیرێکی لایقە بەیانی بفەرموون. ئیش بێ تەدبیر دروست نییە. وەزیرەکان عەرزیان کرد: بۆ ئەم سەفەرە فکر لازمە. ئێمە هەردوکمان ڕێگەیەکی لایق ئەدۆزینەوە، بۆ سوبحەینێ عەرزی جەنابتی ئەکەین. پادشا فەرمووی موبارەکە. بۆ سوبحەینێ هەردوو وەزیر چوونە دائیرە، هەر یەکە لەسەر جێگەی خۆی دانیشت. وەزیری گەورە چووە بەردەمی پادشا عەرزی کرد: ئەی پادشای عالەم! بە فکری من سەفەر کردن موناسب نابینرێ. ئەگەر چی ئەم سەفەرە مەنفەعەت دەست ئەخا، ئەمما نارەحەتیی زۆرە، وە مەعلوومی جەنابتە «السفر قطعة من السقر». سەفەر کردن بە دەست خۆتە وە هاتنەوەی مەعلووم نییە. ئێستا بە ئیسراحەت لە جێگەی خۆت حوکمداری ئەکەیت، موناسب نییە ئیسراحەت بە مەشەققەت تەبدیل بکرێت. مەسڵەحەت ئەوەیە بە واسیتەی سەفەرەوە ئەوەت بە سەر نەیەت بەسەر دوو کۆترەکە هات. پادشا فەرمووی چۆنە؟

حیکایەتی بازندە و نەوازندە

وەزیر وتی: ئەگێڕنەوە دوو کۆتر لە دارستانێ هێلانەیان دروست کردبوو. ئەو دارستانە ڕێگەی خەڵقی لێ دوور بوو، تووشی زەحمەتی زەمانە نەبوون. یەکێکیان (بازندە)و یەکێکیان (نەوازندە) ناو بوون. بازندە خەیاڵی سەفەری کرد، بە نەوازندەی وت: ئەی ڕۆحی شیرینم! فکرم هەیە بە وەعدەی دوو سێ ڕۆژ سەفەرێ بکەم. خودا فەرموویەتی: «قل سیروا في الأرض». تەماشای عەجایب و غەرایبی دونیا بکەم. حوکەما فەرموویانە: «السفر وسیلة الظفر». ئاشکرا مەعلوومە خەنجەر تا لە کالان دەرنەچێت برین ناکات. قەڵەم تا سەری دوو لەت نەبێت خەتی (جەوهەری) نانووسێ. ئاسمان دایم لە سەفەرایە. بە مەرتەبەی بڵندی گەیشتووە. ئەرز لە جێگەی خۆی ثابتە بووە بە جێگەی مار و مێروو. سەفەر نیشانەی دەوڵەتە. خەزینەی بێ ئەمسالە. دار ئەگەر ئیقتیداری سەفەر کردنی بوایە تووشی بڕین نە ئەهات. نەوازندە وتی: ئەی ڕەفیق تۆ مەشەققەتی سەفەرت نەدیوەو عەزیەتی سەفەرت نەکێشاوە. نەتبیستووە (الغربة كربة) و (الفرقة حرقة). سەفەر دارێکە بەری تاڵ ئەدات. سەفەر هەورێکە بارانی زەلیلی ئەبارێنێت. ڕەفیقی چاک بە خەیاڵی سەفەر نەکەیت.

بازندە وتی: ئەگەرچی سەفەر بۆنی ناخۆشی لێ دێت، ئەمما سەیر کردنی مەملەکەتان و تەجرەبەی ڕەفیقان و خوبراتی زەمان مەعلووم ئەکات. سەفەر گوڵێکە لەناو دڕکی تیژ

دێتە دەرەوە. عەتری گوڵ بە ئاسانی دەست ناکەوێت.

نەوازندە وتی: ئەی ڕەفیق مەعلومە سەفەر وەک باغی ئیرەم وایە ئەمما بە تەنهایی سەفەر دروست نییە. ئەگەر دوو ڕەفیق بە ئارەزووی یەک سەفەر بکەن بێ ئەمساڵە. وە هەتا ئێستا هەردوکمان بە خۆشیی یەک ژیاوین، چۆن مەراقی ڕەفاقەت و غەمی غەریبی بۆت مومکین ئەبێ. ڕجا ئەکەم لەسەر خەیاڵی سەفەر لاچۆ، باعیسی دووریی تەرەفەین ئیختیار مەکە.

بازندە وتی: ئەی ڕەفیق قسەی مەراق و خەفەتی ڕەفاقەت مەکە. ئەگەر قەدەر لە ڕەفاقەتی تۆی خستم ڕەفیقان زۆرە، ئیتر دەفتەری مەشەققەت هەڵگرە. دڵم بۆ سەفەر گری گرتووە، لازمە سەفەرێ بکەم. سەفەر بەردی مەحەکە. ئاڵتوون بە مەحەک نەبێ ناناسرێت.

نەوازندە وتی: ئەی ڕەفیق ئێستا تەنافی مەحەببەت ئەپچڕێنیت، لەگەڵ ڕەفیقی تازە چۆن بۆت ئەبەسترێت. حوکەما وتوویانە: تەرکی ڕەفیقی موافیق کردن باعیسی تکچوونی ئیسراحەتە. ئەوەی شەرت و وەفای ڕەفاقەت بوو بە نەسیحەت عەرزم کردی. ئیختیار بە دەستی خۆتە.

قسەی هەردووکیان لێرە دا تەواو بوو. دوعا خوازییان لەیەک کرد. بازندە لە شەققەی باڵی دا، ڕۆیشت. نەوازندە لە هێلانەکە بە تەنها مایەوە.

وەقتێ بازندە ڕووی کردە سەحرا میقدارێ ڕێگە ڕۆیشت، لە دوور شاخێکی بەدی کرد، ڕووی کردە شاخەکە. لە دامێنی شاخەکە باغێ دیار بوو، ڕووی کردە ناو باغەکە، گوڵی تازە پشکووتبوو، میوەی بە دارەوە شۆڕ بووبوو. ئەو شەوە لە ناو ئەو باغە دا بە کەیف ڕایبوارد. بۆ سوبحەینێ هەڵفڕی، ڕووی کردە سەحرا. میقداری نیو سەعات ڕێگە ڕۆیشت، هەور و تریشقە بەری ئاسمانی گرت. لە بریسکەی بەرەق و لە دەنگی ڕەعد شێر خۆی ئەخستە کونەوە. لە ناکاو تەرزە و باران دای بە یەکدا. دنیا وەک تۆفانی نووح کەوتە سەر ئاو. گەڵا بە دارەوە نەما، عومووم تەرزە وەراندی. بازندە لەو وەقتە دا جێگە نەبوو خۆی تیا بشارێتەوە. لەبن گەڵای دار هەر نەوع بوو خۆی شاردەوە. ئەو شەوە بە نیوە مردوویی هەتا ڕۆژ لە سەرما ئەلەرزا. فکری قسەی ڕەفیقی ئەکردەوە. زۆر پەشیمانیی حاسڵ کرد. وەقتێ ڕۆژ هەڵهات پەڕو باڵی وشک بۆوە . بە فکری گەڕانەوە هەڵفڕی. لە ئەسنای فڕینا واشەیەکی تیژباڵ بۆی هاتە خوارەوە. بازندە لە ترسی ڕۆحی

خۆی دا بە ئەردا، نەزری کرد ئەگەر لە دەست ئەو بەڵایە نەجاتی بوو تا موددەی حەیاتی ناوی سەفەر نەبات. لە ناکاو بازێ پەیدا بوو تەماشای کرد واشەیەک خەریکە کۆترێک بگرێت. بە فکری لێ سەندنی کۆترەکە لە چنگ واشەکە بسێنێت هاتە خوارەوە. واشە قووەتی بازی نەبوو، هەردووکیان بە گژ یەکا چوون. کۆتر فرسەتی زانی خۆی کرد بەبن درکێکا، لە چنگ هەردوو بەڵا نەجاتی بوو. وەقتێ شەوی بە سەراهات چووە بن بەردێک. ئەو شەوە بە برسییەتی ڕۆژی کردەوە. بۆ وەقتێ هەتاو کەوتن لە بن بەردەکە هاتە دەرەوە بە ئەترافی خۆیدا تەماشای کرد نە باز و نە واشە دیار نەبوون. هەڵفڕی بچێتەوە بۆ لای ڕەفیقەکەی. لە ڕێگە تەماشای کرد کۆترێ نیشتۆتەوە، دانێکی زۆری لە بەردەم ڕۆ کراوە. بازندە لە تاو برسێتی هار بووبوو، نیشتەوە، هێشتا دەمی نەگەیشتە دان بە داوەوە بوو. بە زوبانی عیتاب ڕووی کردە کۆترەکە وتی: ئەی ڕەفیق! من و تۆ هەر دوو یەک جینسین، بۆچ نەتوت ئەمە داوی شەیتانە؟ شەرتی وەفای میوانداری ئەمەیە لای تۆ؟ کۆترەکە وتی: ئەی غەریب لە قەزاو قەدەر خۆ لادان مومکین نییە. بازندە وتی: ئەی ڕەفیق ئەتوانیت لەم بەڵایە نەجاتم بدەیت؟ هەتا مردن تەوقی عەبدایەتی لە مل کەم؟ جوابی دایەوە: ئەی فەقیر ئەگەر حیلەم بزانییایە خۆم لە حەپس نەجات ئەدا، بەو نەوعە تۆ ئەڵێیت باعیسی داوی تەیران نەئەبووم. عەجایب بۆ تۆ کە ماویت. حاڵی تۆ وەک حاڵی بەچکە حوشترەکە وایە، لە ڕێگا هیلاک بووبوو، بانگی دایکی ئەکرد: نەختێ ورد برۆ. دایکی جوابی دایەوە: نابینیت هەوسارەکەم بە دەست غەیرەوەیە. ئەگەر بە دەستی من ئەبوو پشتی خۆم لە ژێر بار نەجات ئەدا، تۆیش لە ڕێگە ئیسراحەتت ئەکرد. ئینتیها بازندە ڕێگەی نەجاتی لێ مەعلووم کرا. لە ترسی ڕۆح فڕەفڕە و پەلە پەلی دەست پێ کرد. ڕۆژی تەواو نەبووبوو. مووی داوەکە پچڕا، لە بەڵا نەجاتی بوو، لە ترسی ڕۆح برسێتیی لەفکر چووبوەوە. ڕووی کردە سەحرا، میقدارێ ڕێگە ڕۆیشت، تووشی ئاوەدانییەک بوو. سەوزایی لە قەراغ ئاوەدانییەکە چێنرابوو. دیوارێ بۆ موحافەزەی زەرعەکە دروست کرابوو. بازندە لەسەر دیوارەکە نیشتەوە. کوڕێکی تازە پێگەیشتوو چاوی بە کۆترەکە کەوت. بە خەیاڵی مەزەی کەباب تیری بۆ کۆتر هاویشت، دای لە باڵی کۆتر. کۆتر سەرەو لێژ کەوتە خوارەوە، بیرێ لەبن دیوارەکە کرابوو کەوتە بیرەکەوە. وەقتێ کوڕەکە چووە بن دیوارەکە تەماشای کرد کۆترەکە کەوتۆتە بیرەکەوە. مومکین نەبوو بۆی بچێتە ناو بیرەکەوە. جێی هێشت. بازندە ئەو شەوە بە برسێتی لەناو بیرا مایەوە. بە زەلیلی و مەحزوونی بۆ فیراقی نەوازندە ئەگریا. وەقتێ ڕۆژ بووەوە هەر نەوع بوو هاتە سەر بیرەکە.

فرسەتی زانی بە ئاسمانا بڵند بۆوە، نەوەستا تا داخڵ بە حودوودی هێلانەکەی بوو. وەقتێ نەوازندە لە دوور چاوی بە بازندە کەوت، چوو بە پیریەوە، میقداری سەعاتێ دەمیان لە ناو دەمی یەک نا. نەوازندە وتی: ئەی ڕەفیق! بۆ چی وا زەعیف بوویت؟ بازندە وتی: دەردێکم کێشاوە بە واسیتەی سەفەرەوە شەوێک بە ئیسراحەت بۆت ئەگێڕمەوە. (الحمد لله) ئەم دەفعەیە بە دیدارت گەیشتمەوە. هەتا بە ڕۆح زیندوو بم ناوی سەفەر نەبەم. بۆ ئیحتیاجی نەبێت لە هێلانە نەچمە دەرەوە.

وەزیر وتی: ئەی پادشاه ئەم مسالەم بۆیە بەیان کرد تا خەیاڵی سەفەر نەکەیت. پادشا وتی: ئەی وەزیری ناسیح.. مەشەققەتی سەفەر زۆرە، ئەمما مەنفەعەتی سەفەر لەحیساب نایەت. مانگ و ڕۆژ دایم لە سەفەر وەستانیان نییە. ئاو بەو ڕووناکی و جوانییە، موددەتێ لە جێگەی خۆی مایەوە ڕەنگی ئەگۆڕێت و بۆگەن ئەبێت. ئەگەر بەچکە بازەکە لەگەڵ بێچووی قەلەباچکە بمایە، بە شەرەفی تەربییەتی پادشاه نەئەگەیشت. وەزیر وتی: چۆن بووە؟

حیکایەتی قەلەباچکە و باز

دابیشلیم فەرمووی: بیستوومە جووتێ باز لەسەر شاخێ هێلانەیان دروست کردبوو. سیمرغ قووەتی فڕینی ئەو جێگەیان نەبووبوو. وەقتێ بەچکەیان هەڵهێنا هەردووکیان بۆ پەیدا کردنی خواردنی بەچکەکە فڕین. درەنگیان پێ چوو، نەهاتنەوە بێچووەکە سەری لە هێلانە هێنایە دەرەوە، بۆ سەر و خوار تەماشای ئەکرد. لە ناکاو کەوتە خوارەوە. قەلەباچکەیەک بۆ خواردن ئەگەڕا، تەماشای کرد پارچە گۆشتێ لەسەر شاخەکەوە هاتە خوارەوە، وای زانی مشکە لە دەنووکی قەل بەرەڵا بووە. قەلەباچکە چوو بە ئاسمانا، بەچکە بازەکەی گرتەوە، بە دڵێکی خۆش بردی لە بەردەم بێچووەکانی داینا. وەقتێ کە ورد بووەوە تەماشای کرد دەنووک و نینۆکی پێی هەیە. بۆی مەعلووم کرا لە جینسی باڵدارەو شکارییە. ڕەحمی پێ کرد. فکری کرد: خودا منی کردووە بە باعیثی ڕۆحی ئەم تەیرە. وا چاکە لەگەڵ بێچووەکانی خۆم فەرقی نەکەم، بە ئەولادی خۆمی قوبووڵ بکەم. نیهایەت وەک بێچووەکانی پەروەردەی کرد. بۆ خواردن لەگەڵ بێچووەکانی فەرقی نەبوو. وەقتێ نزیک باڵە فڕە بوون، بەچکەی بازەکە فکری کرد: ئەگەر من برای ئەمانم، بۆ چ سوورەتمان وەک یەک نییە؟ وە ئەگەر من لەم تایفە نیم، پەروەردەم بۆچ ئەکەن؟ نە خۆم لە ئەسڵی ئەمان ئەزانم و، نە خۆم بە بێگانە حیساب ئەکەم. بەو خەیاڵەوە زۆر عاجز بوو.

ڕۆژێ قەلەباچکە بە بەچکەی بازەکەی وت: باعیسی دڵتەنگیت چییە، بەیانی بکە هەتا دەرمانی بۆ پەیدا بکەم. بەچکە باز وتی: زۆر عاجزم. بەیان کردنی مومکین نییە. مەسڵەحەت ئەوەیە ئیزنم بدەیت دوو سێ ڕۆژ بە ئەترافی ئەم کێوە دا بگەڕێم، مومکینە دڵم فەرەحی تێ کەوێت. قەلەباچکە بە عەقڵ بۆی مەعلووم بوو لەسەر چ فکرێکە. ڕووی کردە بازەکە وتی: ئەی ڕۆحی شیرینم ئەم قصەی کردت جارێکی کە مەیکە. حوکەما وتوویانە: سەفەر بۆنی جەهەنەم ئەدات. ئامان خۆت تووشی عەزاب نەکەیت. دوو تایفە ئیختیاری سەفەر ئەکەن. ئەوەڵ بۆ مەعیشەت پەیدا کردن. دووەم لە ترسی خەتا فیرار کردن. (الحمد لله) تۆ لەو دوو تایفە نیت. نە ترس و نە برسییەتی ئەزانی. سەفەر کردنت باعیث بە چییە. باز وتی: ئەوەی بەیانت کرد ڕاستە، ئەمما هەر چەند خەیاڵ ئەکەم ئێرە بە جێگەی خۆم نازانم. ئیرادەی سەفەرم هەیە. قەلەباچکە وتی: ئەوەی من بەیانی ئەکەم، نەسیحەتی خێرە. ئەمما قسەی تۆ دەلالەت لە حیرس و تەمەع ئەکات. ئینسانی تەمەعکار موفلیس و سەرگەردانە. ئەترسم ئەوەت بەسەر بێت بەسەر پشیلەی پیرێژنەکە هات. باز وتی: چۆنە ئەو مەسئەلە؟

حیکایەتی پشیلەی پیرێژن

قەلەباچکە وتی: ئەگێڕنەوە پیرێژنێ بوو لە خانوێکی تاریک بە فەقیری ئیدارەی ئەکرد. لەبەر تەنهایی ئولفەتی لەگەڵ پشیلەیەک گرتبوو. ئەو پشیلەیە لە عومری خۆی نە بۆنی تەعام و نە لەزەتی گۆشتی دیبوو. ئیدارەی ئەوە بوو حەفتەی جارێ وەیا دوو جار مشکێکی ئەگرت. هەموو خۆشیی پشیلەکە لەوە زیاتر نەبوو. تەسادوف ڕۆژێ بۆ تەماشا کردن سەرکەوتە سەربان. لە دوور پشیلەیەک دەرکەوت. ئەو پشیلەیە، بە تەکەببور، سەعاتێ هەنگاوێکی ئەنا. نزیک بە پشیلەی پیرێژن بوو. وەقتێ پشیلەی پیرێژن ئەو پشیلەی بەو نەوعە چاو پێکەوت، بە زوبانی خۆیان بانگی کرد: ئەی ڕەفیق! تەشریفت لە کوێوە دێت؟ ئەم شەوقەت لە کوێ پەیدا کردووە؟ جوابی دایەوە: خواردنی من لەسەر سینی پادشایە. هەموو ڕۆژ ئەوەندە پلاو و تاسکەبابی و گۆشتی سوورەوە کراوە ئەخۆم وە هەتا یەک حەفتە ئیشتیهام خواردن نابات. پشیلەی پیرەژن وتی: پلاو و تاسکەبابی و گۆشتی سوورەوە کراو چۆنە، لەزەتی چییە؟ من لە عومری خۆم لە مشکی خانووی پیرێژن زیاتر هیچم نەدیوە.

پشیلەکە جوابی دایەوە: حەیفە تۆ خۆت بە جینسی من حیساب کەیت. تۆ لە جینسی

جاڵجالۆکە و قرژاڵ ئەکەیت. نابینیت وەک مردوو لە قەبر هاتوویتە دەرەوە؟ ئەگەر بۆنی پاقلاوە و کولیچە بێت بە لووتتا مومکینە لە غەیبەوە بانگ بکرێت (یحیی العظام وهي رميم) زیندوو بیتەوە. پشیلەی پیرێژن بە گریان وتی: ئەی ڕەفیق، حەقی جینسییەت و دراوسێتیم بەسەرتەوە هەیە. کەسێ موعاوەنەتی زەعیفێ بکات خودا موعاوەنەتی ئەکات. هیممەت بفەرموویت بەڵکی بە واسیتەی جەنابتەوە ببووژێمەوە. پشیلەکە ڕەحمی پێ کرد، وتی: شەرتە ئەم دەفعەیە بێ تۆ داخڵ بە سەر سینی نەبم. وەقتی نان خواردن خەبەرت ئەدەمێ بە یەکەوە ئەچین بۆ ماڵی پادشاه. پشیلەی پیرێژن بەو وەعدەیە دڵ خۆش بوو. لە سەر بان چووە خوارەوە لای پیرێژن ئەوەڵ تا ئاخر قسەی بۆ پیرێژن گێڕایەوە. پیرێژن لە ڕووی نەسیحەتەوە وتی: ئەی فەقیر بە قسەی ئەهلی دنیا مەغروور مەبە. پێت لە دائیرەی قەناعەت نەکەیتە دەرەوە. چاوی ئەهلی تەمەع بە خاکی قەبر نەبێت پڕ نابێ. چاوی تەمەعکار بە سووژنی مردن نەبێ نادوورێتەوە. ئەو نەسیحەتانەی پیرێژن تەئسیری لە پشیلە نەکرد. بە خەیاڵی گۆشت خواردن ڕووی کردەوە بۆ لای پشیلەکە. وەقتێ هەردوو پشیلەکە ڕوویان کرد بۆ ماڵی پادشاه، مەشهوورە (الحريص محروم) ئەو بێ بەختە ئاوی مەحروومی بە ئاگری خەیاڵیا کرابوو، سەبەب ئەوە بوو چێشتکەری پادشا لە دەست پشیلە شکاتیان کردبوو، ئەمر درابوو تیرانناز لە هەموو لایەکەوە بۆ کوشتنی پشیلە حازر بووبوون. پشیلەی پیرێژن لەو مەسئەلە بێ خەبەر بوو، لەگەڵ بۆنی تەماعی کرد وەک سەگی برسی چووە پێشەوە. هێشتا دەمی بە گۆشت نەگەیشت شریخە لە کەوان هات. تیرێ دای لەسەر سنگی، لەترسی ڕۆح فیراری کرد، وتی: گەر نەجاتم ببێ لە دەست ئەم تیرە، من و مشکی خانووی داپیرە. بە گریان ڕۆیشتەوە بۆ خزمەت پیرێژن..

قەلەباچکە وتی: هێنانەوەی ئەم میسالەم بۆ ئەوەیە بەم بەشە شوکر بیت. ناشوکری لەسەر نیعمەت کوفرە. باز وتی: ئەوەی بەیانت کرد عوموومی نەسیحەتە و ڕێگەی مەرحەمەتە، ئەمما خواردن و خواردنەوە بۆ حەیوان هاتووە، وە هەر کەس ئارەزووی مەرتەبەی بڵندی بکات لە سارد و گەرمیی زەمان خۆف ناکات وە بە جێگەی بەر حوکم ڕازی نابێ وە ڕێگەی بەرز بە ڕەحەتی مومکین نابێ. قەلەباچکە وتی: ئەم خەیاڵە لەسەری تۆ دایە مومکین نابێ وە هەر کەس ئارەزووی حوکمداریی بوو بەبێ لەشکر بۆی مومکین نابێ. باز وتی: تیژیی دەنووک و نینۆکم هەیە، موحتاج بە لەشکر نیم. مەگەر حیکایەتی پیاوە ڕەشیدەکەت نەبیستووە بە قووەتی شمشێر لەسەر تەختی سەڵتەنەت دانیشت؟ قەلەباچکە وتی: چۆن بووە؟

باز وتی: ئەگێڕنەوە پیاوێكی فەقیر حاڵ هەتا نانی پەیدا ئەكرد لیباسی نەبوو. هەتا لیباسی پەیدا ئەكرد نزیک بە مردن ئەبوو. لە دەرەجەی موحتاجیدا ئیدارەی ئەكرد. چەند ساڵ عومری تاڵی ڕابوارد. ئینتیها خودا ڕەحمی پێ كرد ئەولادێكی نێرینەی پێ عەتا فەرموو نیشانەی ڕوستەمی لەناوچەوانیا شوعلەی ئەدا. بە واسیتەی قودوومی كوڕەكەوە دەرگای ڕەحمەتی بۆ كرایەوە، ڕۆژ بە ڕۆژ دەوڵەتیان لە زیادی بوو.كوڕەكە عومری گەیشتە هەشت ساڵ، نرایە مەكتەب. موعەللیم ئەیوت: بڵێ ئەلف، كوڕەكە ئەیوت: تیر. موعەللیم ئەیوت: بڵێ تێ، كوڕەكە ئەیوت: شمشێر. نیهایەت سەری زوبان و بنی زوبانی تیر و شیر بوو. وەقتێ بلووغ بوو، باوكی وتی: ئەی كوڕم فكرم هەیە هەتا ماوم ژنت بۆ بێنم چونكی نەفس و شەیتان ڕێگەی خراپە نیشان ئەدا. لەپێش ئەوەی عیشق غەڵەبە بێنێت ژن هێنان باعیسی خێرە. بە واسیتەی ماڵ و ژنەوە ئینسان لە گوناه دوور ئەبێت. كوڕەكە وتی: ژنێ خۆم ئارەزووی بكەم مەشەققەت نانێمە بەر جەنابت. باوكی وتی: ئەو ژنەی ئارەزووی تۆی لەسەرە، نیشانم بدە لێم مەعلووم بێ كێیە. كوڕەكە چووە ژوورەوە شمشێری هێنایە دەرەوە. وتی: بابە ئەم شمشێرە لە گۆنەی دەسگیران جوانترە. لە دانی مار تیژ ترە. بە قووەتی ئەم شمشێرە كچی پادشاه داگیر ئەكەم وەقتێ بەخت موساعەدە بكات. مارەیی كچی پادشاه شمشێرە. نیهایەت بەو فكرەوە ڕۆژێ ڕووی كرد بۆ باغی پادشاه. كچی پادشای بە زۆر ڕاكێشاو بە مەقصەدی خۆی گەیشت.

باز وتی: ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە لێت مەعلووم بێ دەست لەم خەیاڵە هەڵناگرم تا بە مەقصەدی خۆم ئەگەم. قەلەباچكە بۆی مەعلووم كرا ئیش چییە. ناعیلاج ئیزنی دا. دوعا خوازییان لە یەک كرد. باز میقدارێ فڕی. تا هیلاک بوو، لەسەر شاخێ نیشتەوە. تەماشای كرد كەوێک بە لەنجەولار و قاسپە قاسپ نزیک بە باز بۆوە. باز پەلاماری دا گرتی، لەگۆشتی سنگی تێر بوو (ولحم طیر مما یشتهون). تەسكینی بە دڵی دا، وتی: (الحمد لله) خودا ڕەحمی پێ كردم لە جێگەی نا ئەسڵ نەجاتم بوو. ئەمە ئەووەڵ سەفەرە. ئومێد دەكەم هەتا بێت ڕوو لە خێر بێ. چەند ڕۆژێ بە گرتنی كەو و سوێسكە ڕاییبوارد. ڕۆژێ تەماشای كرد باز لە دامێنی شاخەكەوە میقدارێ سوار بەڕاو خەریک بوون. لە ئاسمان باز بۆ گرتنی تەیرو، تووله و تانجی لە شاخەكە بڵاو بووبوونەوە. پادشای ئەو ویلایەتە بوو زۆر ئارەزووی ڕاوی ئەكرد. بازێ بە دەست پادشاوە بوو، قەسدی تەیرێكی

کرد، بازەکەی لای قەلەباچکە پێشدەستیی بازی پادشای کرد، تەیرەکەی لە چنگ دەرهێنا. وەقتێ پادشاه تەماشای قووەتی ئەو بازەی کرد، ئارەزووی گرتنی کرد. ئەمری بە ئومەرا دا لە هەموو لایەکەوە داویان بۆ باز نایەوە. عاقیبەت بازەکەیان گرت، هێنایان بۆ خزمەت پادشاه، بە دەستی خۆی پەروەردەی ئەکرد. لای پادشاه بە پەسەندی مەشهوور بوو. بە واسیتەی سەفەرەوە لە ڕەفاقەتی قەلەباچکە نەجاتی بوو، بە ڕەفاقەتی پادشاه گەیشت. ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە مەنفەعەتی سەفەر لە حیساب نایەت. خودا فەرموویەتی: «فامشوا في مناكبها».

دابیشلیم ڕووی کردە وەزیری بچووک، وتی: بۆ مەسئەلەی سەفەر قسەی تۆ چییە؟ وەزیری بچووک ڕەسمی تەعظیمی بە جێهێنا، وتی: ئەی پادشاه عەزیەتی سەفەر وە ڕەزالەتی غوربەت لایقی نەفسی پادشاه نییە. لەبەر ئەوە پادشاه سێبەری سەری میللەتە و پاسەوانی ڕەعییەتە. ئەگەر پادشا نەبێت میللەت بە قەتل و قیتالی یەک خەریک ئەبن. بە موددەتێکی کەم مەملەکەت بە چۆڵی ئەمێنێت. سەفەر بۆ نەفسی پادشاه زۆر خەتەرە. پادشا وتی: ئەی وەزیر ترس بۆ ژن هاتووە، سام و ترسانن ئیشی شێرانە. مەعلوومە هەتا پادشاهان خۆیان نەنێنە دڕکستانەوە ڕەعیەت گۆڵی ئیسراحەت ناکەنەوە و فەقیران سەرناکەنە سەر سەرینی ئیسراحەت. ئێوە بزانن فەرقی پادشاه و ڕەعیەت دوو شەرتە. هەرچی پادشایە تەخت و سەڵتەنەت و ئەمری پێ عەتا کراوە، هەرچی میللەتە ئیسراحەت و موطیع و بەرحوکمی پێ دراوە. پادشاه و میللەت هەردوکیان تالیبی ئیسراحەت بن نە حوکمی پادشاه و نە ڕەحەتیی میللەت باقی ئەمێنێت. ئەگەر پادشاه ئارەزووی ئیسراحەت و خواردنی کرد میللەت زوو مەحو ئەبێتەوە. قەولی حوکەمایە: سەعی کردن بۆ پادشاهان باعیث بە تورەقیی میللەتە. ئینسان فکری ئیشی کرد هەتا بۆی نەچێت دەستی ناکەوێت. مەسڵەحەت ئەوەیە بە پێی خۆم بۆ ڕێگەی خێر حەرەکەت بکەم، وەک پڵنگەکە ئارەزووی جێگەی خۆی کرد بە سەعییێکی زۆر دەستی کەوت. وەزیرەکان وتیان چۆن بووە؟

حیکایەت

دابیشلیم فەرمووی: ئەگێڕنەوە لە ئەترافی بەسرە جەزیرەیەک بوو دڵگیر و هەوا خۆش، بە هەموو ئەترافیا ئاو ئەڕۆیشت، دارستانی بۆ ئاسمان بڵند بووبوو. لەخۆشیی جەزیرەکە ناو نرابوو (فەرەح ئەفزا). ئەو جەزیرەیە پڵنگێ هێلانەی تیا دروست کردبوو، شێری توند

تەبیعەت موقابەلەی لەگەڵ ئەو پڵنگە بۆ نەئەکرا. دڕندە قودرەتی داخڵ بوونی ئەو جەزیرەیان نەبوو. ئەو پڵنگە بێچوێکی بوو، ئارەزووی ئەکرد لە جێگەی خۆی داینێت، مەرگ موهڵەتی نەدا (اذا جاء أجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون). پڵنگەکە مرد. ئەمما چەند ساڵ بوو دڕندە ئارەزووی ئەو بێشەیان ئەکرد. وەقتێ بۆیان مەعلووم بوو پڵنگ مردووە بە یەک دەفعە هوجوومیان کردە جەزیرەکەوە. بێچوە پڵنگەکە موقابەلەی پێ نەئەکرا، فیراری کرد. ئەو دڕندانە شێریان بە پادشای خۆیان قوبووڵ کرد. بە ئیسراحەت لە ناو جەزیرەکە دا ڕایان ئەبوارد. ئەمما وەقتێ بێچوە پڵنگەکە ڕووی کردە سەحرا تەرکی وەتەنی کرد، ڕێگەی کەوتە جەزیرەیەک، لەگەڵ دڕندەی ئەوجەزیرەیە ڕەفاقەتی گرت. دەردی خۆی بۆ دڕندەکان گێڕایەوە، تەڵەبی ئیمدادی کرد، ئەوانیش وتیان ئیمە قووەتی شەڕکردنمان نییە، ئێستا جەزیرەی فەرەح ئەفزا بە دەست دڕندەوەیە، پادشاهێکیان هەیە زۆر بە قووەت، تەیر قودرەتی فڕینی نییە بەسەر فەرەح ئەفزادا بفڕێ. ئێمە چۆن ئەتوانین موقابەلەی شێر بکەین، وە بەرگەی حەملەی شێر ناگرین، وە ئەگەر تۆ فکری وەتەن ئەکەیت مەسڵەحەت ئەوەیە بچیت بە دڵێکی ساف خزمەتی شێر ئیختیار بکەیت. پڵنگ لەبەر ئەوە (حب الوطن من الايمان) چۆوە بۆ جێگەی خۆی. وەقتێ نزیک بەجەزیرە بۆوە لەگەڵ یەکێ لە خزمەتکاران بە خزمەت شێر گەیشت. شەرتی ئەدەبی بەجێ هێنا. بە دڵێکی ساف خزمەتی شێری ئەکرد. حورمەتی لای شێر ڕۆژ بە ڕۆژ لە زیادی بوو، مەرتەبە بە مەرتەبە گەورە بوو هەتا بوو بە وەزیر. ئینتیها ڕۆژێ واقیعاتێ لە ئەترافی جەزیرەکە ڕووی دا. لەو وەقتە دا دنیا زۆر گەرم بوو. لە گەرمیی ڕۆژ دنیا سوور بووبووەوە. تەیر قودرەتی فڕینی نەبوو. لەبەر گەرمی شێر کەوتە مەراقەوە. لەو وەقتە دا پڵنگ داخڵ بە خزمەتی شێر بوو، لەگەڵ تەماشای کرد شێر عاجزە، ڕووی کردە شێر عەرزی کرد: جەنابت بەر قەرار بێت، واسیتەی دڵتەنگیت چییە؟ شێر قسەی بۆ پڵنگ کرد. پڵنگ لە مەسئەلە حاڵی بوو، وتی: ئەگەر ئەمری عالیی لەسەر بێ بەندە ئەم خزمەتە بەجێ دێنم. شێر ڕوخسەتی دا، لەگەڵ میقدارێ دڕندە پڵنگ ڕۆیشت. وەقتێ ئیشەکەی بەجێ هێنا، ئانەن لەگەڵ دڕندەکان گەڕایەوە. یەکێ لە دڕندەکان ڕووی کردە پڵنگ، وتی: وەقت گەرمە، سەعاتێ سەبر بگریت هەتا فێنک ئەکات، ئەو وەقتە حەرەکەت کردن مەسڵەحەتە. ئەلحەمدو لیللا ئیشەکە بەجێ هێنراو بەمەرامی جەنابت دروست بوو، عەجەلە کردن بۆ چییە؟ بچین لە ژێر سێبەری ئەو دارانە ئیسراحەت بکەین و نەختێ ئاوی سارد ئەخۆینەوە بۆ فێنکی عەسر حەرەکەت بکەین زۆر موناسبە. پڵنگ جوابی دایەوە: ڕۆح فیدایی من لە

پادشا مەعلوومە. شەرتی وەفا نییە من ئیسراحەت بکەم و پادشاه بە مەراقەوە بتلێتەوە. ئیسراحەتی ئێمە باعیسی مەراق زیاد کردنی پادشایە. هەتا زوو بەخزمەت پادشا بگەین چاکە. وەقتێ حەرەکەتیان کرد و داخل بە خزمەت پادشاه بوون، قسەی پڵنگ یەکە یەکە عەرزی شێر کرا. شێر ئافەرینی لە پڵنگ کرد. وتی: ڕەحەتی دەست یەکێ ئەکەوێت نارەحەتیی وەلی نیعمەتی بەلاوە گران بێت. ئێستا مەعلوومە پڵنگ ساحێب وەفایە، لایقی پادشاییی فەرەح ئەفزایە. لەسەر ئەمری شێر پڵنگ کرایەوە بە پادشای فەرەح ئەفزاو، بێشەکە تەسلیم بە پڵنگ کرایەوەو لە جێگەی شێر بە حوکمڕانی دانیشت.

دابیشلیم وتی: هێنانە دیی ئەم میسالەم بۆ ئەوە بوو ئێوە بۆتان مەعلووم بێت دەست کەوتنی مەتڵەب بەبێ زەحمەت مومکین نابێ. مەعلوومە ڕۆژ لە مەشریق هەڵدێت و لە مەغریب ئاوا ئەبێت. ئەگەر یەک سەعات ئیسراحەت بکات غولغولە ئەکەوێتە ناو مەخلووقەوە. وە کەس لە سەفەر نائومێد نەبوەو خوسووس ئەم سەفەرە بۆ من واسیتەی ڕێگەی عەدالەتە و بۆ دەستکەوتنی عیلمێکە باعیسی ئیسراحەتە بۆ میللەت (ان ذلك من عزم الأمور). وزەرا بۆیان مەعلووم کرا مومانەعەتی پادشا مومکین نابێت. موبارەکبادییان کرد، وە لەسەر ئەمری وزەرا ئەسبابی سەفەر دروست کرا.

پادشا کەوتە بەحری فکرەوە بۆ خوسووسی یەکێکی ئەمین لە جێگەی پادشاه بە حوکمداری دانێ. بە ئەمری پادشاه مەجلیس گیرا. بە ئیتتیفاقی ئومەرا، وزەرا و میللەت یەکێکیان لە جێگەی پادشاه تەعیین کرد. پادشاه رووی کردە وەکیلەکە فەرمووی: من ئیرادەی سەرەندیب ئەکەم، بۆ تۆ لازمە خەوی ئیسراحەت لە خۆت حەرام بکەیت. ڕێگەی عەدالەت بگریتە پێش. حەقی مەزڵوومان لە زاڵم بسێنی بە ئەمری شەریعەت حوکم بکەیت و، لە قانوونی عەدالەت نەچیتە دەرەوەو، ئارەزووی ڕەحەتیی میللەت بکەیت و، دەستی تەعەددا درێژ نەکەیت. بۆت مەعلووم بێ هەناسەیەک دونیا ژێر و ژوور ئەکات. وە بەتەخت و سەڵتەنەت مەغروور نەبیت. ئەم ڕۆحە لای بەنی ئادەم ئەمانەتە، بە وەعدەی چەند ڕۆژێ لە بەدەن دەرئەچێت. وە ڕجا ئەکەم ئەم وەسیەتانە فەرامۆش نەکەیت. لەپاشا هاتە دەرەوە، بە پێش دەمی لەشکرا هاتوو چووی دەست پێ کرد و میقدارێ نەسیحەتی ئەوانی کرد. دوعا خوازیی لە میللەت کرد، لەگەڵ میقدارێ لەشکر لە مەملەکەت چوونە دەرەوە، ڕوویان کرد بۆ ڕێگەی سەرەندیب. بەحر و بەڕیان بڕی، وە لە گەرمی و هیلاکیی ڕێگە گەیشتن. ئینتیها داخڵ بە حودوودی سەرەندیب بوون. وەقتێ نزیک بە شاری سەرەندیب بوونەوە، ڕووی پادشا وەک گوڵی هەنارسوور

هەڵگەڕاو حەمدو سەنای خودای بەجێ هێنا. وەقتێ داخڵ بە شاری سەرەندیب بوون، دوو سێ ڕۆژ بۆ ئیسراحەت لە شارەکەدا بە گەڕان خەریک بوون، باری فەزڵەو ئەو میقدارە لەشکرە لە شارەکەدا دانرا، وە پادشاه و هەردوو وەزیر و کاتب ڕوویان کرد بۆ سەر شاخەکە. وەقتێ داخڵ بە سەر شاخ بوون بە تەماشا کردن خەریک بوون. غارێکی تاریک دەرکەوت، پادشا بۆی مەعلووم بوو جێگەی حەکیمی ساحێب تەدبیرە، ناوی (بیدبای برەهمەن)ە. بە هیندی (پیل پای) ناو ئەبرا. ئەو حەکیمە لە عەقڵ و قسەکردندا بێ ئەمسال بوو دەستی لە دنیا هەڵگرتبوو، شەو و ڕۆژ بە عیبادەت مەشغووڵ بوو. دابیشلیم میقدارێ لە بەر غارەکە دا وێستا. حەکیمی دڵ ڕووناک هاتە بەردەم غارەکە، بانگی کرد: «أدخلوها بسلام امنین». پادشاه بە سوورەتی شاهانە چووە ژوورەوە، ڕەسمی تەعزیمی بەجێ هێنا، سەلامی لەحەکیم کرد. حەکیم جوابی دایەوە. وەقتێ پادشا تەماشای حەکیمی بەهێمنی کرد، لە سوورەتی تەحەییور ما. بە سوورەت بەنی ئادەم بوو، بە سیفەت وەک مەلائیکە بوو. حەکیم بە عەقڵ بۆی مەعلووم بوو پادشاه بۆ سوئال چووە. فەرمووی: دانیشە، بەیان بفەرموو واسیتەی زەحمەت کێشانت چییە؟ دابیشلیم بینینی خەوەکە و دۆزینەوەی خەزێنەکەی و وەسیەت نامەی هۆشەنگ شای، ئەووەڵ تا ئاخر، بۆ حەکیم بەیان کرد. حەکیم بەزەردەخەنەوە وتی: ئافەرین بۆ غیرەت و عەدالەتت. موەففەقییەتت بۆ ڕەحەتیی میللەت ئەوەندە ڕێگەی زەحمەتت کێشاوە. ئینشاڵڵا ناوی چاکەت گوم نابێ. لە وەقتی سوئال و جواب پادشاه وەسیەتەکانی هۆشەنگ شای بۆ حەکیم یەکە یەکە گێڕایەوە. حەکیم عومومی حیفز کرد، وە ئێمەش سوئال و جوابی دابیشلیم و برەهمەنی حەکیم بەناوی (گەلاویژی کوردستان)ەوە، بە چواردە نەسیحەت بەیان ئەکەین و، نەسیحەتێ لە ئاخری چواردە نەسیحەتەکان بە ناوی (تەوەددود)ی جاریە لە زەمانی خەلیفە هاروونوڕڕەشید، عومومی مەسئەلەی شەرعییە و ئەدەبییە، بەیانی ئەکەین. هیدایەت لە خودا تەمەننا ئەکەم.

نەسیحەتی ئەووەڵ

باوەڕ نەکردن بە قسەی حەسوود و دوو زوبان

دابیشلیم فەرمووی: مەعنای وەسیەتی ئەووەڵ ئەڵێت مەئموور لە پادشا نزیک بوو حورمەتی لازمە وە بەقسەی فیتنە مەئموور عەزڵ نەکەیت، وە عەزڵ کردنیان باعیس بە وێرانیی مەملەکەتە، وە پەرێشانیی میللەتە. ڕێگەی چۆنە؟ وەخوسووس کەسێ بە ڕوتبە

گەیشت، وە حەسوودان ئارەزوو بکەن ئەو مەئموورە عەزڵ بکرێت، چۆن دڵی پادشا لەو مەئموورە وەرئەگێڕن. وە تەدبیری، پادشاه فەرق بە قسەی درۆ بکات، وە بە زوبانی لووسی حەسوود باوەڕ نەکات؟ داوای دەرمانی لە حەکیمی ساحێب تەدبیر ئەکەم.

حەکیم جوابی دایەوە، وتی: ئەساسی پادشاهی لەسەر ئەم نەسیحەتە ئەمێنێت. لازمە پادشاه ئەهلی فیتنە لە مەجلیس دەرکات، وە لە مەملەکەت دووری خاتەوە، وەمەنعی غەیبەت کردنی ئومەرا بکات. ئەگەر پادشاه بە قسەی فیتنە مەئمووری عەزڵ کرد، باعیسی تێکچوونی سەڵتەنەتە. وەلازمە بۆ پادشاهان ئاگری قەهری بەقسەی فیتنە هەڵنەگیرسێنێ (والفتنة أشد من القتل). وە ئەگەر ڕێگەی فیتنە کرایەوە بۆ حوزووری پادشا، وەک مەسئەلەی شێر و گاکە ئەبێت. دابیشلیم فەرمووی: چۆن بووە؟

حیکایەت

بڕەهمەن فەرمووی ئەگێڕنەوە بازرگانێ بوو دائیما بە سەفەر کردن خەریک بوو. مەملەکەتانی زۆر دیبوو. سارد و گەرمیی زەمانی تەجرەبە کردبوو. ڕۆژێ نەخۆش کەوت. دەردەکەی هەتا نزیک بە مردن بوو. ئەو بازرگانە سێ ئەولادی نێرینەی بوو. دەستی کرد بە وەسیەت بۆ ئەولادەکانی، وتی: بۆتان مەعلووم بێ یەک دوو ڕۆژ عومرم ماوە. من ئەمرم و، خۆتان و غیرەتتان. ئەی ئەولادم، من تەماشا ئەکەم کەستان تالب بە کەسابەت نین و بە ماڵی دنیا مەغروورن. ئەگەرچی بە بێ مەشەققەت ماڵتان دەست کەوتووە، بە ئیسراف سەرف کردنی حەرامە (كلوا واشربوا ولا تسرفوا). بۆتان مەعلووم بێ ماڵی دنیا سەرمایەیە بۆ دنیا و قیامەت. دەوڵەت سێ خاسیەتی بۆ دنیا هەیە.

ئەووەڵ خۆش ڕابواردن و ئارەزوو شکاندن و موحتاج نەبوون، بە ماڵ مومکین ئەبێت. دووەم مەدح و حورمەت و سر پۆشین، بە واسیتەی دەوڵەتەوە دەست ئەکەوێت. سێهەم شۆرەت بەسەر ساحێب ئەسڵدا پەیدا ئەکات و قسەی مەقبووڵ ئەبێ و، چەند کەسانێ بە واسیتەی دەوڵەتی دنیاوە نائیلی ڕەحمەتی خودا بوون. پیاوی عاقڵ بەبێ فائیدە ماڵ سەرف ناکەن. (نعم المال الصالح للرجل الصالح). زۆر کەس هەیە بە واسیتەی ماڵی زۆرەوە بە پادشاهان نزیک بوون. ئەی ئەولادم ئێوە بزانن حەوزێک پڕ بێ لە ئاو و ئاوی نەیەتە سەر، کەم کەم ئاوی لێ بەرن بە موددەتێ وشک ئەبێ. بەحرێ ئاوی نەیەتە سەر تۆزێ وشکایی سەر دێنێتە دەر. ئەی ئەولادم، وەک من بە تیجارەت و سەفەر خەریک بووم ئێوەش وەک من سەعی بکەن. نەڵێن باوکمان پیر بووە، عەقڵی نەماوە. بۆ

پاشەڕۆژتان جەرگم سووتاوە. کوڕە گەورەیان وتی: ئەی بابە، ئەوەی تۆ ئەفەرموویت بێ تەوەککولییە. بەنی ئادەم هەتا ژینی لە دنیا مابێ ڕزقی لە تەرەف خوداوە بۆ دێت و، ڕزقێ خودا بۆ ئێمەی ڕەوانە کردبێ بۆ کەس ناخورێت، وە ڕزقێ بە نسیب ئێمە نەبووبێت دەستمان ناکەوێت. مادام وایە کەسابەت بکەین و کەسابەت نەکەین وەک یەکە. مەگەر حیکایەتی دوو شازادەکەت نەبیستووە؟ شاهیدی حاڵمانە. یەکێکیان بە بێ مەشەققەت پادشایی و خەزێنەی دەست کەوت، وە یەکێکیان بە واسیتەی پادشاهیەوە بە کوشت چوو.

باوکیان پرسی: چۆن بووە؟ بەیانی بکە.

حیکایەت

کوڕە گەورەیان وتی: لەمەملەکەتی حەڵەب پادشایەک بوو ڕەعیەت پەروەر، لە عەداڵەت و بە ڕەحمیدا بێ ئەمسال بوو. ئەو پادشایە دوو کوڕی بوو. کوڕەکان دائیما بە ئیشی خراپە و لەهو و لەعەب خەریک بوون. لەدائیرەی ئینساف چووبوونە دەرەوە. پادشا عاقڵ و دنیا دیدە بوو. خەزێنە وماڵی لە حیساب دەرچووبوو. لە ترسی مەغرووری و بێ عەقڵیی کوڕەکانی بە فکریا هات خەزێنەکەی تەسلیم بە دەست ئەمینداری بکات. لە ئەترافی حەڵەب عابیدێک بوو دایم بە تاعەت کردنی خودا خەریک بوو. پادشاه لەگەڵ ئەو عابیدە زۆر ئاشنا بوون. عابید چووە لای پادشاه بۆ چاو پێکەوتن. پادشا بە مەخفی خەزێنە و ماڵەکەی تەسلیم بەعابید کرد، بۆ پاشە ڕۆژی کوڕەکان موحافەزەی بکات. لە نیوەی شەو دا خەزێنەکەیان بە مەخفی نەقڵ کردە جێگەی عابید. وەسیەتی بۆ عابید کرد: هەر وەقتێ مناڵەکان موحتاج بوون، وردە وردە تەسلیمیان بکات. بۆ سبحەینێ پادشاه ئەمری کرد خەندەقیان هەڵکەند، ڕووی کردە کوڕەکان: خەزێنەکەم لەناو ئەو خەندەقە دا شاردووەتەوە، وە ئێوەش ئاگەهداریی ئەحواڵی خۆتان بکەن، وە هەر وەقت موحتاج بوون خەزێنەکە هەڵدەنەوە وردە وردە لێی سەرف بکەن. چەند ڕۆژێ نەخۆشیی پادشاه توولی کێشا. بە ئیرادەی خودا پادشاه و عابیدەکە هەردوکیان بە ڕۆژێ ئەمری خودایان کرد (انا لله وانا الیه راجعون). وەقتێ لە کفن و تەعزیەی پادشاه بوونەوە، ئەمما بێ خەبەر بوون خەزێنەکە لە ماڵی عابید دفن کراوە، وایان بۆ مەعلووم بووبوو لە خەندەقەکە دا دفن کراوە. کوڕە گەورەیان لە جێگەی پادشا دانا. عوموومی میللەت موتیعی ئەمری بوون. کوڕە بچووک بە بێ وەزیفە مایەوە و حورمەتی لای برا گەورە نەبوو. کوڕەکە خەیاڵی کرد وتی: مادەم لە پادشایی و خەزێنە مەحرووم بووم، وا چاکە لە گۆشەیەک بە عیبادەت

خەریک بم. دنیا بێ وەفایە، وەفای تا سەر بۆ کەس نەبوە. مەسڵەحەت ئەوەیە بچم بۆ خزمەت عابیدەکەی ڕەفیقی باوکم، لە خزمەت ئەودا بە عیبادەت مەشغووڵ بم، بۆ ئاخیرەت چاکە. بەو فکرە لە شار چووە دەرەوە. ڕووی کرد بۆ جێگەی عابید. وەقتێ داخڵ بە جێگەی عابید بوو، بۆی مەعلووم کرا عابید مردووە. کوڕەکە لە جێگەی عابید دانیشت، بە عیبادەت کردن خەریک بوو. لە ژێر خانووی عابیدەکەدا جۆگە ئاوێک بوو. ئاوەکە بۆ زەراعەت ئەڕۆیشت. ئاوی جۆگەکە وشک بوو. ڕۆژێ کوڕەکە بە پاک کردنەوەی جۆگەکە خەریک بوو. لەبەر موحتاجیی ئاو فکری کرد ئەگەر ئاوی ئەم جۆگە وشک بێت باقی بوونم لێرە بێ فائیدەیە. وا چاکە جۆگەکە هەڵکەنم هەتا ئەیگەیەمە ئاو. دەستی کرد بە جۆگە هەڵکەنین هەتا نزیک بە خەزێنەکە بوو. وەقتێ گەیشتە سەر خەزێنە، شوکری خودای کرد. بە قەدەر ئیحتیاجی خۆی سەرفی ئەکرد. ئەمما کوڕە گەورەکەیان بە تەکەببور و ئیسراف بە خەرج کردن خەریک بوو، وە غەمی ڕەعیەت و لەشکری نەبوو وە برای بچووکی بە فکرا نەئەهات. لە پاش موددەتێک دوشمنی بۆ پەیدا بوو. دوشمنەکە بە لەشکری زۆر و سیلاحەوە هوجوومیان کردە سەر کوڕە پادشاە. کوڕە پادشاە لەشکر و سوپای ڕێکخست وە بە ئومێدی دەرهێنانی خەزنەکە داخڵ بە قەسر بوو. هەر چەند ئەرزی هەڵکەند، بۆ خەزنەکە گەڕا هیچی دەست نەکەوت. کەوتە بەحری مەراقەوە. نا ئومێدیی حاسڵ کرد. لەتاو هوجوومی دوشمن هەر نەوع بوو لەشکر و سوپای هەڵگرت لە مەملەکەت چووە دەرەوە، بەرامبەر بە دوشمن سەفی ڕاکێشا. وەقتێ دەست کرا بە تیر هاویشتن، لە ناکاو تیرێ لە تەرەف دوشمنەوە هات دای لەسەر دڵی کوڕە پادشاە، دەست بەجێ ئەمری خودای کرد. تەسادوف لە تەرەف لەشکری کوڕە پادشاوە تیرێ ڕۆیشت دای لە سەر دڵی پادشای دوشمن، (ئەویش ئەمری خودای کرد). هەردوو لەشکر بەبێ پادشاە مانەوە. هاوار کەوتە هەردوو لەشکرەوە، نزیک بوو ئاگری فیتنە لە هەردوو تەرەف داگیرسێت. بە تەدبیری وزەرا سوڵحیان کرد و قەراریان دا لە ئەولادی پادشاە یەکێک بکەن بە پادشاە. ئەمر درا مەجلیس تەشکیل بکرێت. بە قەراری مەجلیس قەراریان دا کوڕە بچووکی پادشاە موددەتێکە تەرکی وەتەنی کردووە لە خانووی عابیدێک بە عیبادەت مەشغووڵە. میقدارێ ئەشراف و میقدارێ وزەرا چوونە ماڵی عابیدەکە کوڕەکەیان هێنا لە جێگەی باوکی کردیان بە پادشاە، وە خەزێنەکەیان نەقڵ کردە خەزنەی پادشاوە. بە واسیتەی تەوەککولەوە خەزێنەی باوکی و جێگەی باوکی دەست کەوتەوە. ئەم مەسئەلەیەم بۆیە هێنایەوە ڕزقێک بە نسیب بووبێت لازم بە سەعی ناکات. پشت بە تەوەککول بەستن

له کەسابەت چاترە.

کوڕەکە ئەم قسەی تەواو کرد. باوکی فەرموی: ئەوی بەیانت کرد عومومی ڕاستە. خودا لە قورئانی کەریمدا فەرموویەتی: (لیس للانسان الا ما سعی). نان پەیدا کردن بە سەعی و بە عەزیەت ئەبێت، بە دانیشتن و بە تەمەڵی نان پەیدا نابێت. مەگەر قسەی پیاوەکەت نەبیستووە بە چاوپێکەوتنی باز و قەلەڕەشکە تەرکی کەسابەتی کرد؟ کوڕە پرسی: چۆنە، بەیانی بفەرموو.

حکایەت

باوکی وتی: ئەگێڕنەوە دەروێشێ بە دارستانێکدا ڕۆیشت، تەماشای کرد بازێ میقدارێ گۆشتی بە چنگەوە گرتووە بە ئەترافی دارێکدا ئەگەڕێت. دەروێش دیققەتی کرد قەلەڕەشێک بێ پەڕوباڵ لەهێلانە دا کەوتووە. بازەکە چووە سەر هێلانەکە، نەختە نەختە گۆشتەکە ئەپچڕێت، ئەیخاتە دەم قەلەڕەشکەکەوە. دەروێش وتی: سوبحانەڵڵا! قەلەڕەشێک بێ پەڕوباڵ لەم هێلانەیە دا کەوتووە، بێ خواردن نییە. ڕازیقی ڕزق خودایە، چاوی قودرەتی لە هەموو عالەمەوە هەیە. منیش وا چاکە لە گۆشەیەک بە ڕەحەتی دانیشم، ئەوەندە زەحمەتی خۆم نەدەم. فەرموودەی خودایە: «ان الله هو الرزاق ذو القوة المتین». ڕۆیشت لە گۆشەیەک دانیشت، میقداری سێ شەو بە بێ خواردن ئیدارەی کرد، سکی بە پشتیەوە نووسا، قووەتی هەڵسانی نەما، عیبادەتی ئەو سێ ڕۆژەی فەوتا. خودای تەعالا ئیلهامی فەرمووە سەر پێخەمبەری ئەو عەسرە، لەحاڵاتی دەروێشەکەی خەبەردار کرد. فەرمووی بە واسیتەی کەسابەتەوە ڕزق بۆ عەبد ئەنێرم. تەبلیغی دەروێش بکە وەک باز بێت مەنفەعەت بە قەل بگەیەنێت، وەک قەل نەبێت مەنفەعەت لە باز وەرگرێت، لە (الکاسب حبیب الله) بێ بەهرە نەبێت. حوکەما فەرموویانە: ڕزق تەقسیمە، ئەمما ئەسبابی بۆ ڕەوانە کراوە. لە پادشاه هەتا فەقیر بە کەسابەت موحتاجن. بەبێ کەسابەت نان بۆ کەس پەیدا نەبوەو نابێت. کوڕی ناوەڕاستیان دەستی کرد بە قسەکردن، وتی: بابە، ئێمە قووەتی تەوەککولی کوللیمان نییە، لازمە کەسابەت بکەین. هەر وەقت دەستمان کرد بە کەسابەت موحتاج ئەبین بە ماڵ و ژن، تەدبیری ئەو وەقتە چییە، بفەرموو. باوکی جوابی دایەوە: ئەی ئەولادم، ماڵ دەست کەوتن ئاسانە، ئاگەهداریی زەحمەتە. ئەگەر کەسێ بوو بە ساحێب ماڵ، لازمە دوو وەزیفە بناسێت: ئەووەڵەن موحافەزەی ماڵەکەی بکات لە دەست دز و جەردە. پیاوی ساحێب ماڵ دوژمنی

زۆره، وه پاره لای هەموو کەس شیرینه. دووەم لازمه له سەرمایەکەی سەرف نەکات، وه مەنفەعەتی کەسابەتی هەر چەند بوو به ئیداره سەرفی کات. وه ئەگەر به مەنفەعەتی ماڵەکە ئیدارەی نەکرد و سەرمایەی خوارد، به موددەتێکی کەم زەلیل و داماو ئەبێت، هەروەک وتوویانه بەحر ئەگەر ئاوی نەهاته سەر، تۆزی وشکایی سەر دێنێته دەر. مەگەر حیکایەتی مشکەکەت نەبیستووه به قەهر و غەمەوه خۆی کوشت؟

کوڕەکه سوئالی کرد چۆن بووه؟

حیکایەت

باوکی وتی: بیستوومه فەلاحێک بوو میقدارێ گەنمی کردبوه ژوورێکەوه دەرگای عەمارەکەی به قوڕ بەست ڕۆژێ لازماتی. تەسادوف مشکێ له ژێر عەمارەکه هاته دەرەوه. گەنم ورده ورده به کونەکەدا ئەچوه خوارەوه (وفي السماء رزقكم). تەئسیری له مشک کرد. مشک زۆر بەو نیعمەته کەیف خۆش بوو. به موددەتێکی کەم خەیاڵی قاروونی و سەڵتەنەتی فیرعەونیی کەوته سەر. میقدارێ مشکی گەڕەکی جەمع کرد، بەیانی خەزێنەی بۆ کردن. عومومی مشکەکان بوون به عەبد و به پادشای خۆیان قەبووڵ کرد. خزمی دوور و ڕەفیقی کۆن کۆبوونەوه، سوێنیان به سەری ئەو ئەخوارد. به خزمەت کردن مەشغووڵ بوون و به ڕەسمی خۆیان هەر یەکه لەسەر وەزیفەیەک دانران. دەستیان کرد به مەدح کردن. وتیان: قوربان، هەتا سەری جەنابت سەلامەت بێ گەنم له بارین کەم ناکات. هەموو ڕۆژێک هەر چەند گەنم ئەهاته خوارەوه ئەیانخوارد و غەمی پاشه ڕۆژیان نەبوو. تەسادوف لەو عەسرەدا گرانی پەیدا بوو، فەلاح ئارەزووی فرۆشتنی گەنمەکەی کرد. وەقتێ دەرگای عەماری کردەوه تێفکری گەنمەکه زۆری کەم کردووه. زۆری مەراق خوارد. وای به مەسڵەحەت زانی گەنمەکه نەقڵ کات. وەقتێ فەلاح نەقڵی گەنمەکەی کرد مشکەکان خەبەردار نەبوون. ئەمما مشکێکی زیرەک فەرقی به تەپه تەپی قاچی فەلاح کرد، له کونەکه سەرکەوته سەرێ. بۆی مەعلووم بوو گەنمەکه نەقڵ کرا. چووه خوارەوه مشکەکانی خەبەردار کرد. مشکەکان هەر یەکه له کونێکەوه، وەلی نیعمەتی خۆیان جێهێشت. ڕەفیقی خواردن و خزمی درۆ بوون. هەر یەک بۆ لایەک تەفر و توونا بوون. مشکه هەر چەند بەو لاو بەو لای خۆیا تەماشای کرد کەسیانی نەدی. بانگی کرد: سەبەبی چییه له من تۆراون؟ ڕەنگه سەرخۆش بووم عەزیەتم داون. نیهایەت به کونەکەدا سەرکەوت، تەماشای کرد ئەسەری گەنم نەماوه. عەمارەکه چۆڵ کراوه، وتی:

ساحیب عەمار بووم، هەر خۆم پاشا بووم
لەناو رەفیقان رۆستەمی زاڵ بووم
وەفا نەماوە، باعیسی چییە
رەفیقی ئێستا نانی- نانییە

ئەوەندە گریا سەری دا بە ئەرزدا، مێشکی کەوتە خوارەوە مرد. ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە بۆتان مەعلووم بێت حورمەت بە واسیتەی بوونەوەیە. کوڕی بچووکیان هەستا دەستی باوکی ماچ کرد، وتی: بابە، ئینسان دەستی کرد بە کەسابەت و مەنفەعەتی بوو، خەرج کردن چۆن لائیقە؟ باوکی وتی: ئەی ئەولادم دوو رێگەی هەیە. ئەووەڵ ئیسراف حەرامە، بەو نەوعە سەرفی نەکات تەعنەی خەڵق بهێنێتە سەر خۆی. ئیسراف کردن وەسوەسەی شەیتانە (ان المبذرين كانوا اخوان الشياطين). لازمە رێگەی شەریعەت بگرێتە پێش.

بەقسەی حوکەما و ئەمری عولەما
بەخیل و ئیسراف بە یەک دانرا

دووەم شەرتە لغاوی شەیتان لە دەم نەکەیت، خۆت موفلیسی دنیا و قیامەت نەکەیت. (بشر مال البخيل بحادث أو وارث). هەر سێ کوڕەکە ئەو نەسیحەتەیان لە باوکیان بیست. هەر یەکە بە کەسابەتێک مەشغووڵ بوون. کوڕە گەورەکەیان دەستی کرد بە تیجارەت، بە سەفەر کردن خەریک بوو. دوو گای بە قووەتی بوو، شێری توند تەبیعەت لە بۆڕەی ئەو گایانە فکری پادشایی نەئەما. فیلی ساحێب قووەت موقابەلەی ئەو گایانەی نەئەکرد. لە دەرەجەی گەورەیی و قووەتدا بوون. جەسەدیان وەک فیل ، حەملەیان وەک شێر. بە یەک ڕۆژ ئەچوون بەغداد تا هەولێر. ئەو دوو گایە یەکێکیان (شەترەبە)و یەکێکیان (مەندەبە) ناو بوون ساحێبی ئەو گایانە بە نەفسی خۆی خزمەتی ئەکردن. زۆر خۆشەویست بوون. نیهایەت ڕۆژێ سەفەرێکی هاتە پێش. هەردوو گاکەی بار کرد. ڕۆیشت بۆ سەفەر. قۆناغی ئەو ڕۆژەیان دوور بوو. لە رێگە تووشی جۆگە و ئاوێک بوون، قوڕ و زۆنگاوێکیان هاتە پێش. گاکان هیلاک بووبوون. شەترەبە لەناو قوڕا چەقی. میقدارێ خەریک بوون، هێنایانە دەرەوە، ئەمما قووەتی هەڵسانی نەبوو. تیجارەکە مەجبوور بوو یەکێکی بۆ کرد بە نۆبەچی ئاگەهداریی بکات، هەتا دوو سێ ڕۆژ ئەبووژێتەوە، لە پاشا داخڵ بە کاروانی بکاتەوە. تیجارەکە لەگەڵ کاروان ڕۆیشتن.

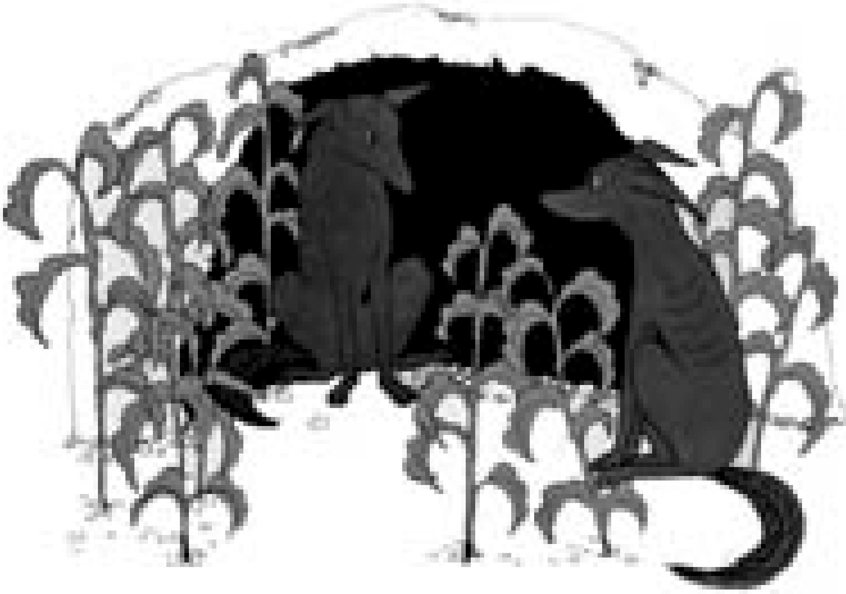

شەترەبە و نۆبەچییەکە مانەوە. کابرای نۆبەچی سەبری کرد تا دوو ڕۆژ. لە تەنهایی بێ تاقەت بوو، شەترەبەی بە جێهێشت و ڕۆیشت. وەقتێ داخل بە کاروان بوو خەبەری مردنی شەترەبەی بە تیجار دا. مەندەبە لە مەراقی شەترەبە نەخۆش کەوت و مرد، ئەمما شەترەبە لە پاڵەوە دەستی کرد بە گیا خواردن، میقدارێ قووەتی پەیدا کرد هەڵسایە سەر خۆی. بەدەم لەوەڕەوە ڕۆیشت، داخڵ بە ناو سەوزاییییەک بوو. لەناو ئەو سەوزاییییە دا چەند ڕۆژێ مایەوە. تێر گیا بوو، قووەتی ئەووەڵی پەیدا کردەوە. لەبەر مەغرووری و خۆ تاقیکردنەوە خەیاڵی بۆڕاندنی کرد، بە قووەتێکی تەواو بۆڕاندی. ئەمما ئەو بێشەیە شێرێکی توند تەبیعەت لە ئەووەڵی جوانییەوە تا ئەو وەقتە لەسەر تەختی پادشایی حوکمدار بوو، لە ئەنواعی دڕندە لە ژێر دەستیا بوو، وە لە عومری خۆی کەسی لە خۆی زیاتر نە ئەزانی، وە قووەتی فیل و بەبر بەلایەوە وجوودی نەبوو. ئەمما نەگای دیبوو و نە دەنگی گای بیستبوو. وەقتێ بۆڕەی گا هات سەرسام بوو، ڕۆح هاتە لێوی، قووەتی حەرەکەتی نەما. لەبەر ئەوەی دڕندەکان فەرق نەکەن لە جێگەی خۆی هەڵنەسا. ئەمما لە ژێر حوکمی ئەو شێرەدا دوو چەقەڵ هەبوو، یەکێکیان (کەلیلە)و یەکێکیان (دیمنە) ناو بوون، لە دەرەجەی زیرەکی و قسە زانیدا بوون، لە فکر و قانوونی مەشهووری دنیا بوون، ئەمما

دیمنە لە فکرو تەمەعدا لە کەلیلە زیاتر بوو. بەعەقڵ زانیی شێر لە ترسی گا قووەتی هەڵسانی نییە، ڕووی کردە کەلیلە وتی: تەماشای پادشاهت کردووە قووەتی هەڵسانی نەماوە؟

بەناو چەوانیـــا وا دەرکـــەوتووە
لە دەنگی گـــابۆڕ ناوکی کـــەوتووە

کەلیلە جوابی دایەوە: تۆ حەقی ئەم سوئالەت نییە. قسە کردن لە پادشاهان بێ ئەدەبییە، ئێمە نان خۆری پادشاهین، لە ژێر سێبەری پادشاهدا ئیسراحەت ئەکەین. بۆ ئێمە قسە کردن دەرحەق بە سیرڕی پادشاه زۆر بێ ئەدەبییە. ئەو قسەی تۆ کردت لایقی ئێمە نییە، وە نزیک بوونمان بە پادشاه مومکین نییە. وەزیفەی پادشاهان لە کوێ، بن تووڕک و چەم و ئاو لە کوێ، وەهەرکەس لە ئیشێک نەزانێ، دەستی بۆ درێژ بکات، ئەوەی بەسەر دێ بەسەر مەیموونەکە هات.

دیمنە پرسی: چۆن بووە بەیانی بفەرموو.

حیکایەت

کەلیلە وتی: ئەگێڕنەوە مەیموونێ تەماشای کرد دارتاشێ لەسەر دارێ دانیشتووە، بە مشار دارەکە ئەبڕێتەوە. دوو پوازی لە دارەکە داوە بۆ ئاسانی هاتوچۆی مشارەکە. هەر وەقت مشارەکەی تەنگ ئەبوو پوازی ئەووەڵی دەرئەهێنا لە نزیک مشارەکە دایئەکوتا. تەسادوف دارتاش بۆ حاجەتی ئاو هەستا ڕۆیشت. دارەکە بە جێ ما. مەیموونەکە کە جێگەی دارتاشی بە خاڵی دی، چووە سەر دارەکە دەستی برد بۆ مشار، کلکی لە قلێشی دارەکەوە چووە خوارەوە. سنگی ئەووەڵی دەرکێشا، دار هاتەوە یەک، مەیموون بوو بە تەڵەوە. کابرای دارتاش هاتەوە. مەیموونە فەقیرەکە دەستی کرد بە گریان. دارتاش دەستی کرد بە لێدان و سزا دانی وتی: مەیموون و دارتاشییان گوتووە؟ ئەوەندەی لێ دا هەتا کوشتی. مەیموونەکە مرد. ئەم مەسئەلەیەم بۆیە هێنایەوە هەر کەس ئیشێ بکات لە دەرەجەی خۆی زیاتر بێ پەشیمانیی لە دوو دێت، ئیسراحەتی بۆ مومکین نابێ. دیمنە وتی: هەر کەس ئارەزووی نزیکیی پادشاهی بوو بۆ نان خواردن نییە، بەڵکی لە هەر جێگەیەک بێت سکی پڕ ئەبێتەوە، ئەمما نزیک بوون بە پادشاه باعیسی حورمەتە. کەسێ نزیک بە پادشا بوو ئەووەڵەن ڕوتبە و مەعاشی دائیمییە وە مومکینی ئەبێت دۆست و ڕەفیقی لە بەڵا نەجات بدات، دوشمنی دوچاری بەڵا بکات. بۆت مەعلووم بێت هەر کەس

به واسیتەی تەمەعەوە هاتوچۆی پادشاهی کرد، لە ژێر دائیرەی حەیواناتایە. سەگی برسی بە ئێسقانێک دڵخۆش ئەبێت. پشیلەی سپڵە بە لوقمەیەک نەفسی کوێر ئەبێت. بیستوومە شێر ئەگەر کەروێشکێ بگرێت و حەیوانە کێوییەک بەدی بکا کەروێشکەکە نەجات ئەدات، ڕوو لە حەیوانەکە ئەکات. تەڵەبی جێگەی بڵند بکە هەتا مومکینت ئەبێت و مانەوەمان باش نییە. لێت مەعلووم بووە ئاو لە نوور پەیدا بووە، موددەتێک لە جێگەی خۆی مایەوە بۆگەن ئەبێت، خواردنەوەی بۆ کەس مومکین نییە. کەلیلە وتی: ڕوتبە و مەئموورییەت بۆ کەسێکە یا تەحسیلی مەکتەبی کردبێت وەیا بە ئیرس بۆی بەجێ مابێت. ئێمە لەم دوو تایفە مەحروومین، جێگەمان بن تووترکە، لایقی ڕوتبە و مەئموورییەت نابین، چونکە (نان بۆ نانەوا، گۆشت بۆ قەساب) دانراوە. تەرکی ئەم خەیاڵاتانە بکە، تۆ لەکوێ، ڕوتبەی وەزارەت لەکوێ؟ ئەم قسانەت بۆنی ناخۆشی لێ دێت.

دیمنە وتی: دەستمایەی گەورەیی بە ئەسڵ و نەسەب نییە، ئەمما بە زیرەکی و قانوونە. هەر کەس عەقڵی تەواو بوو وردە وردە ڕوتبەی زیاد ئەکات، وەکەسێ عەقڵی نەبوو ئەگەرچی ڕوتبەی وەزیری بێت ئاخری جێگەی زەجر و زیندانە. حوکەما وتوویانە: باری گران بە زەحمەت هەڵئەگیرێت، بە ئاسان دائەنرێت. مەسەلا بەردێکی گران بە زەحمەت بخەیتە سەر شانت، بە ئاسان بەری ئەدەیتەوە. مەسئەلەی مەئموورییەت زۆر بە زەحمەت دەست ئەکەوێت و بەغەفڵەت عەزڵ ئەبێت. هەروەک حوکەما فەرموویانە: پیاوی گەورە تەحەممولی وەک فەقیر نییە، قوبووڵی هەموو موعامەلەیەک ناکات، چونکە کەسێ گەورە بوو ئولفەت بە لیباسی نایاب و خواردنی پاکەوە ئەگرێت. تەرک کردن زۆر زەحمەتە، ئەمما ئینسانی دەروێش هەر نەوع بێت موودارای مومکین ئەبێت بە شەرتێک تەمەڵ نەبێ. مەگەر مەسئەلەی دوو ڕەفیقەکەت نەبیستووە یەکێکیان بە واسیتەی زەحمەتەوە بە ڕوتبەی پادشاهی گەیشت و، یەکێکیان بە واسیتەی تەمەڵیوە لەبن شاخەکە دا مابۆوە؟

کەلیلە وتی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: ئەگێڕنەوە دوو ڕەفیق بوون یەکێکیان (سالم) و یەکێکیان (غانم) ناو بوون، بە ڕێگە دا ئەڕۆیشتن. ڕێگەیان کەوتە بن شاخێک. تەماشایان کرد حەوزێ دروست کراوە، ئەترافی حەوزەکە بە گوڵ و ڕێحانە و لاولاو چێنراوە. ئاوی حەوزەکە وەک مرواری

ئەچێتـە خـوارەوە. هەردوكـیـان بە ئیـسـراحـەت لەسـەر ئەو حـەوزە دانیـشـتن. وەقـتێ ئیـسـراحـەتیـان كـرد لە ئەترافی حـەوزەكـە وردبوونەوە بەردێكی سـپی بە خـەتی سـەوز نووسراوە: ئەی مـوسافیر بەخێر بێن! بە واسیتەی جەنابتانەوە ئەم جێگەیە ڕووناک بۆوە. ئیـمـە بۆ حورمـەتی مـیـوان هەرچی چاكـە حازرمـان كـردووە، ئەمما ئەووەڵەن شەرت ئەمـەیە ئەووەڵ دەفـعـە داخڵ بەناو ئەم ئاوە ببن، لە شـەپۆل و لە غـەرق نەترسن. وەقـتێ لە ئاو پەڕیتەوە شێرێ لە بەرد دروست كراوە بە شان هەڵگیرێت بە یەک وچان تا سەر شاخەكە ڕاكـەیت، لە بـانگ كـردنی جـانەوەران نەترسـیت. وەقـتێ دڕندە هەڵمـەت بدەن خـۆف نەكـەیت. دڕک دامێنت بگرێ نەكـەویت و ڕانەوەسـتیت. وەقـتێ داخل بەسـەر شاخەكـە بوویت، بە مەقسـەد ئەگەیت، وەهەتا ئینسـان خۆی نەخاتە ناو بەڵاوە تووشی مەنفەعـەتی دنیـایی نابێت، وە پیـاوێ سەفەری ڕێگە نەبڕێت لە مەنزڵدا ئیـسـراحەت ناكات. ئەگەر ڕووی ئەرز پڕ بێت لە ئاڵتـوون، مـسـقـاڵێكی بە پیـاوی تەمـەڵ ناگـات. غـانم وتی: ئەی ڕەفیق مـوافەقەتم بكە بەیەكەوە داخڵی ئەم تەلەسمە ببین، یاخود بە مەقسەدمان ئەگەین، وەیا ناومـان لە دنیـا گـوم ئەكـەین. سـالم وتی: ئەی ڕەفـیق ئەم قـسـەیە لە قـسە ناچێت. خەتێ نووسراوە نەتیجەی مەعلووم نییە. ئینسان بەبێ تەجرەبە خۆی بخاتە داوی بەڵاوە، باعیسی جەهالەتە. ئینسانی عـاقڵ زەهری بە یەقین دەرمانی بە فكر نەخواردووە. پیاوی عـاقڵ ڕەحەتیی حازری بە مەشەققەتی قەرزی نەداوە. پیاوی بە تەمەع دایم موفلیسە. ڕجا دەكەم بە ڕەحەتی دانیشە.

غـانم وتی: ئەی ڕەفیق، دانیشتن واسیـتـەی تەمـەڵی و مـاڵ وێرانییـە. هەڵسـووڕاندن باعـیسی تەرەقـقی و تەجەللییـە. ئینسـان هەتـا عـەرەقی هیـلاكـەت لەناو چەوان پەیدا نەكـات. نانی ئیـسـراحـەتی دەست ناكـەوێت. مـەعلوومـە هەمـوو بەشـەرێ ئارەزووی ئیـسراحەت ئەكات، ئەمما نـانی دەست ناكەوێت. نانی ڕەحەتی دەست كەس نەكەوتووە، ئیـسـتـە دەست ئێـمـە بكەوێت. كلیلی خەزێنەی زەمـانە بەبێ زەحـمـەت بە دەست كـەس نەكەوتووە. مومكینە ئێمە خەریكی ئەم قسە دەبین ڕەنجمان زایع ناڕوات.

سـالـم وتی: ئەم قـسـەی تۆ بۆن كـرووزی لێ دێت، ئینسـانی عـاقڵ بێ تەجرەبە خـۆی ناخاتە بەحری بێ بنەوە. لازمە ئینسان دەست بۆ ئیشێ درێژ بكات عەقڵی خۆی بخاتە ناو تای ترازوویەک و بەڵا بخاتە ناو ئەو تای. هەر لایەكیان گران بوو مـوعامـەلەی پێ بكات. ئێستـا ئێـمە بۆمـان مەعلووم نەبوە ئەم نووسینە ڕاستە وە یا درۆیە، بەڵكی بە قەشمەری ئەم خەتە نووسرابێ. بەڵكی سەرچاوەی ئەم كارێزە گۆگرد بێ ئینسان بسووتێنێ

و، بەڵکی پەڕینەوەوی ئەو شێرەی کەلە بەرد دروست کراوە هەڵگرتنی بۆمان مومکین نەبێ. وەفەرزەن هەڵگیرا قووەت نابێ بەیەک وچان بگەینە سەر شاخەکە، وە بەڵکی هەر نەوع بوو ئەمانە جێ بەجی بوو هیچیان دەست نەکەوێت. قەتعییەن من دەست بۆ ئەم ئیشە درێژ ناکەم. خۆم ناخەمە ئیشی بێ سەرو پێوە. وە ئیختیاری خۆت بە دەست خۆتە. ئەچیت من حەققم نییە.

غانم وتی: ئەی ڕەفیق، من دەست لەم ئیشە هەڵناگرم. شەرتێکە کردوومە. بە وەسوەسەی (شیاطین الانس والجن) خۆم تەعتیل ناکەم. بۆم مەعلووم بووە ڕەفاقەتی منت پێ ناکرێ، ئیقتیدارت نییە پێ بنێیتە ئەم دڕکستانەوە. ئەمما ڕجا دەکەم بۆ تەماشا کردن لەم جێگەیە ڕاوەستە بە دوعا کردن مەشغووڵ بە و ئاگەهداری ڕەفیق شەرتی مەردانەیە.

سالم وتی: بۆم مەعلووم بوو دەست لەم مەقسەدە هەڵناگریت، وە بەقسەی من قانیع نابیت، وە من قووەتی ئەم تەماشا کردنەم نییە، چونکە باعیس بە دڵ تەنگییە. وە هەردوکیان هەر ئەشیایەکیان بوو کردیان بە دوو کەرتەوە، دوعا خوازییان لە یەک کرد. سالم ڕۆیشت، وەغانم چووە سەر کارێزەکە. وتی:

لەناو ئەم بەحرە خۆم ئەخنکێنم
گەوهەری مورادم لەبن دەردێنم

وەقتێ داخڵ بەسەر کارێز بوو تەماشای کرد عەجەب کارێزێ بوو.

لەدوور وەک کارێز تەلیسم کرابوو
لەفورات زۆرتر بەحری سیاە بوو

غانم بۆی مەعلووم کرا تەلیسمە، ئەمما مەردانە لە ئاو پەڕییەوە، بە گورجی دەستی برد شێرەکەی هەڵگرت نایە سەرشانی، بە ڕاکردن هەتا سەر شاخەکە نەوەستا. وەقتی داخڵ بە سەر شاخەکە بوو تەماشای کرد لە پشت شاخەکەوە مەملەکەتێ دیارە باغ و گوڵزاری دڵ ئیحیا ئەکاتەوە. بە تەماشا کردنی شاخەکە خەریک بوو. لە ناکاو دەنگێ لەشێرە بەردەکەوە هات، ئەو سەحرایە هاتە لەرزە. دەنگی شێرەکە گەیشتە شارەکە. ئەهلی شارەکە عوموومی هاتنە دەرەوە، ڕوویان کرد بۆلای غانم. وەقتێ داخل بوون بە شاخەکە هاتنە بەردەمی غانم، ڕەسمی ئەدەبیان بەجی هێنا، غانمیان سواری ئولاغ کرد، چوونەوە مەملەکەت. سەرو ئەندامی غانم بە گوڵاو و کافوور نەزافەت کراو لیباسی پادشاهییان لەبەر کرد، لەسەر تەختی سەڵتەنەت قەراری گرت. غانم سوئالی ئەو تەلیسمەی کرد،

جوابیان دایەوە: ئەی پادشاه، حوکەمای بەفکر سەرچاوەی ئەو کاریزەیان تەلیسم بەند کردووە. هەر وەقت کەسێ نزیک ئەو سەرچاوە بوو، نیشانەی ئەوەیە ئەبێتە پادشاەی ئەم مەملەکەتە، وە پادشای ئەم مەملەکەتە ئەمری خودا ئەکا، ئەوی لە جێگە دائەنرێت. بە واسیتەی بانگ کردنی شێرەکەوە بۆمان مەعلووم ئەبێت پادشاه بۆ مەملەکەت هاتووە. بەم نەوعە موددەتێکە حاڵاتی پادشای ئەم مەملەکەتە وەهایە. ئێستا پادشاهیی مەملەکەت عائیدی جەنابتە. ئێمە عومووم بۆ خزمەت حازرین. ئەو وەقتە غانم بۆی مەعلووم کرا بە واسیتەی مەشەققەتەوە بەرۆتبەی پادشاهی گەیشت. ئەم مەسئەلەم بۆیە هێنایەوە تا بزانیت دەست کەوتنی ناز و نیعمەت بەبێ مەشەققەتی زەمانە دەست ناکەوێت. من تا لە شێر نزیک نەبم ئیسراحەت ناکەم.

کەلیلە وتی: رێگەی ئەم ئیسراحەتە چۆن پەیدا ئەکەیت؟

دیمنە وتی: حاڵی حازر فرسەتە، چونکی شێر خۆفناک ئەبینم، خۆم ئاشکرا بکەم. مومکینە بە نۆشدارووی نەسیحەت فەرەحێ بخەمە دڵی شێرەوە، بە واسیتەی قسەکردنەوە نزیک بە پادشاه ببم و رۆتبەیەک بۆ خۆم تەعیین بکەم.

کەلیلە وتی: نزیک بوونت بە شێر چۆن مومکین ئەبێت؟ وە ئەگەر مومکین بوو رەسم و ئادابی پادشاهان نازانیت.

دیمنە وتی: ئینسان عاقڵ و زیرەک بوو بۆ رەسم و ئەدەب موحتاج نابێت. هەر کەس بە رەشیدیی خۆی پشت ئەستوور بوو موحتاج بە نەسیحەت ناکات، دەست بۆ هەر مەقسەدێ درێژکات بەسەهلی دێتە دەست. وە ئەگەر تەرەقی رووی کردە ئینسان رێگە نیشان ئەدات. هەروەک بیستوومە پیاوێکی کاسب ئەستێرەی تالعی جووڵایەوە، بوو بە پادشاه، ناوی سەڵتەنەتی لە دنیا دا بڵاوبۆوە. رۆژێ پادشاهێک کاغەزی بۆ نووسی: ئەی دارتاش، تۆ سنعەتی شەقەکێشان باش ئەزانیت. قانوون و تەدابیری حوکوومەتیت لە کێ وەرگرتووە؟ جوابی بۆ نووسییەوە: ئەو کەسەی پادشاهیی بە من عەتا کرد، قانوون و ئوموووراتی تەعلیم کردم. خودای تەعالا دەرگای رەحمەتی لە کەسێ کردەوە هەموو ئەسبابێکی بۆ ئەنێرێت.

کەلیلە وتی: ناوی هەر کەس بە گەورە ببرێت لەگەڵ مەئمووربیەت یەک نییە. مەئمووربیەت بۆ دوو تایفە دانراوە. ئەووەڵیان ئەوەیە بە ئیرس بۆی جێ مابێت. دووەمیان ئەوەیە تەحسیلی مەکتەبی کردبێت. لەم دوو تایفە دووریت. ئومێدی وەزارەت

چۆن ئەکەیت؟ مومکینە نزیک بە شێر بوویت ئەجەل دامانت بگرێت.

دیمنە وتی: هەر کەس ئارەزووی ڕوتبە بکات لازمە لە ڕێگەی قانوون شارەزابێت، زیهن و فکری وردی بێت. منیش بە ئەزیەتێکی زۆر ڕێگەی ئەو قـانوونانەم دۆزیوەتەوە. بۆم مەعلووم کراوە هەر کەس ئارەزووی نزیک بوونی پادشای کرد لە سەری واجبە پێنج ڕێگە بگرێت. ئەووەڵەن ئاگری قەهری بە ئاوی حیلم بکوژێنێتەوە. دووەم لە وەسوەسەی شەیتان و ئارەزووی نەفس خۆی لادات. سێهەم بوغزو فیتنە هەڵگیرساندن بەعـادەت نەگرێت. چوارەم دڵی لەسەر بناغەی ڕاستی دانێت. پێنجەم لە موحاکەمەدا بە نەرمی لەسەرخۆ سوئال و جواب وەرگرێت. هەر کەس ئەم ڕێگەیە بزانێت، ئارەزووی نزیک بوون بە پادشا بکات بە مەقسەد ئەگات.

کەلیلە وتی: وەقـتێ نزیک بوویت بە پادشـاه لەسـەر چ فکرێ جێگەی ڕەحـەتی پەیدا ئەکەیت؟

دیمنە وتی: بە ڕاسـتی خزمەتی ئەکـەم، وەفکری خۆم ئەخەمە سەر تەبیعەتی، وە ئەمر کردنی ئیجرا ئەکەم، وە هەر ئیشێ مەنفەعەتی بۆ پادشا بوو و باعیسی تەرەققیی میللەت بوو، بەسـەعی جێ بەجـێی ئەکـەم، وە هەر وەقت مـوقـەددەرێ ڕووی دا بزانم زەرەری بۆ پادشاه ئەبێت بە قسەی شیرین و بە نەرمی پادشاه خەبەردار ئەکەم. هەر وەقت ئەم نەوعە موعامەلە لە تەرەف منەوە زاهیر بوو حورمەت لای پادشا پەیدا ئەکەم وە قسەم لای پادشا مەعقوول ئەبێت. بەبێ تەدبیری من دەست بۆ هیچ ئومووراتێ درێژ ناکات.

کەلیلە وتی: وا مـەعلووم ئەکات قـەرارت داوە و ئیـمزات کردووە بە خزمـەت پادشـاه بگەیت. ئەمما هوشیـاری ئەحواڵی خـۆت بە. حوکـەمـا فـەرمـوویانە: بۆ سێ ئیش چوونە پێشەوە دروست نییە. ئەووەڵەن خزمەتی پادشاه. دووەم خواردنەوەی زەهر. سێهەم قسە ئاشکرا کردن لە ژن. هەرچی داخڵ بێت بەو سێ ئیـشـە لە قیـسـمی بێ عـەقڵان حیساب ئەکرێت. حوکەما پادشاهیان بە شاخ تەشبیە کردووە، ئەگەرچی شاخ مەعدەنی دوڕڕ و جەوهەرە، ئەمما جێگەی پڵنگ و ئەژدەهایە. ڕەفـاقـەتی پادشـاه وەک بەحر وایە، یا تیـا غـەرق ئەبێت، وەیا بە زەحـمـەت نەجاتی ئەبێت. ناو بەحر پڕە لە گەوهەر و یاقـوت، ئەمما سەلامەتی لە کەنارایە.

دیمنە وتی: هەر چیت فـەرموو عـوموومی ڕێگەی ڕاستییە، وە ئەزانم پادشاه ئاگرە. هەر کـەس نزیکی بوو لە سـوتانن نزیکە. ئەمما بازرگـان ترسی زەرەری تیـجـارەت بکات،

مەنفەعەتی یەک بە دە ناخوات. سێ ئیش هەیەدەست ناکەوێت مەگەر بە عەقڵ: خزمەتی سوڵتان، سەفەری بەحر، موقابەلەی دوشمن. من خۆم بەبێ عەقڵ حیساب ناکەم، بۆچ لە نزیک بوونی پادشاە بترسم.

کەلیلە وتی:

بەعـــەقڵ و فـــەهم تەواوی
بۆچ دەســـتـــەئەژنۆ دامـــاوی

ئەگـەرچی زۆرم لەگـەڵ وتی و تۆ کـەمت بیـست. خـەیاڵی وەزارەتت کـەوتۆتە سـەر، موبارەکە فـەرموو، نۆشت بێ. هەردوکیـان لەقسە بوونەوە. دوعا خـوازییان لەیەک کرد. دیمنە ڕۆیشت، داخڵ بە خزمەتی شێر بوو. سەلامی لەشێـر کرد. شێر سوئالی کرد ئەمە خەڵقی کوێیە؟ عەرزیان کرد: قوربان، ئەمە کوڕی فلان خزمەتکارە کە موددەتێ دەرگاوان بوو. شێر وتی: ناسیمەوە. لە پاشا بانگی کردە پێشەوە. دیمنە چووە پێش دەمی شێر، ڕەسمی ئەدەبی بەجێ هێنا. شێر وتی: تا ئێستا لە کوێ بوویت؟ دیمنە وتی: بە ڕوخسەتی باوکم هاتوومە خزمەت جەنابت. ئەگەر موهیممێ ڕووی دا، بە ئەمری کەعبەی حاجات و قیبلەی مرادات بەندە بە فکر دروستی بکەم، بۆ ڕووناکیی دڵی پادشاە خۆم نقوم بکەم. مومکینە موهیممێ بە وزەراو ئەشراف سەهل ناکرێت، بە خزمەتکارێکی بچووک جێ بەجێ بکرێت. مەعلوومە ئەوی بە قەڵەمتراشێ دروست ئەبێت بە سەد شمشێر دروست نابێت. وە ئەگەر بە دەستە گوڵ نابم، بە عەمەل سووتاندنی ژێر دیزە دێم. وەقتێ شێر ئەو قسانەی لە دیمنە بیست، لە فەساحەتی زمانی تەحەییور ما. ڕووی کردە مەئموووران، فەرمووی: ئەم کوڕە دەرگاوانە زۆر زیرەک و عاقڵە، ئینسانی بچووک ئەگەرچی هەیئەتی بچووکە، ئەمما عەقڵی زۆرە. مەسەلا دەنکە کیبریتێ بەو بچووکییە داگیرسێت بخرێتە کۆمەڵە پووشێ عومومی ئەسووتێ. ئینسانی عاقڵ و زیرەک بە هەیئەت دیارە.

وەقتێ دیمنە ئەو قسانەی لەشێر بیست، بۆی مەعلووم کرا زوبان لووسێتیی تەئسیری لە شێر کردووە، وەک گوڵ گەشایەوە. زوبانی بە وەعز کردەوە. وتی: لەسەر عومومی ئومەرا و وزەرا لازمە هەر ئیشێکی موهیم ڕووبدات و دڵی پادشاە ناڕەحەت بکات، ئەو ئومەرا و وزەرایە ئیسراحەت نەکەن هەتا ئیشەکە دروست ئەکەن، وە هەر کەس بە عەقڵی خۆی تەدبیرێ بدۆزێتەوە و عەرزی پادشاهی بکات، وە بۆ زاتی پادشاە مەعلووم ئەبێت ساحێب عەقڵ و تەدبیر چ تایفەیەک ڕوو لە خێرە، لە پادشاە مەعلووم ئەبێت ئەو کەسانە لایقی

ڕوتبەی گەورە و مەعاشی زیاد ئەبن. مەسەلا هەتا گەنم لە ژێر خاک دەر نەکات، بۆ موحافەزە کردنی سەعی ناکرێت. وەقتێ سەوز بوو ئاو ئەدرێت، لە خواردنی حەیوان موحافەزەی ئەکرێت وە مەنفەعەتی زۆری لێ ئەبینرێت. لازمە ئێمەیش هەر کەسەمان بە قەدەر عەقڵمان تەدبیر و ڕەئی عەرزی پادشاهی بکەین، چونکە ئێمە وەک درک و خاکین، پادشاە وەک ڕۆژ و هەورە. بە واسیتەی پادشاوە گوڵ و لاولاو ئاو دەخواتەوە.

شێر وتی: تەدبیر کردنی عاقلان و مەنفەعەتی بوونیان چۆن مەعلووم ئەبێ؟

دیمنە وتی: لازمە بۆ زاتی پادشا تەماشای حەسەب و نەسەب نەکات. مەسەلا چەند مەئمووری بێ هونەر بێت، وە لە جێگەی باوکیان مەئموور بن بۆ پادشاە مەنفەعەتی نییە. ئەمما بۆ ئومووراتی پادشاە ئینسانی قانوون ناس و بە فکر لازمە، وەکەسێ تەحسیلی مەکتەبی نەکردبێت لایقی ئوموراتی پادشاهی نییە. میقدارێ مەدح و سەنای شێری کرد.

وەقتێ شێر ئەو قسە شیرینانەی لە دیمنە بیست زۆر لای مەعقوول بوو. لە نزیک خۆی جێگەی بۆ تەعیین کرد، بوو بە وەزیر. بیناغەی ئیشی شێر لەسەر تەدبیری دیمنە دائەنرا. دیمنە وردە وردە بە عەقڵ و زیرەکی لای شێر موعتەبەر بوو، بوو بە مەحرەمی سیرڕی پادشاە. دائیما لە قسە و قانوونی حوکوومەتی خەریک بوون. ئینتیها ڕۆژێ خەڵوەتیان کردبوو دوو بە دوو، دیمنە فرسەتی زانی سوئالی لە شێر کرد: واسیتە چییە موددەتێکە ئارەزووی ڕاوت نەماوە؟ تەماشا ئەکەم لە جێگەی خۆت هەڵناسیت. مومکینە دڵی جەنابت پەردەی عیجزی پەیدا کردووە. ئەگەر لە بەندە مەعلووم بێت دەفعی ئەو عیجزە ئەتوانم بکەم. شێر فکری وابوو خەیاڵی دڵی لە دیمنە ئاشکرا نەکات. لە ناکاو شەترەبە بۆڕانی. لە بۆڕەی شەترەبە خەیاڵی پادشاهی لە سەری شێر چووە دەرەوە، بەو دیو و بە دیوی خۆیا ئەکەوت، نا عیلاج قسەی ڕاستی بۆ دیمنە بەیان کرد. شێر وتی: عاجزی و هەڵنەساندنم واسیتەی ئەو دەنگە عەجایبەیە. نازانم. چ دەنگێکە؟ مومکینە دەنگی موقابیلی قووەتی بێت. ئەگەر مەسەلە وابێ، بوونی من لەم بێشە دا چاک نییە. دیمنە وتی: شاهم، غەیرەز ئەو دەنگە هیچ خۆفی کەت نییە؟ شێر وتی: نییە. دیمنە وتی: ئەو دەنگە زۆر بێ ئەهمیەتە. وجوودی ئەوەندە نییە موڵکێ بە ئیریس بۆ جەنابت بە جێماوە، لە خەوفی ئەو دەنگە تەرکی کەیت بڕۆیت. لازمە زاتی پادشاە وەک شاخ سابت بێت. بە واسیتەی بایەکی توندەوە ئەم دیو و ئەو دیو نەکات. شەرت ئەوە نییە هەرچی دەنگ و

بەدەنی گەورە بوو بە قووەت بێ. تەماشا ناکەیت بە شەری بەو نەوعە بە داریێ ئێسقانی ورد ئەبێت؟ نەتبیستووە قولنگ بەو گەورەیییە بە چنگ بازێکەوە ئەسیر ئەبێت، قووەتی فڕینی نابێ؟ هەر کەس لە دەنگی گەورە خۆف بکات بەو دەردە ئەچێت تووشی ڕێوییەکە بووبوو.

شێر سوئالی کرد: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: ئەگێڕنەوە ڕێوییەک ڕێگەی کەوتە قۆناغێک، بۆ خواردن ئەگەڕا. گەیشتە بن دارێ. تەپڵێ لەسەر دارەکە قایم کرابوو، هەر وەقت با لە دارەکە ئەکەوت ئەیدا لە تەپڵەکە دەنگێکی گەورەی لێ ئەهات. ڕێوی تەماشای کرد لە بن دارەکە مریشکێ بە چینە کردن خەریکە. ڕێوی فکری کرد پەلاماری مریشک بدات. دەنگ لە تەپڵەکەوە هات. ڕێوی تەماشای کرد شتێکی گەورە لەسەر دارەکەیە. وای زانی بە قەدەر دەنگی و زلیی گۆشتی هەیە، بە تەمەعی خواردن بە دارەکە دا سەرکەوت. پەلاماری تەپڵی دا دڕانی، وەقتێ بۆی مەعلووم کرا لە پارچە پێستێ و کەڵە بێژنگێ زیاتر نەبوو دای بەسەر خۆیا دەستی کرد بە گریان. زۆر پەشیمانیی حاسڵ کرد، وتی: حەیف بە واسیتەی ئەو دەنگە گەورەوە مریشکێکی حەلاڵم لە دەست دەرچوو، بەو دەردەوە ئەوەندە گریا هەتا مرد.

ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە لە جەنابت مەعلووم بێت ئینسانی ئەستوور زۆر بێ هێزە، وە ئەگەر ئەمری جەنابت سادر ئەبێت ئەچم حەقیقەتی حاڵاتی گا تەفتیش ئەکەم. شێر قسەی دیمنەی پێ خۆش بوو، ئیزنی دا، ڕۆیشت بۆ لای شەترەبە. وەقتێ دیمنە حەرەکەتی کرد شێر پەشیمان بۆوە لە ناردنی دیمنە. فکری کرد وتی: ئیشێکی زۆر خراپم کرد و نامەردیم بەسەر خۆم هێنا. حوکەما فەرموویانە: لایقی پادشاهان نییە سرِی خۆی لای دە تایفە ئاشکرا بکات. ئەووەڵ لای کەسی بێ جورم و بێ گوناە حەپس کرا بێ و دارکارییان کردبێت. دووەم لای کەسێ لە تەرەف پادشاوە ماڵی تاڵان کرابێ. سێهەم لای کەسێ لە مەئمووریەت عەزڵ کرابێت. چوارەم لای کەسێ بە فیتنە و فەساد مەشغووڵ بێت. پێنجەم لای کەسێ جەزا درابێ و ڕەفیقی عەفو کرابێ. شەشەم لای کەسێ لەسەر گوناە لە ڕەفیقی زیاد ئەزیەت درابێ. حەوتەم لای کەسێ خزمەتی زۆر بێ و کەم حورمەت بێ. هەشتەم لای کەسێ تەعقیبی دوشمن بکات لە تەرەف پادشاوە مەنع کرابێ. نۆهەم لای کەسێ ئارەزووی زەرەری پادشاە بکات. دەهەم لای کەسێ لە تەرەف پادشاوە بە مەئموور

قـوبوولّ نەكـرابێ. سرِ ئاشكرا كـردن لەگەڵ ئەم دە تايفـە بۆ پادشاهان زۆر خـەتەرە. لەسەر پادشـاە لازمـە هەتا دين و ديانەتى كـەسێ تەجرەبە نـەكـات سرِى خـۆى بۆ بەيان نەكـات. حەيف بێ تـەدبير و بێ تەجرەبە قسەى سرِى خۆم لە بێگانە ئاشكرا كرد. بەبێ ئيمـتيـحان ناردنى ديمنە بۆ لاى شـەترەبە لە عەقلّى عـاقلان دوور بوو، چونكە ديمنە زۆر زيرەكە. ئەگەر رِۆژێ لە دەرگاى من ئازارێكى پەيدا كرد، فيتنە هەڵئەگيرسێنێ، دوشمنى من لە قيـسسە خـەبەردار ئەكـات. لە مـەعناى (ان بعض الظن اثم) دەرچووم. لە پاش ئەمـە هەر دەردێ تووش بم، موسـتـەحەققم، خۆم بەسەر خۆم هێناوە. ئيشى خۆ كردوو دەرمـانى نييـە. بەو خـەيالاَنەوە بەو ديو و بەو ديوى خـۆيا ئەكـەوت، ئينـتـيـزارى هاتنەوەى ديمنە بوو. لە دوور ديمنە دەركـەوت، شێـر تـەسكينى دڵى هات، لە جێگەى خـۆى قـەرارى گرت. وەقـتێ ديمنە داخلّ بوو بە خزمەتى شێر، رِەسمى خزمـەتى بەجێ هێنا، زوبانى بە مەدح و سەنا كردەوە. وتى: ئەى پادشـاە لە بە لاى زەمـان دوور بيت، خـودا بەر قـەرارت كـات. ئەو دەنگە بە گوێى جەنابتا هاتووە، دەنگى گايەكە بە گيا خواردن خەريكە، غەيرەز خواردن و نووستن نەبێت، فكرى كـەى نييـە، وە غـيـرەتى لە ملى و سكى زۆر دوورە. شێـر وتى: قـووەتى چۆنە؟ ديمنە وتى: قـووەتى بۆم مەعلووم نەكراوە، چونكى بە زاهير سام و هەيبەتى نييـە. شێر وتى: قووەت بە سام و هەيبەت مەعلووم ناكرێ. حوكەما فـەرموويانە: رِەشەباى بە قـووەت زەرەر بە گيـا ناگەيەنێت، سپى چنار لە رِەگ و رِيشە دێنێتـە دەرەوە. پەهلەوانان هەتا موقابەلەى يەک نەكەن قووەتيـان لەيەک مەعلووم ناكرێت. قـووەت و رِەشيـديى بەنى ئادەم رِۆژى حـەرب مەعلووم ئەبێت. ديمنە وتى: ئەى پادشـاە، من بە عـەقلّ بۆم مـەعلووم بووە زۆر كەم غيرەتە و قـووەتى موقـابيل بە گـەورەيى نييـە، وە ئەگـەر رِوخسـەتى جەنابت هەيە ئەچم ئەيهـێنم بە خـزمـەت كـردن خـاكى بەرپێت بە زوبان بلێـسـێتـەوە، تەوقى خزمەتكارى لە گەردن نەقش بكات. شێر لە قسەى ديمنە دڵخۆش بوو. ئيشارەتى كرد بە هێنانى. ديمنە رِۆيشت بۆ لاى شەترەبە. ئەووەڵ دەفعە سوئالى لە شەترەبە كرد: لە كوێوە هاتوويت، چۆن گەيشتـوويتە ئەم بێشەيە و بێ خۆف ئەسوورِێيتـەوە؟ شـەترەبە ئەووەڵ تا ئاخر قيسسـەى خۆى بۆ ديمنە بەيان كرد. وەقتێ ديمنە لەحالاَتى خەبەردار بوو رِووى كردە شـەترەبە، وتى: بۆت مـەعلووم بێ سـاحێـبى ئەم بێشـە شێـرە، پادشـاهى عـومـوومى حەيواناتە، وە من فروستادەم بۆ لاى تۆ. ئەگەر گوناهێ لە تۆ سادر بووە عـەفوت ئەكات، لازمە بەبێ رِاوەسـتـان بچين بۆ خزمـەت شێر، وە ئەگـەر لەگەڵ من نەهاتيت چيت بەسەر هات گوناهى خۆت بە گەردنى خۆت. لازمە بە گورجى جوابى بۆ بەرمەوە. شـەترەبە ناوى

شێری لە زوبان دیمنە بیست ترس وخۆفی پەیدا کرد، وتی: بە ڕاستی تەئمینم بکەیت، لە سیاسەتی شێر مەحفووزم بکەیت، لە خزمەت جەنابتا دێم، بە خزمەت شێر موشەڕڕەف ببم. دیمنە بە زوبانی لووس و سوێندی زۆر هەر نەوع بوو دڵی شەترەبەی تەئمین کرد قوسوور و خەیانەت لەگەڵ شەترەبە نەکات. هەردوکیان بە جووتە چوون بۆ خزمەت شێر. دیمنە پێش شەترەبە کەوت. خەبەری هاتنی شەترەبەی عەرزی شێر کرد. وەقتێ شەترەبە داخڵ بە خزمەتی شێر بوو ڕەسمی خزمەتی بەجێهێنا. شێر بە توندی لە شەترەبەی پرسی: چۆن داخڵ بەم حودوودە بوویت؟ بە چ واسیتەیەک گەیشتوویتە ئەم بێشەیە؟ شەترەبە حاڵاتی ئەووەڵ تا ئاخر بۆ شێر بەیان کرد. وەقتێ شێر حاڵاتی شەترەبەی بۆ مەعلووم کرا، ڕووی تێ کرد، وتی: بە شەرتێ لەم بێشە نەچیتە دەرەوە بۆ کەس مومکین نابێ دەستی تەعەددات بۆ درێژ کات. خوانی نیعمەتی من بۆ عومومی حەیوانات کراوەتەوە. سەد هەزاری وەک تۆ لێی بخوات کەم نابێتەوە، هەر باقییە، وەمنیش قوسوورم دەرحەق ڕەعیەت نەکردووە، وە عەدالەتی من مەشهوورە لە دنیا دا، وەتەئمین بە هەتا مردن ئەتوانیت بژیت بە ئیسراحەت. وەقتێ شەترەبە ئەو قسانەی لە شێر بیست، وەک غونچەی

گوڵ گەشایەوە، وە شەرتی کرد لە رووی سیدقەوە لە خزمەت کردن قوسوور نەکات. شێر ڕوتبەی بە شەترەبە دا . ڕۆژ بە ڕۆژ ڕوتبەی لە زیادی بوو. مەحەببەتی شەترەبە لە دڵی شێر دا قەراری گرت، وای لێ هات بوو بە وەزیر. ئینتیها، بێ تەدبیری شەترەبە دەست بۆ هیچ ئومووراتێ نە ئەبرا. تەدبیر کردنی شێر و شەترەبە دوو بە دوو لە خەڵوەتا ئەکرا. دیمنە خزمەتی لای شێر نەما. دیمنە بۆی مەعلووم بوو ڕوتبەی شەترەبە تەرەققی کرد، نەفسی پیسی کەوتە حەرەکە، بە دڵ قەهری لە شەترەبە گرت، چونکە ئاگری دڵی حەسوود گڕ بگرێ، ئەووەڵ جگەرەی ئەسووتێنێ. بەو قەهرەوە نە شەو و نە ڕۆژ ئارامی نەبوو. بۆ شەکوەی حاڵی خۆی چووە لای کەلیلە. رووی کردە کەلیلە، وتی: تەماشای ویجدانی شێر ئەکەیت؟ بە جان و دڵ خزمەتم کرد، وە ترس و خۆفی لە گا پەیدا کردبوو، بە عەقڵ و زوبانی شیرین سەهلم کرد. شەترەبەم کرد بە خزمەتکار، وردە وردە ڕوتبەی درایە هەتا بوو بە وەزیر، لە جێگەی من دانرا. ئێستا پادشاە بەبێ ئەمری شەترەبە دەست بۆ هیچ ئوومووراتێ درێژ ناکات، وەحورمەتم لای پادشاە نەما. تەدبیر چییە؟ کەلیلە جوابی دایەوە، ئەو شیعرەی وت:

ئیقرارت ئەکرد من کەم فەهم نیم
توولی نەکێشا، بە چاوی خۆم دیم

تەدبیری خۆتە، دەرمانی بۆ کەس پەیدا نابێت. ئەو برینە بە دەستی خۆت کردووتە، بۆ هیچ حەکیمێ چار ناکرێت. لە تۆ ئەوە قەوما لە عابیدەکە قەوما. دیمنە پرسی: چۆنە، بەیانی بفەرموو.

حیکایەت

کەلیلە وتی: ئەگێڕنەوە پادشاهێ خەرقەیەکی چاکی بەخشی بە عابیدێ. کابرایەکی دز لەو موعامەلەیە خەبەردار بوو، تەماعی کردە خەرقەکە، بەحیلە چووە لای عابید، بوو بە دەروێش. موددەتێ خزمەتی عابیدی کرد هەتا وای لێ هات عابید ئەمین بوونی لە دەروێش پەیدا کرد. شەوێک لە ناوەقت خەرقەی هەڵگرت ڕۆیشت. وەقتێ عابیدەکە خەبەری بووەوە تەماشای کرد نە خەرقەکە و نە دەروێشەکە دیارە. بەفکر مەعلوومی کرد خەرقەکە دەروێش دزیویەتی، هەڵسا رووی کردە ڕێگە بۆ دۆزینەوەی خەرقەکە. تەماشای کرد جووتێ گا کێوی شەڕیانە. ئەوەندە شاخیان لە یەک داوە خوێن لە لەشیان ئەڕوات. تەسادوف ڕێوییەک هات دەستی کرد بە خوێن خواردن. لەبەر تەمەع خەبەردار نەبوو.

گاکان له یەک وەستانەوە. ڕێوی کەوتە مابەینی هەردوکیان. شاخی گاکان گیرایە پەراسووی ڕێوی، کوشتیان. ڕێویی زۆرزان لە واسیتەی تەمەعەوە خۆی بە کوشت دا. عابید ئەوەی تەماشا کرد و ڕۆیشت. شەو مابوو، نزیکی شارەکە بووەوە. دەروازەی شارەکە داخرابوو. عابید تەماشای ئەکرد جێگەیەک بدۆزێتەوە تا ڕۆژ ئیدارە بکات. ژنێ لە سەربانەوە چاوی بە عابید کەوت بۆی مەعلووم کرا غەریبە، چوو دەرگای لێ کردەوە، بردیە مالەوە. عابید چووە ژوورەوە، بە تەسبیحات مەشغووڵ بوو. ئەمما ژنەکە گەوواد بوو، چەند ئافرەتێکی لابوو، خراپەیان ئەکرد. پارەکەیان گەوواده وەری ئەگرت. یەکێ لەو ژنانە زۆر جوان بوو، دۆستی هەبوو لە ئێوارەوە دۆستەکەی لای ئەو ئەنووست هەتا ڕۆژ. گەووادەکەیان فکری فەوتاندنی دۆستی ژنەکەی کردبوو، لەبەر ئەوە نۆبەتی بە کەس نە ئەدا. ئەو شەوی عابید چووە ئەوێ گەووادەکە قەسدی کوشتنی دۆستی ژنە جوانەکەی کرد. گەووادەکە عەرەقی زۆری بۆ تێکردن. هەردوکیان تەواو سەرخۆش بوون، خەویان لێ کەوت. گەووادەکە میقدارێ زەهری هێنا، کردیە لوولەیەکەوە، سەرێکی نایە کونە لووتی دۆستی ژنەکەوەو دەمی گرت بە سەری لوولەکەوە. لەو وەقتەدا کابرا پژمی. ژەهرەکە چووە قورگی ژنە گەووادەکەوە، لە جێگەی خۆی ڕۆحی دەرچوو. عابید فکری کرد وتی: چاڵ بۆ هەر کەس هەڵکەنێت، خۆی تێی ئەکەوێت. ئەو شەوە بە هەزار ساڵ لە عابید ڕۆیشت. وەقتی هەتاوکەوتن ڕۆیشتە دەرەوە، بەناو شارەکە دا ئەگەڕا. کەوشدروویەک خۆی بە مریدی عابید ئەزانی، چاوی بە عابید کەوت. بۆ تەبەڕڕوک بردیە مالەوە. ئەمری کرد بە منالەکانی حورمەتی عابید زۆر بگرن و خۆی بانگ کرابوە سەر بانگ کرابوە سەر زیافەت. ژنی کەوشدروو دۆستی هەبوو، زۆر ئارەزووی وەسڵی ئەکرد. ئەو ڕۆژە بۆی مەعلووم بوو کەوشدروو لەسەر زیافەتە. جوابی لە دۆستەکەی گێڕایەوە وەقتی مەغریب بچێتە لای. تەسادوف دۆستی ژنەکە گەیشتە بەر دەرگا، کەوشدروو هاتەوە، فەرقی کرد بۆ خزمەت ژنەکەی ئەچێت. کەوشدروو چووە مالەوە، دەستی کرد بە لێدانی ژنەکەی هەتا هیلاک بوو. لە پاشا بەستیەوە بە کۆڵەکەوە. عابید فکری کرد ڕجا لە کەوشدروو کات ژنەکە لە عەزاب نەجات بدات. هەتا لەفکر بووەوە کەوشدروو خەوی لێ کەوت. تەماشای کرد ژنی دەلاک پەیدا بوو. ڕووی کردە ژنی کەوشدروو، وتی: خوشکێ، بۆچ فلان کەست بە تەما کرد و نەهاتیت؟ دۆستایەتی ئەوەیە تۆ بەجێت هێنا؟ ئەوا دۆستەکەت لە مالی ئێمە دانیشتووە ئینتیزاری دیدەنی تۆ ئەکات. سوێندی بە دەما هاتووە ئیمشەو نەچیتە لای هاتووچوو کردنی بە ئەبەدی نەمێنێت. قوربانت بم تەدبیر چییە. ژنی کەوشدروو بە

هێواشی بانگی کردە پێشەوە، وتی: ئیمڕۆ کەرپیاوەکە شێت بووە. لە خۆیەوە هاتەوە، دەستی کرد بە لێدانم، وە ئەمە حاڵمە کە ئەیبینیت بەستوومیەوە بەم کۆڵەکەوە، وە ئەگەر شەرتی خوشکایەتی بەجێ دێنیت و وەفای دۆستەکەم ئەزانیت، من بکەرەوە، تۆ لە جێگەی خۆم ئەبەستمەوە، هەر ئێستا ئەچم دڵی دۆستەکەم ئاشت ئەکەمەوە، دێمەوە تۆ ئەچیتەوە بۆ ماڵی خۆت، تا قیامەت خۆم و دۆستەکەم مەمنوون ئەبین. ژنی دەلاک ڕازی بوو، ژنی کەوشدرووی کردەوەو خۆی لە جێگەی ئەو بەسترایەوە. ژنی کەوشدروو ڕۆیشت بۆ لای دۆستی. تەسادوف کەوشدروو خەبەری بووەوە، هەستا داری هەڵگرت، دەستی کرد بەلێدانی ژنەکە. ژنە هاواری لێ هەستا. کەوشدروو دەستی برد گازنی هەڵگرت، لووتی ژنەکەی بڕی، وتی: دێڵە سەگ سوێندم نەخوارد هاوار بکەیت لووتت ئەبڕم. ئەوە جەزات بێ. سبحەینێ لووتت بەرە بە دیاری بۆ دۆستەکەت. ژنەکە لە ترسا بێ دەنگ بوو. خۆی بە خۆی ئەوت حاڵێکی سەیرە. بەزم یەکێکی کە ئەیکات، مەشەققەت من کێشام. وەقتێ ژنی کەوشدروو هاتەوە تەماشای کرد ژنی دەلاک لووتی بڕاوە، عوزر خواهیی بۆ هێنایەوە لە کۆڵەکەی کردەوە و خۆی بە کۆڵەکەوە بەستەوە. ژنی دەلاک لووتی بە دەستیەوە گرت، ڕۆیشت بۆ ماڵەوە. موتەحەییر مابوو، دەمێ پێ ئەکەنی. دەمێ ئەگریا. عابید ئەو حاڵاتانەی چاو پێکەوت، لە ئیشی خودا موتەحییر مابوو. میقداری نیو سەعاتێ تووڵی کێشا. ژنی کەوشدروو دەستی کرد بە دوعا. وتی: خودایە، لەسیڕڕی مار و مێروو ئاگەهداری. فەرقی تاریکی و ڕووناکی بۆ چاوی قودرەتت نییە. مەعلوومە ئەم پیاوە بوهتانم پێ ئەکات، بێ گوناە لووتی بڕیوم، خودایە تۆ سەتتار و غەفوور و ڕەحیمی. لووت باعیسی زینەتی ئینسانە. بە کەرەم و بە ڕەحمی خۆت لووتم لە جێگەی خۆی چاک کەیتەوە. لەو وەقتەدا مێردەکەی خەبەر بووەوە، گوێی لە دوعاکانی ژنەکە بوو، ڕووی تێ کرد، وتی: ئەی سۆزانیی نارەسەن، نۆبەی ئەم مەکر و حیلەیەیە. دوعای گونەهکاری ڕووڕەشی وەک تۆ چۆن گیرا ئەبێ، وە موحتاجیی ئەهلی فەساد چۆن ڕەوا ئەبێت؟ حوکەما فەرموویانە:

تەڵەبی دوعا وەختێ لە خوا کە
دڵ و زوبانت هەردوکیان پاکە

سبحەینێ دۆستەکەت لووتت چاک ئەکاتەوە. لە پڕ ژنەکە بانگی کرد: ئەی زاڵم هەڵسە تەماشای قودرەتی خواکە، چونکە ئەلحەمد و لیللا لە گوناە دوور بووم لووتم بە جێگەی خۆیەوە نووسایەوە و لە تەعنەی بێگانە نەجاتم بوو. کەوشدرووی دڵ ساف وەقتێ چرای

داگیرساند تەماشای کرد لووتی لە جێگەی خۆی ماوە، دەست بەجێ بە بێ گوناهیی ژنەکە ئیعترافی کرد، دەست و پێی ژنەکەی ماچ کرد، تەڵەبی گەردن ئازاییی لێ کرد، سوێندی بۆ خوارد هەتا بە ڕۆح زیندوو بێ خەیاڵی خراپە دەرحەق ژنەکەی نەکات، بە قسەی فیتنە باوەڕ نەکات، لە ژێر ئەمری ژنەکەی دەرنەچێت، بۆ هەر شتێک موحتاج بوو بە ژنەکەی بڵێت داوا لە خودا کات چونکە پەردە بۆ دوعای ژنەکەی نییە، زوو گیرا ئەبێت، ئەمما ژنی دەلاک چووە ماڵەوە، فکری ئێشی لووتی نەما، لە تەدبیری مەکر و حیلە دا بوو ڕێگەیەک بدۆزێتەوە لە دەست مێردەکەی و تەعنەی دراوسێ خۆی نەجات دات. تەسادوف یەکێ لە دەرگای دا، وتی: فلان کەس ناساغە، وەرە دەستێ حەجاماتی بگرە. دەلاک بانگی ژنەکەی کرد: ئەو جانتایە ئەسبابەکانی تیایە بمدەرێ، ژنەکە فرسەتی زانی، هەڵسا گوێزانی دایە، وەستا گوێزانەکەی لە دەست گرت. وتی: گوێزان بە تەنها چی لێ بکەم، فڕێی دا، وتی: جانتام لازمە. ژنەکە هاواری دەست پێ کرد: ئای لووتم! ئای لووتم! ژنەکە خۆی بە ئەرزدا تل ئەدا. لە هاوار هاوار دراوسێکانی کۆبوونەوە. تەماشایان کرد کراسی ژنەکە خوێناوییە و لووتی بڕاوە. ڕوویان کردە دەلاک: وەستا لەسەر چی لووتی ئەو زەعیفەت بڕیوە، گوناهی چییە؟ وەستا نە زوبانی ئیقرار وە نە زوبانی ئینکاری بوو، وەک کەڕو لاڵ وەستا. فکری ئەکرد یارەبی ئەمە خەوە یا ئاشکرایە. ئەو مەسئەلە کەوتە دەم خزم و ئەقرەبای ژنەکە. وەقتێ ڕۆژ بۆوە، عابید ڕۆیشتە دەرەوە چوو بۆ دیدەنی قازی، ئاشنایەتیی کۆنیان بوو. ئەمما ئەقرەبای ژنەکە وەستای دەلاکیان هەڵگرت چوون بۆ مەحکەمەی شەرع، وتیان: قازی ئەفەندی تەڵەبی حوقووقمان ئەکەین، ئەم دەلاکە بە بێ گوناە لووتی ئەو ژنەی بڕیوە، قازی سوئالی لە دەلاک کرد: لەسەرچی لووتی ئەو ژنەت بڕیوە، عەیبدارت کردووە؟ دەلاک زوبانی جوابی نەبوو. قازی بە ئەمری شەرع ئەمری کرد لووتی دەلاک لە جیاتیی لووتی ژنەکە ببڕن. عابید هەڵسا وتی: قازی ئەفەندی سەبر کە. لە مەعنای قسەی من بفکرێ. دز خەرقەی منی نەبردووە، گا کێوییەکان ڕێوییەکیان نەکوشتووە، زەهر ژنە گەووادی نەکوشت، ژنی دەلاک کەوشدروو لووتی نەبڕیوە ئەمانە عومووم خۆمان بەسەر خۆمان هێناوە. قازی لە دەلاک خۆش بوو، ئەمری کرد بە عابید: لازمە حەقیقەتی ئەم قسانە بەیان بفەرموویت. عابید لە ئەووەڵ تا ئاخر ئەوی دیبووی بۆ قازیی بەیان کرد، وتی: ئەگەر من ئارەزووی دەروێش گرتنم نەئەبوو، دز بە خەرقەکەم شاد نەئەبوو. ئەگەر ڕێوی تەمەعی خوێن خواردنی نەئەکرد، سکی بە شاخی گا کێوییەکان نە ئەدڕا. ئەگەر ژنە گەووادەکە قەسدی کوشتنی جوانەکەی نەئەکرد، زەهرەکە نە ئەگەڕایەوە

قـورگی بیکوژێ. ئەگەر ژنی دەلاک واسیتەی بەیەک گەیاندنی دوو گوناهکار نەئەبوو، لووتی بە دەست کەوشدروو نە ئەبرا. قـازی ئەفـەندی بۆت مـەعلووم بێ ڕێگەی چاکـە چاکەیە، ڕێگەی خراپە خراپییە. تۆیش ئاگەهدار بە.

کەلیلە وتی: ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە تا لێت مەعلووم بێت تەدبیری خۆتە، بۆ کەس چار ناکرێت. قسە و نەسیحەتی من تەئسیر لە تۆ ناکات. لە ئەووەڵەوە پێم وتیت: ئەی ڕەفیق، نزیک بوون بە پادشاهان فیتنە و بەڵایە. بۆ جینسی ئێمە دروست نییە نزیک بە شێر بکەوین، چونکە جێگەی ئێمە ناو تووڕکەڵانە و ئیجاد بوونی شێر بە پادشاه خەلق کراوە. زۆرم لەگەڵ وتی بێ فائیدە بوو. ئێستا تەدبیری تۆ لای من نەماوە.

دیمنە وتی: فەرموودەکانت عومووم ڕوو لە ڕاستییە. مەعلوومە ئەم ئیشە خۆم کردوومە. ئەمما ئومێد دەکەم ئەم گرێیەی سەر دڵم بە واسیتەی نوفووسی موبارەکتەوە بکرێتەوە و ڕێگەیەک بە عەقڵ و زیرەکیی خۆت بدۆزیتەوە لە مەراق نەجات ببم.

کەلیلە وتی: ئەووەڵ دەفعە تۆ فکری وەزارەتت کرد، من دووربینیی ئەم ئیشەم کردبوو. وە ئێستایش ئەگەر بە قسەی من ئەکەیت لەسەر ئەم خەیاڵاتە لاچۆ، کونجی قەناعەت بگرە. وە ئەگەر هەوای وەزیری داویە لە سەرت تەدبیری لای من نییە، خۆت حاکمی نەفسی خۆتی. وام بۆ مەعلووم بووە فکری تۆ بۆنی خوێنی لێ دێت، قسە کردنم لەگەڵ تۆ بێ فائیدەیە.

دیمنە وتی: ئەتوانم بە حیلە کارێ بکەم شەترەبە لەم نزیکانە دوور بخەمەوە، لە وەزیریی عەزڵ بکەم، ئەمما ئەترسم پێم بڵێن نا ئینسانی کرد، وە ئەگەر واز بێنم لای بچووک بێ حورمەت ببم. وە مەقسەدی من فیتنە و بەخالەت نییە، مەقسەدم جێگەی خۆمە، چونکە حوکەما فەرموویانە: بۆ پێنج ڕێگە سەعی کردن شەرتی عەقڵە. ئەووەڵ تەڵەب کردنی ڕوتبەیەک حورمەت پەیدا بکات. دووەم خۆ پاراستن لە زەرەرێ بە تەجرەبە مەعلووم کرابێ. سێهەم موحافەزەی ئیشێ مەنفەعەتدار بێت. چوارەم خۆ دەرهێنان لە ڕێگەی هیلاکەت. پێنجەم جەلب کردنی ئەشیایەک دەفعی دوشمنی پێ بکرێت. وە لە جەنابت مەعلووم بێ ئارەزووی من لە جێگەی خۆم زیاتر نییە. لەلام زۆر زەحمەتە شەترەبەیەک دوێنێ دوشمن بە شێر بوو ئەمڕۆ لە جێگەی من وەزیرە. ئێستا ئەوە بە مەسڵەحەت ئەزانم فێڵێ بدۆزمەوە لە شەترەبە ئەم بێشەیە جێ بێڵێت و ڕێگەی فیرار بگرێتە پێش. منیش لە جێگەی خۆم بە دڵێکی خۆش دانیشم و ئیسراحەتێکی تەواو بکەم، وە لە جووتە

چۆلەکەکە کەمتر نیم کە ئینتقیامی خۆیان لەواشە سەند.

کەلیلە وتی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: ئەگێڕنەوە جوتوێ چۆلەکە لەسەر لقەدارێ هێلانەیان دروست کردبوو، واشەیەک لەسەر ئەو شاخە هێلانەی کردبوو. ئەو واشەیە وەقتێ لە شاخ ئەهاتە خوارەوە هەروەک برووسکە تیژ ئەڕۆیشت. زۆر دائیما خەریکی ڕاوکردنی چۆلەکە بوو. وەقتێ پەلاماری کۆمەڵە چۆلەکەی ئەدا لە هەزار یەکێکی لە ژێر چنگ دەرنەئەچوو. جووتە چۆلەکە فەقیرەکان هەر وەقت بێچوویان هەڵئەهێنا، نزیک بە فڕین ئەبوون، واشەکە ئەچوو عومومی ئەبردن دەرخواردی بێچووەکانی خۆی ئەدا. چۆلەکەکان لە واسیتەی (حب الوطن من الایمان) تەرکی ئەو هێلانەیان بۆ نەئەکرا. چەند ساڵێ بەو ڕەزالەتە دەوامیان کرد. ئینتیها ساڵێ بێچوویان هەڵهێنابوو، نزیک بەوە بووبوون بفڕن، باوکەو دایکەیان زۆر بە عەجەلە تەعلیمی فڕینی بە بێچووەکان ئەکرد. وەقتێ بێچووەکان زرووکە-زرووکیان ئەکرد، دایکە و باوکەکانیان ئەگریان. یەکێ لە بێچووەکان زۆر زیرەک بوو، بە عەقڵ بۆی مەعلووم بوو دایکە و باوکەیان ترسێکی هەیە. سەبەبی گریانی لە دایک و باوکی پرسی. جوابیان دایەوە: ئەی ئەولادم لە ئێمە مەپرسە، لە فرمێسکی چاومان و لە کونی جگەرمان بپرسە. بۆت مەعلووم بێ چەند ساڵە ئێمە جگەرمان کون کون بووە لە دەست واشەی زاڵم. بە تەواوی حاڵاتی واشەی بەیان کرد. بێچووەکە وتی: لازمە ئێمە سابیر بین بە قەزاو قەدەری خودا. خودا دەرد ئەداو دەرمانی بۆ ئەنێرێت. لەسەر ئێمە لازمە تەدبیر و ئێوەش سەعی بکەن، بەڵکی دڵی ئێوەو سەری ئێمە لە هیلاکەت دەرچێت. بۆ دۆزینەوەی ئەم بەڵایە ڕوو بکەن بۆ سەحرا، لە یەکێ دەرمانی ئەم هیلاکەتە بپرسن. جووتە چۆلەکە بەو قسەیە دڵیان خۆش بوو. یەکێکیان باقی مایەوە بۆ خزمەت کردنی بێچووەکان و یەکێکیان فڕی ڕووی کردە سەحرا، میقدارێ ڕۆیشت، لەسەر دارێ نیشتەوە، فکری کرد سوئال لە کێ کات، دەرمانی چۆن بدۆزێتەوە؟ قەراری کرد تووشی هەر ڕۆح لەبەرێ هات دەردی خۆی بۆ بەیان کات. تەسادوف تووشی قاقنەز هات. ئەو قاقنەزە تازە لە مەعدەنی ئاگر هاتبوە دەرەوە. وەقتێ چۆلەکە چاوی پێ کەوت عەجیب تەیرێکە، شکڵی غەریبە، چووە بەردەمی، بەزەلیلی ڕەسمی ئەدەبی بەجێهێنا. قاقنەز تەماشای حاڵاتی چۆلەکەی کرد، سوئالی کرد: بۆچ عاجزیت؟ ئەگەر واسیتەی برسیبەتییە، دوو سێ ڕۆژ لێرە بە، بە

ئیسراحەت ببووژێرەوە. وەئەگەر دەردێکی کەت هەیە، بەیانی بکە، بە قەدەر ماڵ سەعی بکەم. چۆلەکە بە گریان حاڵاتی زوڵمی واشەی بۆ قاقنەز گێڕایەوە. وەقتێ قاقنەز ئەو قسانەی بیست، دڵی گڕی سەند، وتی: دڵ خۆش بە ئینتیقامت ئەسێنم. ئیمشەو ئاگر ئەنێم بە هێلانەی واشەوە، خۆی و پێچووەکانی ئەسووتێنم. چۆلەکەکە دڵ خۆش بوو. قاقنەز وتی: هێلانەی خۆتم نیشان بدە. بەبێ خۆف لای چۆلەکەکانت ئیسراحەت بکە. شەوێ من دێم بۆ لای تۆ، وەرە هێلانەی واشەکەم نیشان بدە، ئاگریان تێ بەر ئەدەم. چۆلەکە بە دڵێکی خۆش رووی کردەوە هێلانەکەی. وەقتێ شەوی بەسەراهات، قاقنەز میقدارێ ئاوجنسی خۆی کۆکردەوە، میقدارێ نەفت و گۆگردیان هەڵگرت، روویان کرد بۆ لای چۆلەکە، بە ئیشارەتی چۆلەکە هێلانەی واشەیان دۆزییەوە. واشە لەگەڵ بێچووەکانی ئیسراحەت نووستبوون. قاقنەز نەفت و کیبریتیان رژانە هێلانەی واشە، لەپڕ گڕی سەند. واشە و بێچووەکانی عوموم سووتان. چۆلەکەکان لە هیلاکەت نەجاتیان بوو.

دیمنە وتی: ئەم مەسئەلەیەم بۆیە هێنایەوە ئینسانی بچووک هەر چەند قووەتی نییە، ئەمما فکری بە قووەتی هەیە.

کەلیلە وتی: مەعلوومە حاڵی حازر شەترەبە وەزیرە، رەتبەی لە عوموومی ئومەرا زیاترە، ساحێب قووەتە. شێر بێ تەدبیری شەترەبە دەست بۆ هیچ ئیشێ درێژ ناکات. حورمەتی زۆر لای شێر پەیدا کردووە، دەرچوونی مەحبەتی شەترەبە لە دڵی شێر زۆر زەحمەتە، چونکی پادشاهان رەتبەیان بە هەر کەس عەتا کردو رووی مەحەببەتیان بە هەرکەس دا، بە خیانەتێکی گەورە نەبێ مەئموور عەزڵ ناکا.

دیمنە وتی: لەوە زیاتر تەدبیری پاشا عوموو‌م لای من بوو، وە ئێستا من مەحرووم بووم، شەترەبە لە جێگەی من وەزیرە. مومکینە بەم نزیکانە شێر بە واسیتەی شەترەبەوە تووشی زەرەر ببێ. حوکەما فەرموویانە: واسیتەی موڵک ویرانیی پادشاهان شەش دەرەجەیە. ئەووەڵ دوورکردنی عولەما لەخۆی. دووەم لەشکری بێ سیلاح بنێرێتە سەر دوشمن. سێهەم قەهراوی و بەقسەی ژنان موعامەلە بکات. چوارەم ئەمر بکات بەویرانیی مەملەکەت. پێنجەم توند تەبیعەت و ساحێب زەجرو لێدان بێ. شەشەم خوڵقی جەهلی بێ، مەسەلا لە جێگەی سوڵح ئەمر کات بەشەڕ. لە جێگەی شەڕ ئەمرکات بە سوڵح. سوڵح وە یا شەڕ هەر یەکە لە جێگەی خۆی بەکار دێت. لە جێگەی گوڵ، گوڵ بڕوێنە، لە جێگەی دڕک، دڕک.

کەلیلە وتی: وا ئەزانم بۆ کوشتنی شەترەبە پشتینت بەستووە ئارەزوو ئەکەیت شەترەبە بە هیلاکەت بەریت. بۆت مەعلووم بێ هەر کەس ئارەزووی ئازاری کەسێکی بێت، ئاخری پەشیمانیی لە دوو دێت، وە هەر کەس تەماشای خراپە بکات و عیبرەتی لێ وەربگرێت ئەوەی بەسەر دێت بەسەر پادشا زاڵمەکە هات:

ئاخری کەوتە سەر رێگەی چاکە.

دیمنە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

کەلیلە وتی: ئەگێڕنەوە لە مەو پێش پادشایێک بوو زاڵم، دەستی تەعەددای بەسەر ئەهلی مەملەکەتدا درێژ کردبوو، رەعیەت هاتبوونە رەزالەتەوە، دەستی دوعایان بۆ ئاسمان بڵند کردبوو. رۆژێ پادشا چوو بۆ راو. وەقتێ لە راو هاتەوە ئەمری کرد بە جارچی بەناو مەملەکەتدا جار بدات لەسەر ئەمری پادشاه هەر کەس ماڵی کەسێ بدزێ وەیا بیخوات، لە جیاتی یەک فلس یەک دانی دەرئەکێشرێت، وەهەرکەس قەتڵ بکات ئەکوژرێتەوە، وەهەرکەس عەرەق بخوات قەتران ئەکرێتە قوڕگیەوە، وە هەر کەس دزیی کرد دەستی ئەبڕن. زوڵم کردن نەما. شارەکە ئەمین بوو. وای رەعیەت خستە ئیسراحەتەوە دەرگایان بە شەو دانەئەخرا، حەیواناتیان بێ پاسەوان ئەچوە سەحراو ئەهاتەوە ماڵی ساحێبی.. رۆژێ یەکێ لە مەحرەمەکانی خاصە سوئالی لە پادشاه کرد: وەرگەڕاندنی زوڵمەت بە عەدالەت واسیتەی چی بوو؟ پادشاه جوابی دایەوە وتی: رۆژێ چووم بۆ راو، تەماشام کرد سەگێ پەلاماری رێوییەکی دا، قاچی شکاند. رێوی لە ترسا خۆی کرد بە کونێکدا. ئەوەندەی بەین نەبوو کابرایێ بەردی لە دەست بۆوە دای لە قاچی سەگەکە، قاچی شکا. ئەوەندەی بەین نەبوو ئولاغێ لەقەی دا لە قاچی کابرا، قاچی کابرا شکا. میقدارێ رێگە رۆیشتن، قاچی ئولاغەکە چوو بە کونەمشکدا، قاچی شکا. وەقتێ ئەمانەم دی فکرم هاتەوە سەرخۆم، بۆم مەعلووم بوو ئاخری خراپە خراپەیە. لەو واسیتەوە تەرکی زوڵمم کرد.

کەلیلە وتی: ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە لە ئیشی خراپە بترسیت.

حەدیسی سەحیحە: (من حفر بئرا لأخیە وقع فیە). بیر بۆ هەر کەسێ هەڵکەنی بە نسیب خۆت ئەبێت.

دیمنە وتی: من فکری زوڵمم نییە. مەزڵووم ئیددیعای حوقوقی لە زاڵم کرد گوناهی

نییه. مەزڵووم فکری ئازاری زاڵم بکاتەوە بە ئازاری بگەیەنێت، زۆر پێ خۆشحاڵ ئەبێ.

کەلیلە وتی: وام بۆ مەعلووم کراوە بە ڕەحەتی شەترەبە بۆ تۆ دوور ناکەوێتەوە چونکی شەترەبە قووەت و ڕەفیقی لەتۆ زیاترە و لەتۆ گەورەترە. بچووک موقابەلەی لەگەڵ گەورە پێ ناکرێ.

دیمنە وتی: بیناغەی ئیش بە قووەت و گەورەیی نییە. تەدبیر و عەقڵ لە قووەت و گەورەیی زیاترە. ئەوەی بە تەدبیر دروست ئەبێ، بە قووەت چار ناکرێت. مەگەر نەتبیستووە قەلی بە تەدبیر و حیلە مارێکی لەناو برد؟

کەلیلە وتی: چۆن بووە، بەیانی بفەرموو.

حیکایەت

دیمنە وتی: بیستوومە قەلێ لە کونە بەردێ لەسەر شاخێک هێلانەی دروست کردبوو، نزیک بە هێلانەکەی کونە مارێ بوو. ئەو مارە بێ ڕەزا بوو، بە هەناسەی گیای سەوزی وشک ئەکرد. ئاوی دەمی زەهری هیلاکەت بوو. هەر وەقت قەل بێچووی هەڵئەهێنا، مارەکە ئەچوو ئەیخوارد. جگەری قەلەکە کون کون بووبوو. قەل شکاتی ئەو زوڵمەی بردە لای چەقەڵ. بەچەقەڵی وت: ئەی ڕەفیق پەرێشان بووم بە دەست زوڵم کردنی ماری بەد ئەتوارەوە. فکرم هەیە حەقی خۆم لە مار بسێنم. چەقەڵ وتی: بە چ فکرێ حەقت لە مار ئەسێنی؟ قووەتت بەسەر مارا مومکین نییە. قەل وتی: فکرم ئەوەیە وەقتێ مار خەوی لێ کەوت، ئەچم بە چنگ چاوی دەردێنم. وەقتێ کوێر بوو ئیقتیداری نابێ بێتە سەر هێلانەکەم بێچووەکانم بخوات. چەقەڵ وتی: ئەو فکرەی تۆ لەعەقڵی عاقڵان دوورە. عەقڵداران بەو نەوعە خۆیان تووشی هیلاکەت نەکردووە. نەبیت بە ماسیگرەکە. بۆ مردنی قرژانێک خۆی بە مردن دا.

قەل پرسی: چۆن بووە، بەیانی بفەرموو.

حیکایەت

چەقەڵ وتی: ماسیگرێ بوو. لەسەر گۆمە ئاوێ قەراری گرتبوو. ناو گۆمەکە پڕ بوو لە ماسی. ڕۆژ بە ڕۆژ بە قەدەر کیفایەت ماسی ئەگرت، ئەیخوارد. چەند ساڵێ بەو نەوعە ئیدارەی ئەکرد. وەقتێ پیر بوو قووەتی نەما، لە گرتنی ماسی سست بووبوو. بەخۆی وت. بەپیری گەیشتم. لەسەر ئەم ئاوە زەخیرەم نییە. وەقت نەماوە. وا چاکە بە حیلە میقدارێ

زەخیـرە دابنێم بۆ پاشە ڕۆژ. بە عـاجزی، بە شەلە شەل چووە قـەراغ ئاوەکە. قـرژانگێک چووە پێشدەمی ماسیگرە سوئالی کرد: بۆچ وا عاجزیت؟ ماسیگرە جوابی دایەوە: مردنم لەم حاڵە خۆشترە و لە تۆ مەعلوومە ژیانی من بە واسیتەی ماسیی ئەم گۆمەوەیە. چەند ساڵە من کەم خواردن نەبووم، وە ماسییەکانیش کەم نەبوونەوە. ئیمڕۆ تەماشام کرد دوو پیاوی تۆڕەوان بە قەراغ ئێرەدا ڕۆیشتن، وتیان ئەم گۆمە ماسیی زۆرە. یەکێکیان وتی: فلان جۆگە ماسیی زۆرە، لازمە ئیمڕۆ بچین ماسیی ئەو جۆگەیە بگرین. بۆ سبحەینێ دێینەوە. ماسیی ئێرە عومووم ئەگرین. لەو وەقتەوە ئەو قسەیەم بیستووە، ڕۆح هاتووەتە سەر دەنووکم. قرژانگ ئەو قسەی لە ماسیگرە بیست. گەڕایەوە خەبەری بە ماسییەکان دا. ماسییەکان کەوتنە مەراقەوە تەدبیریان کرد لەگەڵ قرژانگ بچنە خزمەت ماسیگرە چارەیان بۆ بدۆزێتەوە. عومومی ماسییەکان لەگەڵ قرژانگ چوون بۆ لای ماسیگرە، وتیان: لە زوبان جەنابتەوە قسەیەک بە ئێمە گەیشتووە، دەرمانی چییە؟ تەدبیرێکمان بۆ بدۆزەرەوە. حوکەما فەرموویانە: دوشمنی عاقڵ لە دۆستی نەزان چاکترە. وەمەعلوومی جەنابتانە ژیانی تۆ بە واسیتەی ئێمەوە مومکین ئەبێ. نابێ قوبووڵ بکەیت نە جەنابت و نە ئێمە تووشی هیلاکەت ببین. مەسڵەحەت چییە بەیانی بفەرموو.

ماسیگرە وتی: لەو وەقتەوە ئەو قسانەم بیستووە، هێزی ئەژنۆم نەماوە. لەوە زیاتر بە چاک نازانم ئیوە نەقڵ بکەم، لەم نزیکانە گۆمێ شارەزام، ئاوێکی ڕووناک، زیخی، وەک پیرۆزە دیارە، لە ڕێگەی بەنی ئادەمەوە دوورەو، قووڵیی گۆمەکە بە نەوعێکە هیچ غەوواسێ ناتوانێ بچێتە ناوی، وە ئەگەر قوبووڵ ئەکەن عومومتان نەقڵی ئەو گۆمە ئەکەم. ماسییەکان عومووم قوبووڵیان کرد، وتیان وەقت درەنگە. ماسیگرە وتی: لازمە هەر ڕۆژێ میقدارێکتان نەقڵ بکەم. ماسییەکان ڕازی بوون. ماسیگرە ڕۆژی میقدارێ ماسیی بە دەنووک ئەبرد لە دەوری گۆمەکە ئەیخوارد. چەند ڕۆژێ بەو فێڵە ماسیی ئەخوارد. ئەمما ماسییەکان ئەوی باقی مابوون دەخیل و ئامانی ماسیگرە ئەبوون زوو نەقڵیان بکات. قرژانگ فکری گۆمی تازەی کەوتە سەر. ڕووی کردە ماسیگرە: لازمە نەقڵم بکەیت، بۆ ڕەفیقەکانم بێ تاقەت بووم. ماسیگرە فکری کرد دوشمنی لەمە زیاتر نییە، وا لازمە ئەمیش بە جێگەی ئەوان بگەیەنم. خواردنی ئەم ماسییانە سەهلە. قرژانگی هەڵگرت، ڕووی کرد بۆ جێگە ئێسقانی ماسییەکان. وەقتێ قرژانگ چاوی بە ئێسقانی ماسییەکان کەوت بۆی مەعلووم بوو قسەی ماسیگرە فێڵ بوو، درۆیە. قرژانگ فکری کردەوە وتی: عاقڵ بۆی مەعلووم کرا دوشمن قەسدی ئەکات، سەعی بۆ نەجاتی

نەکات زۆر بێ غیرەتییە. وە ئێستا من بۆ نەجاتی خۆم سەعی بکەم حاڵ لە دوو نەوع خاڵی نابێ. ئەووەڵا ئەگەر نەجاتم بوو بە مەردی ناو ئەبرێم. وە ئەگەر نەجاتم نەبوو ناو گوم ئەکەم هەروەک وتوویانە: دوشمن ڕوو بە ڕوو هات، بۆ دەفعی زەرەر پەلە کردن لازمە تا ڕۆح دێتە دەر. قرژانگ هەردوو قاچی برد بۆ گەردەنی ماسیگرە، توند گرتی. ماسیگرە قووەتی نەمابوو لەبەر پیری، بێ هۆش بوو، کەوتە خوارەوە، مرد، ڕۆحی دەرچوو. قرژانگ لەگەردنی بووەوە، ڕووی کردەوە جێگەی ئەووەڵی. خەبەری حیلەی ماسیگرەی بۆ باقیی ماسییەکان بەیان کرد. تەعزییەی مردنی ماسییەکان لەفکر چووەوە لە خۆشیی مردنی ماسیگرە.

چەقەڵ بەقەلی وت: ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە تا بزانیت زۆر کەس بوون بە مەکر و حیلەی خۆیان لەناو چوون (ولا یحیق المكر السيىء الا بأهله). بۆت مەعلووم بێ من ڕێگەیەک بە تۆ نیشان ئەدەم باعیسی نەجات بێ ئەگەر موقتەدیری.

قەل وتی: هەر ئەمرێ لە تەرەف جەنابتەوە بکرێ باعیسی مەمنوونییە. چەقەڵ وتی: ڕوو بکەرە ئاوەدانییەک، لیباسێ هەڵخرابێ، بەدەنووک هەڵیگرە. وردە وردە بفڕە، لە چاو ساحێب لیباسەکە گوم نەبیت هەتا ئەگەیتە سەر مارەکە، لیباسەکە بدە بەسەر مارەکەدا. وەقتێ ساحیب لیباس چاوی بەمار بکەوێ ئەیکوژێت، تۆ لە دەست زوڵمی مار نەجاتت ئەبێ. قەل بەو تەدبیرە ڕووی کردە ئاوەدانییەک، تەماشای کرد ژنێ بە غوسڵ کردن خەریکە. قەل دەنووکی ماڵی بە سرکەییی ژنەکە دا، بردی. ژنەکە خۆی پۆشتە کردەوە، شوێن قەل کەوت هەتا نزیک بە کونەمار بووەوە. قەل سرکەییی خستە خوارەوە بەسەر مارەکەدا. وەقتێ ژنەکە نزیک بە سرکەیی بووەوە، چاوی بە مار کەوت، بەردی بۆ مار هاویشت، کوشتی. چوو سەری پان کردەوەو سرکەییەکەی هەڵگرت و ڕۆیشت.

دیمنە وتی: هێنانەوەی ئەم میسالە بۆ ئەوە بوو تا بۆت مەعلووم بێ ئەوەی بە تەدبیر دروست ئەبێ، بەقووەت مومکین نابێ.

کەلیلە وتی: شەترەبە قووەت و فکری لە تۆ زیاترە، هەرچەند تۆ مەکر و حیلە کۆبکەیتەوە، شەترەبە بەیەک دەقیقە بڵاوی ئەکاتەوە. مومکینە تۆ لە کەمینی شەترەبە نەجاتت نەبێ، شەترەبە ئیشی تۆ تەواو ئەکات. قسەی کەروێشکەکەت نەبیستووە، فکری گرتنی ڕێوییەکەی کرد، خۆی تووشی بەڵا کرد.

دیمنە وتی: چۆن بووە؟

کـەلیلە وتی: ئەگـێـڕنەوە گـورگـێکی برسی لە سـەحـرا بۆ خـواردن ئەگـەڕا، تووشی کـەروێشکێ هات لەبن سێبەری دەوەنێکدا نووستبـوو. گـورگ ڕووی کـردە کـەروێشک. کەروێشک خەبەری بووەوە. فکری ڕاکردنی بوو، گورگ بانگی کرد، وتی: خۆت هیلاک مەکە، بێ فـائیدەیە لە دەستم دەرناچیت. کەروێشک لە ترسا لە جێگەی خۆی وشک بوو. بە گـریانەوە وتی: ئەزانم ئەمـیـری حـەیوانات برسـیـیـەتی بێ تاقـەتی کـردووە ئەمما بە زەعـیـفـێکی بۆن نـاخۆشی وەک من تێـر ناخوات، وە ئەگـەر بە مەسـڵەحەتی ئەزانیت لەم نزیکانە کونە ڕێوییەک شارەزام. لەبەر قەڵەوی قووەتی ڕۆیشتنی نەماوە. وام بۆ مەعلووم کـراوە گـۆشـتی لە ئاوی حـەیات خۆشـتـرەو لە شـەکر شـیـرینـتـرە. وە ئەگـەر بە زەحـمـەتی نەزانیت، من بە فـێڵ دەرخواردی جەنابتی ئەدەم. کیفـایەتی خواردنی تۆ ئەکات. وە ئەگەر نەدۆزرایەوە بەندە ئەسیرم لە ژێر دەستی جەنابتا هەر نەوع ئارەزوو ئەکەیت حەددی زیادیم نییە. گورگ بە قسەی کەروێشک ڕازی بوو. ڕوویان کرد بۆ کونی ڕێوی، ئەمما ئەو ڕێوییە زۆر زیرەک و عـاقڵ بوو، دەرسی شەیتانی دا ئەدا. دنیای زۆر دیبوو، چەند هەزار تەڵەی بەبای کلکی تەقـاندبوو، لە زیرەکیدا بێ ئەمسـال بوو. کەروێشک لەگەڵ ئەو ڕێوییەدا لە قـەدیمەوە مـونازەعـەیان بووبوو. بە فرسـەتی زانی حـەقی خـۆی بکاتەوە. گـورکی هێنایە دەرگای کونە ڕێوی. خـۆی چووە ژوورەوە، سەلامی لە ڕێوی کرد بە ڕەسـمی خۆیان. ڕیوی ئیحتیرامی زۆری گرت. سوئالی لە کەروێشک کرد: مومکینە بە ئیشێ تەشریفت هاتبێ؟ کەروێشک وتی: موددەتێکە بە خزمەتت نەگەیشتووم و لە قوسووریم ببوورە، وە ئێستـا فروستادەم لە تەرەف عـەزیزی میسرەوە داخڵ بەم ناحیە بووە، شۆرەتی ساڵحیی جەنابتی بیـسـتـووە، ئیـرادەی چاوپێکەوتنی جـەنابتی هەیە، وە ئەگـەر تەشـریفت ئارەزووی چاوپێکەوتنی پادشـاه ئەفـەرمـوویت، مـوبارەکـە. وە ئەگـەر وەقت مـوساعـەدە ناکـات، دەفعەیەکی کە بە خزمەت ئەگەین. حاڵی حازر پادشا لە دەرەوە وەستاوە، وە ئەمر ئەمری جەنابتە. ڕێوی لە قسەکردنی کەروێشک بۆی مەعلووم کرا ئیش لە کوێیە. فکری کرد وا لازمە زەهری خۆیان دەرخـواردی خۆیان بدەم. لە پاشا ڕێوی هەسـتـا، وتی: دائیـمـا بۆ خزمەتی میـوان سفرەم کردووەتەوە، وە خواردن لای من ئینتیهای نایەت. لازمە تەعامێ حـازر بکەم لایقی خـواردنی عـەزیزی مـیـسر بێت، چونکی عـەزیز منی سەربەرز کـردووە. لازمە خانووەکە پاک بکەمەوە وە فەرشی لایقانە ڕابخەم. کەروێشک وای بۆ مەعلووم کرا زوبان لووسی تەئسیری لەڕێوی کردووە. کەروێشک وتی: قوربان، زەحمەت لازم ناکات.

عــەزیز پیــاوێکی بێ هەوایە. ئارەزووی تـەعــام و جــێگە ناکــا ئیللا ئەوە نەبێ و بۆ تەبەڕرووک هاتۆتە خزمەتت. ڕێوی وتی:«ازا انزل الضيف، نزل برزقه». شەرتی میوانداری لازمە. من حازرم. کەروێشک چووە دەرەوە، مژدەی بە گورگدا ڕێوی خەڵەتا. (لكل جديد لذة)، تەعریفی گۆشتی ڕێویی بۆ گورگ کرد. گـورگ بۆ خواردنی گۆشتەکەی دانی تیژ کرد، ئەمما ڕێوی لەوەپێش چاڵێکی قووڵی لە کونەکەدا هەڵکەندبوو، بۆ ڕۆژێکی تەنگانە سەری چاڵەکەی بە پووش داپۆشیبـوو، لە جێگەیەکی کەوە کـونێکی بۆ دەرچوونی خۆی کردبوو، ڕێوی ڕێگەی ئەووەڵی گوم کرد، ڕێگەی خستە سەر چاڵەکە. لە کونەکەوە بانگی کرد: فەرموون، میوانی خۆشەویست! کەروێشک بەشەوقێکی تەواو، گورگ بە ئارەزووی گـۆشت خـواردن، چوونە کـونە ڕێـوییـەوە، وەقـتێ بە خـۆیان زانی هەردووکـیـان کـەوتنە چاڵەکەوە.

گـورگ بۆی مـەعلووم بوو فـێـڵی کـەروێشکە، پەلامـاری کـەروێشکی دا، هەڵـیـدڕی، خواردی. ڕێوی بەسەلامەتی لە کونەکە چووە دەرەوە.

کەلیلە وتی: ئەم مـیـسالەم بۆیە هێنایەوە بۆت مـەعلووم بێت ئینسـانی عـاقڵ تووشی داوی بەڵا نابێت، وە کەسێ عەقڵی بوو بە قسەی فێڵ باوەڕ ناکات.

دیمنە وتی: چاک ئەفەرموویت، ئەمما بۆم مـەعلووم بووە شەترەبە مەغـرووره وە لە فکری من بێ خەبەرە. نازانێ من دوشمنیم دەرحەق پەیدا کردووە. حیلە لە دۆستایەتیدا دروست ئەبێ، مەگەر حیکایەتی بێچوە شێرەکەو کەروێشکەکەت نەبیستووە چۆن کەروێشک بە عەقڵ وردیی خۆی شێری لەناو برد؟

کەلیلە پرسی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: ئەگێڕنەوە لە ئەترافی بەغدا سـەوزاییـیەک بـوو بۆنی بەهەشتی لێ ئەهات. گـوڵی ڕەنگاو ڕەنگ عـەکسی چاوی ئەبرد. لە هەمـوو نەوع حـەیوانات و دڕوندەو باڵندە جێگەیان تیا دروست کردبوو. لە نزیک ئەو باغە شێرێکی توند تەبیعەت پەیدا بوو بوو. هەمـوو ڕۆژ مـیـقدارێ حـەیواناتی ئەو باغـەی ئەگرت ئەیخـوارد. حـاڵی حـەیوانەکـان زۆر تەهلوکە بوو، ئیسـراحەتیـان نەمابـوو. نیـهایەت ڕۆژێ عـومـوومی حەیوانەکان کۆبوونەوە چوونە خزمەت شێر، ئیزهاری خزمەتکارییان کرد، شێریان بە پادشای خۆیان قـوبووڵ کرد. قـەراریان دا لەژێر ئەمری شێر نەچنە دەرەوە. وتیـان: ئەی پادشاە، ئێمە لە ژێر حیمـایەی

جەنابتا ئەژین و تەدبیرێکمان بەدەستەوەیە، ئەگەر موافەقەت ئەفەرموویت. شێر وتی: بەیانی تەدبیرەکەتان بکەن. وتیان: فکرمان هەیە قورعە بکێشین، ناوی هەرکەس دەرچوو ئەو ڕۆژە بۆ خواردنی جەنابت حازر بکرێت. ئەمری جەنابت چییە؟

شێر موافەقەتی کرد. وتیان: لازمە لە جەنابت شەرت و پەیمان وەربگرین، وە ئێمە ئەمینی لە حاڵی خۆمان پەیدا بکەین. شێر بە ڕەسمی خۆیان شەرت و قەراریان بەست. چەند موددەتێ لەسەر ئەو قەراره دەوامیان کرد. ناوی هەر حەیوانێ لە قورعە دەرئەچوو، پوختیان ئەکرد، لەبەردەمی شێر دائەنرا ئەیخوارد.

ڕۆژێ قورعە بەناوی کەروێشکێک دەرچوو، بۆ خواردنی شێر حازرکرا. کەروێشک ڕووی کردە ڕەفیقەکانی، وتی: ئەتوانن سەعاتێ تەئخیرم بکەن هەتا لەدەست زوڵمی ئەم بێ ڕەحمە نەجاتتان بدەم؟ وتیان: موبارەکە. کەروێشک تەئخیر بوو تا میعادی خواردنی شێر بەسەرچوو. شێر کوورەی قەهری داگیرسا. دانی بە دانا ئەنا، کەروێشک هێواش هێواش چوو بۆ خزمەتی شێر. تەماشای کرد شێر برسییەتی بێ تاقەتی کردووە، مووی بەدەنی ڕاست بووەتەوە، کلک بە ئەرزدا ئەماڵێ، نزیک بەوە بووە شەرت بشکێنێ. کەروێشک بە ملێکی کەچەوە سەلامی لە شێر کرد. شێر بە توندی جوابی دایەوە، پرسی: ئەحواڵی حەیوانات چۆنە؟ کەروێشک وتی: لەسەر ڕەوشتی قەدیم ماون. ئیمڕۆ بۆ ناشتای جەنابت کەروێشکیان حازر کردبوو، من هێنام بۆ خزمەتت. لە ڕێگە تووشی یەک شێر هاتم، بە زۆر کەروێشکەکەی لێ سەندم. هەرچەند پاڕامەوەو تەبلیغم کرد: ئەمە بۆ خواردنی پادشای حەیوانات حازر کراوە وجوودی نەزانیم، وتی: لایقی خواردنی منە. کەس ئیقتیداری نییە لە من زیاتر لایقی پادشایی بێت، ئەی پادشا! ئەوەندە لاف و خۆهەڵکێشانی کرد، من بێ تاقەت بووم، فیرارم کردو داخل بە خزمەتی جەنابت بووم.

شێری برسی دەماری قەهری کەوتە حەرەکە، ڕقی هەڵسا، وتی: عەجەبا کەسێ هەیە موقابەلەی قووەت و پەنجەی من بکات! ئەی کەروێشک، ئەتوانی جێگەی ئەو شێرە بە من نیشان بدەیت، ئینتیقامی تۆو حەققی خۆم بکەمەوە؟ کەروێشک وتی: قوربان، چۆن ناتوانم، چونکە ئەوەندە قسەی بێ ئەدەبانەی دەرحەق جەنابت کردووە، مومکینم بوایە کاسەی سەریم ئەکرد بە ئاوخۆری ڕێبواری سەحرایی. ئەوەی وت و پێش شێر کەوت. شێری دڵ ساف بەفریبی کەروێشک مەغروور بوو. کەروێشک شێری بردە سەر بیرێ. ئاوی بیرەکە لە نیهایەتی ڕوونییا بوو بێ شوبهە عەکسی ئینسان دیار بوو. کەروێشک

وتی: ئەی پادشا، دوشمنی غەددار لەناو ئەم بیرەدایە. بە تەنها ناتوانم بچمە سەر بیرەکە. لازمە پادشا من بگرێتە باوەش، هەتا ئەو غەدداره نیشان بدەم. شێر کەروێشکی گرتە باوەش، چووە سەر بیرەکە، چاوی بە سوورەتی خۆی کەوت، وایزانی شێرەکەی دوشمنی کەروێشکی بەدەمەوە گرتووە. چاوی تاریک بوو. کەروێشکی دانا، خۆی خستە ناو بیرەکەوە، نقوم بوو، خنکا. کەروێشک بەسەلامەتی گەڕایەوە لای ڕەفیقەکانی. خەبەری مردنی شێری بە حەیوانەکان دا، وتی:

لوقـــــمـــــەیەک لە پاش زاڵمی بێ دین

خـۆشـتـره لە عـومـری سـەد ساڵە ژین

عومومی حەیوانەکان ئافەرینیان لە کەروێشک کرد. حەمدو سەنای خوایان بەجێ هێنا.

دمنە وتی: هێنانەوەی ئەم میسالەم بۆ ئەوەبوو بۆت مەعلووم بێ ئەوەی بە عەقڵ دروست ئەبێ، بە قووەت مومکین نابێ.

کەلیلە وتی: هیلاک بوونی شەترەبە بەبێ زەحمەت مومکین نابێ ، وە ئەگەر زەحمەت بەشێر بگات زۆر بێ ئەدەبییە چونکی عاقڵان بەرەحەتیی خۆیان زەحمەتی وەلی نیعمەتیان نەداوە، رجا ئەکەم لەسەر ئەم فکره لاچۆ، وە ئەگەر بەقسەم ناکەیت ڕەفاقەتمان لەیەک حەرامە.

دمنە ڕووی لە کەلیکە وەرگێڕا لە ڕەفاقەت جیابوونەوە. دمنە لە وەقتی فرسەتدا نزیک بەشێر بوو. بە ملێکی کەچەوە دەستەو نەزەری شێر وەستا.

شێر وتی: موددەتێکە دیار نیت، قودوومت خێر بێ.

دمنە وتی: ئومێد ئەکەم ئاخری خێر بێ. شێر وتی: حەوادیسات چییە؟

دمنە وتی: ئەی شاهم، خەبەرێکم بیستووە. ئەگەر ئەمری جەنابت هەیە بەیان بکرێت. شێر وتی: مەسئەلە چییە، بیگێڕەوە. دمنە وتی: لازمە بە خەڵوەتی یەکە یەکە عەرزی جەنابتی بکەم. شێر وتی: ئێستا فرسەتە، لەمە خەڵوەتی زیاتر نابم. تەئخیر بەقسە مەدە. تەئخیر بوون ئافاتی لێ پەیدا ئەبێ. مەعلوومە گۆشت دوو ڕۆژ مایەوە بۆن پەیدا ئەکا. هەتا گرێ نەهاتووەتە ڕێگە، قسە بەیانی بکە، بەڵکی زوو عیلاج بکرێت. دمنە وتی: مەعلوومی جەنابتە قسەی حەق لەبەر تەبیعەت زۆر ناخۆشە. دەرمانی دەرد لای نەخۆش زۆر تاڵە. لازمە ئەو کەسەی گوێ لە قسە ئەگرێت تێگەیشتنی بێ، یەکە یەکە

قسه وەرگریێ، بیخاته ناو دڵیەوەو قوفڵی لێ بدات. شێر وتی: خۆت ئەیزانی من لە عوموومی پادشاهان بە فکر ترم، وە عەقڵم بە هەموو نەوعە قسەیەک ئەشکێ، وە خوسووس کەسێ لە مەکتەب دەرچووەو لە قانوون شارەزایە بە مەئموور دامناوە. وەتۆیش لازمە هەر حەوادیساتێکت بیستووە بۆم بەیان بکەیت. دیمنە وتی: بەندە لەڕووی جەنابتا خوبراتم پەیدا کردووەو مورەخەس کراوم بۆ هەر نەوع خوبراتێ تەقدیمی جەنابتی بکەم. وە مەعلوومی زاتی پادشایە بەندە نمەک بە حەرام نەبووم. بۆ بەرز بوونەوەی پادشا زۆر سەعی ئەکەم و دڵی پادشا بەردی مەحەکە، وە عوموومی ئومەراو ڕەعیەت لە جەنابت مەعلووم بووە. شێر وتی: بۆم مەعلووم بووە خیانەت لەتۆ نابینرێت، وە زیرەکی و عەقڵی لە عوموومی ئومەرا ئاشکرابووە، وە قسەی تۆ موشابەهەی غەرەز ناکا. دیمنە وتی: عومری پادشاه بەرقەراربێ لازمە تەفتیشی ئەحواڵی ئومەرا بکات، وە ئومەرایش لازمە ڕۆحی خۆی فیدای سەری پادشا بکات. حوکەما فەرموویانە: سێ نەوع هەیە لازمە ئاشکرا کردنی. ئەووەڵ خیانەت لە پادشاه. دووەم بەیان کردنی ئازار لای حەکیم. سێیەم ئاشکرا کردنی فەقیری لای دۆست. هەرکەس ئەمانە ئاشکرا نەکات خەیانەتی لە نەفسی خۆی کردووە. شێر وتی: حەلاڵزایەتیی تۆ لەمەوپێش لە من مەعلووم بووە، لازم بەدرێژە ناکات، حەوادیس چییە بیگێڕەوە هەتا زووە بەتەدبیر جێ بەجێ بکرێ.

دیمنە بۆی مەعلووم بوو هەسانی دا لەبەری پێی شێرو قسەی ڕەواجی پەیداکرد، وتی ئەی پادشاه، شەترەبە لەگەڵ ئومەرا قسەی کردووە بە یەک، وتوویەتی: قووەت و حەمییەتی شێرم بۆ مەعلووم کراوە. ئەگەر قوبووڵم نەکا بەشەریک لەم بێشەیە دەری ئەکەم، وە ئێمە خۆمان بەسەربەستی ئیدارە ئەکەین. ئەمە قابیلە بەو نەوعەی تەکەببور پەیدا کات فکری پادشاهی بکات. بە عەقڵ وا ئەزانم شەیتان میزی بە لووتیا کردووە، فکری پادشایی لە مێشکیا تێکەڵ بووە، دەرچوونی زۆر زەحمەتە.

شێر وتی: ئەی دیمنە، بەو نەوعە تۆ ئەیگێڕیتەوە لە عەقڵ دوورە. ئەو مەسئەلەیەت لە کوێ بیستووە؟ حەقیقەتی لە کوێ مەعلووم کراوە؟ ئەگەر شەترەبە ئەو فکرەی کردبێ تەدبیر چییە؟ دیمنە وتی: مەعلوومە ڕوتبەی شەترەبە. لازمە بۆ پادشاهان، کەسێ بەڕوتبە لە پادشاه نزیک بوون، زوو دووری خاتەوە. ئەگەر پادشا ئەوە نەکات ئیش لە دەست ئەچێت، وە عەقڵی جەنابت لە بەندە زیاترە، ئەوەی بە چاک ئەزانی ئەوە بکە. توول کێشانی باش نییە. لەوە ئەترسم بە تەعنە بڵێن:

ئەم ڕۆژە چ ڕۆژێکە کـە عـالەم شـڵـەژاوە
هەر کەس کە بە نەوعێ جگەری قیمە کراوە

حـوکـەمـا فـەرمـوویانە: فکری ئینسـان نەوع نەوعـە. ئەووەڵ ئینسـان هەیە دووربینی ئەکات، لە پێش ئەوەی تووشی بەڵا بێت خۆی نەجات ئەدات. دووەم ئینسان هەیە هەتا بە چاو نەبینێت، ناکەوێتە پەلەپەل. سێهەم ئینسـان هەیە وەقـتێ تووشی بەڵا هات (صم بکم) هیچی بۆ ناکرێت، وشک ڕائەوەستێ. موافیقی ئەمانە حیکایەتی سێ ماسییەکەیە لە گۆمەکەدا بەیەکەوە بوون. شێر پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: بیستـوومە گۆمـەئاوێ بوو لە ڕێگەی بەنی ئادەمەوە دوور بوو. سێ مـاسی لەناو ئەو گـۆمـەدا ئەسـووڕانەوە. تەسادوف ساڵێ لە بەهارا باران زۆر باری، لافـاوی ئاو هەڵسا، گۆمەئاوەکەی دڕی. دوو تۆڕەوان ڕێگەیان کەوتە سەر ئەو گۆمە، تەدبیریان کرد بۆ سوبحەینێ تۆڕ بێنن، ئەو سێ مـاسییـە بگرن. مـاسییـەکان لەو تەدبیرە خەبەردار بوون ئەووەڵیـان عـاقڵ بوو تەجرەبەی زەمانی زۆر کردبوو، لەدەست چەند بەڵایەک نەجاتی بوو بوو، شـەوێ فکری ڕۆیشـتنی کـرد. خـۆی بە خـۆی وت: عـەقڵ و زیرەکی وا دەرئەکـەوێت نزیک بەڵابوو بەشـەو نەخـەویت. هەر ئەو شـەوە لە گـۆمـەکـە ڕۆیشت. بۆ سـبـحـەینێ تۆڕەوانەکـان چوونە سەر گـۆمـەکـە، تۆڕیان خسـتـە گـۆمـەوە، دوو مـاسییـەکـەیان گـرت. یەکێکیـان فکری کرد: بۆچ وەک ڕەفیقەکەم منیش فیرارم نەکرد؟ پەشیمانیی حاسڵ کرد. فکری کرد، وتی: عیلاجی دەرد دەرمان پەیداکردنە. وا چاکە بە حیلە خۆم نەجات بدەم، هەرچەندە وتویانە لەوەقتی تەنگانە تەدبیر کار ناکات، ئەمما مومکینە دەفعی بەڵا بکات. ماسییەکە خۆی کرد بە مردوو کەوتە سەر ئاو، تۆڕەوانەکان دەریان هێنا خستیانە قەراخ جۆگەکە. مـاسی بەبڵـقە بڵێ خـۆی خسـتـەوە ناو ئاوەکـە، لەدەست تۆڕەوانەکـان دەرچوو، ڕۆیشت. مـاسییـەکـەی ئاخریان لەناو تۆڕەکـەدا مایەوە، مـیقـدارێ بە ئەترافی تۆڕەکـەدا سووڕایەوە، دەرچوونی نەبوو، تۆڕەوانەکان هێنایانە دەرەوە، گرتیان و ڕۆیشتن.

شـێـر لە گـێـڕانەوەی ئەو قـسـانە فکری کـرد شـەترەبە بکوژێت. بە دیمنەی وت لازمـە تەدبیـرێ لە کـوشـتنی شـەترەبە بکەین. دیمنە وتی: هەتا زوو بیکـوژیت درەنگە، تەئخـیـر بوونی ئافـات پەیدا ئەکـات. پەروەردەکـردنی بەدئەسڵ ڕێگەی خـەتـەرە. شـێـر وتی: زۆر مـەسئـەلەیەکی غـەریبـە، چونکی هەتا ئێسـتـا لە چاکە زیاتر خراپەم دەرحەق بەشـەترەبە

نەبووە، وە شەترەبەیش خوڵقی خراپەی لێ دەرنەکەوتووەو، شەترەبە نمەک بە حەرام نییە. مومکینە فیتنە ئەو قسانەی بۆ دروست کردبێ. دیمنە وتی: عوموومی فەرموودەکانت لایقە، مەگەر نەتبیستووە هەر ڕەنجێ لەگەڵ سپڵە بدرێت زایعە، وە ئەگەر ڕێگەی بەرزبوونەوە بە سپڵە بدەیت سەرچاوەی سەڵتەنەت تێک ئەدات. شێر وتی: ڕێگەی ئیدارەکردن لەگەڵ مەئموران چۆن دروستە؟ دیمنە وتی: لازمە بۆ نەفسی پادشاهان قەهری زۆر لە مەئموور نەگرێ مەحروومیان بکات، بچنە ژێرحیمایەی دوشمنەوە. ئەوەندە ڕووی شەفەقەت نەکەنە مەئموور، ڕوتبەوماڵیان لە حیساب دەرچێت، فکری پادشاهییان بکەوێتە سەر.

لەبەینی خۆف و ڕجادا بن. ڕوتبە لازمە بەوەعدەو موددە بێت، دائیما ترس و ئومێدیان چاولێ بێت. لازمە بۆ پادشاە کوشتن و حەپسی و عەفوو ڕوتبەو عەزڵ کردنی لەگەڵ ئومەرا ببێت. ئەگەر بەو نەوعە نەبێ ئومەرا زوو عیسیان ئەکەن. هەریەکە بە فکری بەگلگێکەوە ئەبن.

شێر وتی: ئەی دیمنە، وام بۆ مەعلووم بووە شەترەبە لەو نا ئەسڵ و سپڵانە دوورە، زۆر دڵی سافە، چونکی موودەتێکە نزیک بەخۆمە، لە قانوون و سیاسەت شارەزا بووە، ساحێب وەفایە. وە هەتا ئێستا لە نیعەمەت زیاتر زەحمەتی لە من نەدیوە، چۆن ئەتوانێ ئەو قسانە لە ڕووی منا بکات؟ دیمنە وتی: میزاجی خوار بە قەتعی ڕاست نابێتەوە. ئەهلی فەساد قەت پاک نابێتەوە، مەگەر جەنابت لە حیکایەتی کیسەڵ و دووپشکەکە بێ خەبەریت:

شێر پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: ئەگێڕنەوە کیسەڵێ لەگەڵ دووپشکێ ڕەفیق بوون، چەند موددەتێ بەیەکەوە ئیدارەیان کرد، سوێندیان بەسەری یەک ئەخوارد. تەسادوف تەرکی وەتەنیان کرد. ڕێگەی سەفەریان گرتە پێش. میقدارێ ڕێگە ڕۆیشتن. چەم و ئاوێکیان هاتەپێش. دووپشک پەڕینەوەی لە ئاوەکە مومکین نەبوو، زۆر عاجز بوو. کیسەڵ وتی: ئەی ڕەفیق عاجزیت واسیتەی چییە؟ دووپشک وتی: عاجزیم واسیتەی دووریی دیداری تۆیە. لە واسیتەی ئەم ئاوەوە لەیەک جوێ ئەبینەوە. تۆ ئۆغر ئەکەی، زەحمەت کارێکە. ژینم لە پاش تۆ نەبوون مانێکە. کیسەڵ وتی: ئەی ڕەفیق غەم مەخۆ، بە ئاسانی ئەتپەڕێنمەوە. پشتی

خۆم بۆ تۆ ئەکەم بە سەفینە. سنگم ئەکەم بە قەڵغانی سەرت. نامەردییە ڕەفاقەتی خۆشەویست تەرک کردن. حوکەما فەرموویانە:

ڕەفیق پەیدا کە بە تەجرەبە بێ
ڕۆحت فیداکە گەر هیچت نەبێ

چۆن غیرەتی من قوبووڵ ئەکات لە ڕەفاقەتی تۆ جیا بمەوە. کیسەڵ دووپشکی نایە سەر پشتی، چووە ناو ئاوەکەوە. وەقتێ گەیشتە ناوەڕاستی ئاوەکە گوێی لە تەقە تەقی پشتی بوو دووپشک خێرا خێرا چزووی بە پشتی کیسەڵەکەدا ئەدا. کیسەڵ بانگی کرد: ئەی ڕەفیق، ئەو تەقە تەقە چییە لەسەر پشتم دێت؟ فکرت چییە؟ دووپشک جوابی دایەوە: نووکی چزووم بە پشتی تۆ تاقی ئەکەمەوە. کیسەڵ وتی: ئەی بێ ئینساف، خراپەم چییە؟ ڕۆحی خۆم بەواسیتەی تۆوە خستۆتە گێژاوی ناو ئاوەوە. پشتم بۆ تۆ کردووە بە سەفینە. بەواسیتەی منەوە لە ئاو نەجاتت ئەبێ، وە هەردووکمان بەیەکەوە ڕەفیقین، دوشمنایەتیمان نەبووە، وە حوقووقی قەدیمت لە فکر نەما. ئەگەر بە چاکەکردنم نازانیت، پێوەدانت واسیتەی چییە؟ بۆت مەعلووم بێ پەشیمان ئەبیتەوە. سەد دەفعە چزوو بدەیت بە پشتی منا ئازار بە من ناگات. شەرتی دۆستیی تۆ ئەمەیە بەجێی دێنی؟.

دووپشک وتی: سنعەتی من ئەوەیە. لازمە، ئایا لە سەرسنگی دوشمن، ئایا لەسەر پشتی دۆست بێ پێوەبدەم. حوکەما فەرموویانە: هەر کەس بە ئیشێ عادەت بگرێت. تا مردن تەرک بوونی مومکین نییە. وە لەسەر من لازمە دار بێ، بەرد بێ، ئاسن بێ، مس بێ، دۆست بێ، دوشمن بێ پێوە بدەم. کیسەڵ فکری کرد: خزمەت کردنی نەفسی پیس ئابڕووچوونەو ڕێگە گوم کردنە. باعیسی مردنە هەروەک فەرموویانە:

ئاڵتوون لەسەر ئەرز هیچ عەیبی نییە
چاکە لەگەڵ بەد زۆر بێ عەقڵییە
ڕەفیقی بەدی هیچ خێری نییە
پیسی وەک مارە، فرسەتی نییە
بە خزمەت کردن شیرینی نییە
تاڵیی گوژاڵک ئەمسالی نییە

کیسەڵ خۆی نقوم بەئاو کرد، دووپشک لە پشتی بۆوە، خنکا، مرد.

دیمنە وتی: بەگێڕانەوەی ئەم حیکایەتە لە پادشاە مەعلووم بێ لە نەفسی پیسی شەترەبە

ئەمین بوون دروست نییە. وە بەقسەی بچووکی وەک من لازمە باوەڕ کردن، چونکی ڕۆح فیدایی من لە جەنابت مەعلووم کراوە، وە قسەیەک بۆنی خێری لێوە بێت، ناخۆشە. مەسەلا حەکیم پارێز بۆ نەخۆش دائەنێ، تەبلیغی ئەکات فلان خواردن موزیڕە، نەخۆش لای زەحمەتە. بەقسەی حەکیم ناکا. نزیک بە مردن ئەبێ. نەسیحەت ئەگەرچی زۆریش بێ، دەرمان ئەگەرچی تاڵیش بێ، ئەو کەسەی پێویستە لازمە لای خۆش بێ. بێ ئەدەبی نییە لە خزمەتتا ئەیڵێم کەمترینی پادشاهان ئەوەیە لە ئاخری ئیش غافڵە و لە ئەحواڵی ڕەعیەت بێ خەبەرە. وەقتێ قەدەرێ لە پادشاە ڕووی دا. مەئمووران ئەڵێن پادشاە موستەحەققە. کەم عاقڵ بووە، قابیلی ئەو بەڵایە بوو. ئیشێ بە قووەتی خۆت مومکین ئەبێ، سەبرکردنت واسیتەی چییە؟ بۆم مەعلووم بووە. دەست بۆ ئەم ئیشە درێژ نەکەیت پەشیمان ئەبیتەوە. ئەو وەقتە بە سەد تەدبیر مومکین نابێ. شێر وتی: قسەی بەرزو گران ئەکەیت، لەسەری ئەدەب تەجاوزت کرد. نەسیحەت بە توندی تەئسیر ناکات. شەترەبە فەرزەن دوشمن بوو، چیی لە دەست دێ؟ ئاخری خواردنی منە، چونکی شەترەبە قووەت و گۆشتی لە گیا ئیجاد بووە وەقووەت و گۆشتی من لە گۆشتی حەیوانات ئیجاد بووە. دائیما قووەتی گۆشت لە قووەتی گیا زیاترە. شەترەبە وجوودی لای من بە قەد زەڕڕەیەک نییە. مومکینە وەک تۆ ئەڵێیت ئاخری عومری بێ، لەگەڵ پادشایەکی وەک من موقابەلە بکات. مەعلوومە قووەتی من وەک ڕووناکیی ڕۆژ دیارە، نزیکم بکەوێت بە سووتانن ئەچێت.

دیمنە وتی: ئەی پادشاهی عومومی حەیوانات، دڵم گرِی سەندووە. وەک من ئەیزانم جەنابت بێ خەبەری. وە بە قووەتی خۆت مەغروور مەبە. ئەڵێیت: شەترەبە خواردنی منە، لەوە ترساوم هوجووم بکاتە سەرت، چونکی لەگەڵ چەند کەس ئیتتیفاقیان کردووە. بە زوبان لووسی چەند کەسێکی تەفرە داوە.

مێروولە وەقتێ کە تەدبیر ئەکەن
پێست لەبەر شێری تیژ دەرئەکەن
مێشوولەی بچووک ئیتتیفاق بکەن
فیلی بە قودرەت بە ئەرزدا ئەدەن

شێر وتی: قسەی تۆ تەئسیری لێ کردم، بۆم مەعلووم بوو عومومی نەسیحەتە، ئەمما بۆ من زۆر عەیبە، ئەمانم بە شەترەبە داوە، بەبێ خیانەت شەترەبە بشکێنم، چونکە شەترەبە

لەناو مەئموران ناسراوە، لە ڕێگەی قانوونی دەرنەچووە، لەمەجلیسی ئینتیخابا شۆرەتی پەیداکردووە، لە ئەمری حوکوومەتی عاسی نەبوە. ئەگەر بەبێ خیانەت شەترەبە بکوژم، لە ڕەعیەت مەعلووم ئەبێ نەشەرت نە وەفا لای من نییە. ئەو وەقتە حورمەتی پادشاهیم نامێنێت. ڕەعیەت ڕێگەی فیراری ئەگرنە پێش.

دیمنە وتی: فکری من ئەوەیە وەقتێ شەترەبە بۆی مەعلووم کرا جەنابت دوشمنی، مومکینە فیتنەو زەرەر بخاتە ناو ڕەعیەتەوە. مەسڵەحەت ئەوەیە تا ئەو خۆی کۆ ئەکاتەوە خەریکی حیلە بێ، جەنابت ڕێگەی حەیاتی لێ قەتع بکەیت.

شێر وتی: شەترەبە لەبەرچاوم ناشیرین بوو، ئەبەدی بەدڵما ناچێتەوە. وا لازمە جوابی بۆ بنێرم لە حودوودی منا نەمێنێت، بۆکوێ ئەچێت بچێت. دیمنە ترسا ئەگەر ئەو قسەیە بگاتە لای شەترەبە، پاکێتی خۆی لای شێر ئیسپات بکا، دیمنە تووشی داوی بەڵا بێت. دیمنە وتی: ئەی پادشاە، ئەم فەرموودەت لە عەقڵ دوورە. قسە لەزوبان، تیر لە کەمان دەرچوو، ناچێتەوە جێگەی خۆی. لازمە ئیزهاری لای خزمەتکاران نەکرێت. باقی بێت لە دڵی خۆتا، چونکی ئەوەی بە زوبان ئیقرار ئەکرێت، دڵ ئاگەهدارە. هەر وەقت ئەم قسەیە لای شەترەبە ئاشکرا بوو ئیشی خۆی دروست ئەکا. ئینسانی عاقڵ خۆی لە دوشمن ئاشکرا ناکات. مەسڵەحەت ئەوەیە بە پەنهانی دوشمنیی شەترەبە مەعلووم بکەیت. شێر وتی: بەفکرو بە خەیاڵ یەکەیەکە مەئموور لەناو بردن نیشانەی بێ غیرەتییە. بەدەستی خۆم تەشوێ لە قاچی خۆم بدەم نیشانەی بێ عەقڵییە خیلاف ئەمری شەریعەت ڕێگەی بێ دینییە. بە ئەمری شەرع سوبووتی گوناە بە شاهید وەیا بە ئیقرار دروستە.

دیمنە وتی: موحتاج بە شاهیدو بە ئیسپات ناکا. هەروەقت شەترەبە هاتە خزمەتت، بە عەقڵ ورد بیتەوە بۆت مەعلووم ئەکرێ فکری چۆنە. مەعلوومە عەقڵی جەنابت بەردی مەحەکە. ڕەوشتی عموومی مەئموران لە جەنابت مەعلووم کراوە. وەقتێ شەترەبە هاتە خزمەتت، چاوی گێژو وێژ کرد، بە ڕاست و چەپی خۆیا ڕوانی، مەعلوومە بۆ وەقتی فرسەت ئەگەڕێ. ئەو وەختە دوشمن شەترەبە مەعلووم ئەبێ، لازم بە شاهیدو ئیسپات ناکا. شێر وتی: ئەگەر ئەو موعامەلە لەشترەبە ئاشکرابوو، بۆم مەعلووم ئەبێت فکری خراپەی کردووە. جەزای بەشیددەت ئەدەمەوە. دیمنە بۆی مەعلووم کرا ئاگری فیتنەی خستە دڵی شێرەوە. فکری کرد خۆی بگەیەنێتە شەترەبە، ئاگری فەسادیش لە دڵی ئەو بەردا. ئارەزووی ئەوە بوو بە ڕوخسەتی شێر بچێتە لای شەترەبە ڕووی کردە شێر وتی:

ڕوخسەتی جەنابت هەیە بچم بۆ لای شەترەبە، حاڵات و خەبەراتی مەعلووم بکەم، بێمەوە مەسئەلە لە جەنابت بگەیەنم. شێر ئیزنی دا.

دیمنە چووە بۆ لای شەترەبە. وەقتێ نزیک بەشترەبە بۆوە، وەک باوک مردوو خۆی عاجز کرد، چوو بەردەمی شەترەبە، سەلامی کرد. شەترەبە جوابی سەلامی بە تەعزیم دایەوە، بەخێر هاتنی دیمنەی کرد. وتی موددەتێکە بە خزمەت ناگەین. باعیس بەکەم مەرحەمەتییە. من خۆم بەبچووکی جەنابت حیساب کردووە. دیمنە وتی: ئەگەرچی بەزاهیر دوورم، ئەمما دڵم دایما لە حوزوورایە. موودەتێکە لە کونجی بە تەنها دانیشتووم، تاقەتی دەرەوەم نەماوە. شەترەبە وتی: واسیتەی تەنهاییت لەبەر چییە؟ دیمنە وتی:کەسێ حوکمی خۆی بەدەست خۆی نەبێت، ئەسیری ئەمری پادشا بێت، ڕۆحی لە تەهلوکەدایە. کەسێ ئیقتیداری قسەکردن و هەڵسان و دانیشتن نەتوانێ، مەعلوومە تەنهایی سەلامەتترە. حوکەما فەرموویانە: بەدەست ئاسن بکەیت بە هەویر، چاکترە لە دەست بەسنگەوە گرتن لە پێش گەورە.

شەترەبە وتی: قسە لەمە زیاتر بەیان بفەرموو، بەڵکی نەسیحەتت تەئسیرمان لێ بکات. دیمنە وتی: شەش ئەشیا بێ زەرەر نابێ: دەوڵەمەندی بێ زەرەر، تابیعی دنیا بێ خەفەت، دانیشتن لەگەڵ ژنان بێ بەڵا، تەمەعکاری بێ غیرەت بێ پەشیمان بوون، ڕەفیقیی نامەرد بێ زەلیلی، خزمەتی پادشاه بێ بەڵا. هەرکەس تووشی زەحمەتی دنیا نەیەت، نانی دەست ناکەوێت. تەمەعکار دائیما زەردو زەعیفە. ڕەفیقی ژنان لە بەحری دەردو گوناها گومە. ڕەفیقی نامەرد لە حەپسی زیاتر مەنفەعەتی بۆ ڕەفیق نییە.

خزمەتکاری پادشاه دایم مەحرووم و موحتاجە. حوکەما فەرموویانە: نزیک بەپادشاه وا دانراوە، بەحری هەمە نەوع تاڵ و سوێراوە. شەترەبە وتی: بە قسەی جەنابتا وا مەعلووم ئەکات لەگەڵ شێر عاجزیتان بووە. دیمنە وتی: ئەم قسەکردنەم مەقسەد لە خۆم نییە. ئەمما بۆ ڕەفیقانم زۆر عاجزم و ئیسراحەتم نەماوەو هەرچەند فکری جەنابت دەکەمەوە. دڵم قوڵپ ئەدات. مەعلوومی جەنابتە شەرت و وەفاتان بەیەکەوە چۆن بووەو هەتا ئێستا بۆ بەرزبوونەوەی جەنابت لە دەرەجەی نیهایەت سەعیم کردووەو قوسوورت لە من نەدیوەو منیش شەرتم لەگەڵ جەنابتا کردووە تووشی بەڵات نەکەم. ئێستا مەعلوومی جەنابتە من تەنهاییم ئیختیار کردووە. ئوموورات لە دەست منا نەماوە. ئەگەر قسەیەک بۆ تۆ زەرەرداربێ بەرگوێم بکەوێت لازمە ئیخسارت بکەم. شەترەبە ئەو قسانەی لە دیمنە

بیست، ترس و خۆفی پەیدا کرد، وتی: ڕۆحی شیرینم چیت بیستووە؟ بەیانی بفەرموو.

دیمنە وتی: لەیەکێکی قسە ڕاستم بیست، وتی: شێر فکری کردووە شەترەبە زۆر قەڵەو بووە، بوونی لەم بێشـەدا بە عـەمـەل چی دێت؟ لازمـە زیافـەتێ لە گـۆشـتی شـەترەبە بۆ عـومـوومی مەئمـووران بکەم. وەقتێ ئەو قسـەم بیست باوەڕم کرد، چونکی کەم عـەقڵ و نەزانیی شێـر بۆم مـەعلووم کـراوە. هاتم شـەرتی خـۆم بەجێ هێنا، ئیـخـبـارم کـردیت و ئیختیـاری خۆت بەدەست خۆتە. مومکینت ئەبێ هەتا زووە عیـلاجی خۆت بکە. وەقتێ شەترەبە ئەو قسانەی لە دیمنە بیست، شەرت و وەفای شێر هاتە پێش چاوی، وتی: ئەی دیمنە هەرچەند فکر ئەکەم مومکین نییە شێر ئەو قسانەی دەرحەق بە من کردبێ، چونکی هەتا ئێستا لە ئومووراتی قانوونی خیلافی ئەمری پادشام نەکردووە، وە زەڕڕەیەک لە تەرەف منەوە ئازا بە دڵی شێر نەگەیشتووە، وە قسەی جەنابت لای من مەعقوولە. ئەمما مومکینە فیتنەو دوو زوبان بە زمانی منەوە قسەیان بۆ شێر کردبێ و دڵی پادشاە دەرحەق بە من ئاگری قەهری داگیرسابێ. بۆم مەعلووم کراوە چەند کەسانێ لەژێر دەستی پادشاە بە فیتنەو فەسادی خەریکن. هەموو وەقت بەواسیتەی ڕەفیقی نائەسڵەوە ئینسان تووشی مسیبەتی گەورە دێت. مەسئەلەی شێر وەک مەسئەلەی مراوییەکە وایە.

دیمنە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

شەترەبە وتی: ئەگێڕنەوە مراوییەک بوو سوورەتی مانگی لەناو ئاوا چاو پێ کەوت، وای زانی ماسییە. چەند دەفعە بەو فکرە خۆی نوقومی ئاوەکە ئەکرد بۆ گرتنی. ئینتیها لەبەر هیلاک بوون پەشیمانیی حاسڵ کرد. لە پاشا ماسی لەناو ئاوەکەدا بدیبایە وای ئەزانی شوعلەی مانگە. لەبەر ئەو خوسووسە تەرکی ماسی گرتنی کرد، بە برسییەتی موددەتێ مایەوە، ڕۆحی خۆی خستە هیلاکەتەوە. هێنانەوەی ئەم میسالەم بۆ ئەوەیە مومکینە بە زوبانی منەوە بوهتانیان لای شێر کردبێ و لە من عاجز بووبێ، فکری دەرحەق من خراپ کردبێ. عەجەبا فەرقی من لەگەڵ مەئمووران زۆرەو سەداقەتی من لەشێر مەعلووم بووە. لازم بوو بۆ زاتی موبارەکی بەقسەی فیتنە دڵی لە من خراپ نەکردایە.

دیمنە وتی: تێکچوونی پادشاە لەبەر ئەو حیساباتە نییە، بەڵکو ئوسووڵی پادشاهان بەو نەوعەیە. بۆ چەند کەسێ زۆر بە عەقڵ دێن، وە چەند کەسێ موبتەلای دەردو فیراق

ئەکەن. شـەترەبە وتی: ئەگـەر پادشاه بەبێ گـوناه دوشـمنایەتی لەگەڵ من بـکات، ڕێگەی ڕاستی گـوم کردووه و بەمەقسەد ناگات. وه ئەگەر بە واسیتەی گوناهێ کەوه من بکوژێ، مـومکینه سـەبووریی دڵی خـۆی بداتەوه. قـەتعیـیـەن گـوناه لە خـۆم شـک نابەم، مـەگـەر جارجارێ بە واسیتەی ئومـوراتی پادشـاوه قسـەی بە قـووەتم کردبێ. ئەویش باعـیس بە بەرزبوونەوەی شـێر بووه. لەوه زیاتر بێ ئەدەبیم لە حوزوور پادشا زاهیر نەبوه. مـومکینه شێـر وای خەیاڵ کـردبێ شەترەبە لووتی بەرز کردووەتەوه. لایقی ئەمە نەبوو بێ تەجروبە دوشمنایەتی لەگەڵ من پەیدا بکردایە. حوکەما جوانیان داناوه: لەگەڵ نەهەنگ بچێتە ژێر بەحر، وه لە لێوی مار زەهر خـواردن، سـەلامـەتتـره لە نیـزیکیی پادشـاه، وەخـوسـووس بۆ مـەعلووم کـرابوو نزیک بوون بە پادشـاه لە زەرەر زیـاتر قـانزاج وەرناگـرم. ئەمما قـسـه لە نەسەب و ئەجەل ناکرێ. پێشوونان پادشاهیان بە ئاگر داناوه، ئەگەرچی شوعلەو ڕووناکی لایقە، ئەمما نزیک بوونی ئینسان ئەسووتێنێ. ئەوی لە دوور ئاگر ئەبینێ، لە سووتان بێ خەبەره. ئەگەر ئەوانەی لە سیاسەتی سوڵـتان خەبەردار بن کە هەزار ساڵ خزمەت، بەیەک سەهو ئەڕوات، یەک دەقیقـە نزیک بە پادشا نابن. میـسـالی ئەم قسە وەک قسـەی بازو مریشکەکە وایە.

دیمنه پرسی: چۆن بووه؟

حیکایەت

شەترەبە وتی: ئەگێڕنەوه ڕۆژێ باز لەگەڵ مریشک دەستی کرد بە قسـەکردن. وتی: ئەی مـریشـک تۆ زۆر بێ وەفـایت. خزمـەت کردنی بێ وەفا حـەرامـه. ئەووەڵ چاکـە لە دنیـادا وەفایە. پێغەمبەر فەرموویەتی: (ان حسن العهد من الایمان). دەلیلی ئیمانداری وەفایە:

بەسـەگ حـەڵاڵە نـان و شـۆربـایە
چونکە پاسـەوانە، سـاحـێب وەفـایە

مـریشـک جـوابی دایەوه: ئەی نەزان تـۆ چ بێ وەفـاییـیـەکت لە من دیوه؟ باز وتی: بێ وەفـایی تۆ ئەوەیە بەنی ئادەم دایم خەریکی خزمـەتی تۆن، دان و ئاوت ئەدەنێ، لە دڕندە موحافـەزەت ئەکەن، کولانەیان بۆ دروست کـردوویت، بە واسیـتەی بەنی ئادەمەوه ژیانت مـومکین ئەبێ. هەر وەقت ئارەزووی گۆشت بـکەن لە دەسـتیـان فیـرار ئەکەیت، بانەوبان ئەفڕیت. بێ وەفـایی لەوه زیاتر چۆن ئەبێ وەلی نیـعـمـەتی خـۆت بەو دەرەجەیە زەحـمـەت بدەیت؟ من تـەیرێـکی سـەحـراییم، دوو سێ ڕۆژ لەگـەڵ بەنی ئادەم ئولفـەت بگرم، لە

دەستیان دان و ئاو بخۆم، لە جیاتیی خزمەتیان ئەچم تەیریان بۆ ئەگرم. بێ ئەوەی بانگم بکەن ئەچمەوە سەردەستیان، لەدەست بەنی ئادەم بە عەزمی فیراری نەڕۆیشتووم ئیللا بۆ ڕاوکردن نەبی. مریشک وتی: قسەکردنت مەقبوولە. فڕینی من و هاتنەوەی تۆ باعیس بەوەیە تۆ قەتعییەن چاوت پێ نەکەوتووە بازێ بکەن بە شیشەوە بیکەن بە کەباب، من زۆرم چاو پێ کەوتووە چزو هووڕی مریشک لەناو تاوەدا سوور بکرێتەوە. ئەگەر تۆ ئاوجینسی خۆت وەک ئاوجینسی من چاو پێ بکەوتایە نزیک بە بەنی ئادەم نەئەبوویت. من ئەگەر بانەو یان ئەفڕیم، تۆ کێو بە کێو ئەفڕیت. ئێشی مار مارانگاز ئەیزانێ. من بێ وەفا نیم، تۆ ساحیب وەفابی.

شەترەبە وتی: بۆیە ئەم میسالانەم هێنایەوە بۆت مەعلووم بێ، ئەوانەی ئارەزووی نزیکیی پادشاە ئەکەن لە قەهری بێ خەبەرن. هەروەک وتوویانە: سوئالی قەهری پادشاە لە مەئموورە عەزڵ کراوەکان بپرسە. دیمنە وتی: مەسئەلە ئەوە نییە تۆ فکری لێ ئەکەیت. شێر نە بەقسەی فیتنەو نە بەقسەی کەس فکری کوشتنی تۆی نەکردووە. عادەتی شاهان وایە. پیاوی گەورە ساحێب قووەت بە دوشمن ئەزانن. ئارەزووی بوونی پیاوی بە قووەت ناکەن. شەترەبە وتی: مومکینە شێر سەرو شاخی من بە بەڵا بزانێ، وە لە پاڵ ئەوەیشدا فیتنەو فەساد دووزمانییان کردبێ. لە قەدیمەوە هەر بووە پیاوی بچووک ئارەزووی باقی بوونی گەورەی نەکردووە.

دیمنە وتی: تەدبیر چییە؟ شەترەبە وتی: ئەگەر مەسئەلە لە واسیتەی فیتنەوە بووبێ ئیش سەهلە. وە ئەگەر قەدەری خودا بێ تەدبیر بەکار نایەت، دەرمانی پەیدا نابێ، چونکی تەدبیر لەقەدەر ناکرێ. دیمنە وتی: پیاوی عاقڵ لازمە دووربینی ئیش بکات. هەر کەس لەمەکری زەمانە ئەمین بێ بەمەقسەد ناگا.

شەترەبە وتی: تەدبیرو دووربینی وەقتێ بە عەمەل بێت قەزاو قەدەر نەیەتە ڕێ. چاری قەزا نەبە تەدبیرو نەبە دووربینی ئەکرێ، ئێستا من بیکەم. فەرموویانە: (اذا جاء القدر عمي البصر).

کە هات ڕێگەت قەزاو و قەدەر
نەچاو ئەبینێت، گوێچکەیش ئەکا کەڕ

مەگەر تۆ قسەی باغەوانەکەو بلبلەکەت نەبیستووە:

دیمنە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

شەترەبە وتی: ئەگێڕنەوە پیاوێک بوو باغێکی زۆر نایابی بوو، لە هەموو نەوع میوەو گوڵی لایقانەی تیا بوو، وەک (جنەت الفردوس) هەر چوار وەقت بڕانەوەی گوڵی نەبوو. یەک لق گوڵی نایابی تیابوو باغەوانەکە عاشقی ئەو گوڵە بوو بوو، هەموو ڕۆژ بۆ چاو پێکەوتنی ئەو گوڵە داخڵ بە باغ ئەبوو. ڕۆژێ تەماشای کرد بلبلێ بە گریان خۆی داوە بەسەر گوڵەکەدا بەدەنووک پڕی ئەکاتەوە. وەقتێ باغەوانی دی، فڕی و ڕۆیشت. باغەوان بە عاجزی و نائومێدی گەڕایەوە. لە قەهری بولبول ئەو شەوە نەنووست. بۆ سبحەینێ باغەوان داوی هەڵگرت، لەسەر گوڵەکە نایەوە. وەقتێ بولبول داخڵ بەسەر گوڵ بوو، لە خۆشییا بێهۆش بوو، بوو بەداوەوە. باغەوان بلبلی گرت، لە قەفەسدا حەپسی کرد. بلبل بە زوبانی فەسیح بە باغەوانی گوت: ڕۆحی شیرینم، منت بۆ حەپس کردووەو ئارەزووی خوێنم ئەکەیت. دائیما لەسەر ئەو دارەی ژوور سەرت بەخوێندن خەریکم. وە ئەگەر فکرێکی کەت هەیە بەیانی بفەرموو. باغەوان وتی: مەگەر نازانیت چیت لە من کردووە؟ ئارەزووی ئەوە ئەکەیت بە مەراقی یارەوە بمکوژیت. منت لەگوڵ نائومێد کرد. ئەوە جەزاتە. بلبل وتی: ڕجا دەکەم لە حەپسی نەجاتم بدە، لە ئاخری خۆت بترسە. هەروەک حوکەما فەرموویانە: زۆر ڕاستە.

ئەووەڵ و ئاخــــر لە لەوح نووســــراوە
شـــیـــرین بە شـــیـــرین، تاڵی تاڵاوە

ئەو قسەیە تەئسیری کردە دڵی باغەوان، بلبلی نەجات دا. بلبل زوبانی بە دوعا کردەوە، وتی:«ئەی باغەوان، (هل جزاء الاحسان الا الاحسان)؟ لازمە جەزای چاکەت بدەمەوە. لەژێر ئەو دارە مەسینەیەک هەیە، پڕە لە ئاڵتوون، دەری بهێنە، بۆ لازماتی خۆت سەرفی کە. باغەوان ژێر دارەکەی هەڵکەند، قسەی بلبل بە ڕاست گەڕا. ڕووی کردە بلبل، وتی: زۆر عەجایبە،. مەسینەیەک پڕە لە ئاڵتوون لەژێر ئەرزدا ئەیبینیت، داوێ بۆ گرتنت لەسەر ئەرز نابینیت! بلبل وتی: نەتبیستووە فەرموویانە: «اذا نزل القدر، بطل الحذر». وەقتێ بەڵا هات چاو نابینێت، بەتەدبیر عیلاج ناکرێ.

شەترەبە وتی: بۆیە ئەم میسالەم بۆ هێنایتەوە تا بۆت مەعلووم بێ لەگەڵ قەزاو قەدەر هیچ ناکرێ. ڕازیم بە قەزای خودا. هەرچی بۆ من مەعلووم کرابێ ڕەد بوونەوەی نییە. دیمنە وتی: ئەی شەترەبە، بەتەحقیق بۆم مەعلووم کراوە فکری شێر لەگەڵ تۆ نەواسیتەی

فیتنەیەو نەخۆفی لەسەرو شاخی تۆ کردووە. من ئەیناسم. زۆر بێ ڕەحم و زاڵمەو غەددارە. ڕێگەی وەفا و شەرت نازانێ. ئەجری خزمەت بە تاڵی ئەداتەوە. ڕەوشتی وەک ماری سفرە وایە، زەهری بەهیچ دەرمانێ عیلاج ناکرێ، لە زاهیری تەماشا مەکە. بە دڵ زۆر کەم وەفا و حیلەبازە. شەترەبە وتی: چەند زەمانێکە ساردو گەرمیی زەمانەم چەشتووە. ئێستا وەقتی زوڵم و کوشتن، چونکی میقدارێکە بێ بارکێشان لەم بێشەدا ئیسراحەت ئەکەم، وە ئەگەر ئەجەل دامێن گیرم نەبوایە ڕێگەم نە ئەکەوتە ئێرە، وە من لە ڕەفاقەتی شێرم چی؟ لە ئەووەڵەوە بزانییایە شێر خۆی بۆ خواردنی من حازر کردووە، بەهەزار کەمەند نەئەبووم بە ئەسیری. ئەمما تەقدیری خوداو زوبان لووسیی تۆ منی هێنایە ئێرە. ئێستا لە دەست چووە چاری بە تەدبیر ناکرێ. بە نەزانیی خۆم نزیک ئەم ئاگرە بوم. فیتنە گری نەسەندووە، لە دووکەڵی تەنگە نەفەس بووم. عاقڵان وتوویانە: هەرکەس بە بەشی خۆی ناڕازی بوو و تەڵەبی زیادی کرد، میسلی کەسێکە بگاتە کێوی ئەڵماس، وەقتێ چاوی بەپارچە ئەڵماس بکەوێ زیاتر ئەڕوات بە تەمەع، وەقتێ بەخۆی ئەزانێ قاچی پارچە پارچە بووە، گەڕاندنەوەی مومکین نابێ، ئەمرێ، ئەبێتە خواردنی تەیران، وە هەتا تەمەع زیاد بێ لە هیلاکەت نزیکە.

دیمنە وتی: قسەکانت زۆر پەسەندو مەعقوولە. هەر ئازارێ بێتە ڕێگەی ئینسان، واسیتەی تەمەعە. گەردنێ بەزنجیری تەمەع بەستراب‌ێ، ئاخری بە تیغی پەشیمانی ئەبڕرێت. زۆرکەس بە واسیتەی تەمەعەوە تووشی مردن هاتوون، هەروەک ڕاوچییەکە لەبەر تەمەعی پێستی ڕێوی بە چنگ پڵنگەوە بە کوشت چوو.

شەترەبە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: ئەگێڕنەوە پیاوێکی ڕاوچی تەسادوفی ڕێوییەکی کرد. ڕێوییەکە مووی نایاب و لایق بوو. بۆ گرتنی ڕێوییەکە ڕۆیشت، هەتا کونی ڕێوییەکەی مەعلووم کرد. لە نزیک کونەکە چاڵی هەڵکەند. میقدارێ گۆشتی خستە سەر پووش لەسەر چاڵەکە داینا، خۆی لەکەنارێکەوە پەنهام کرد. ڕێوی لە کون چووە دەرەوە، بۆنی گۆشتی کرد. بە خۆی گوت ئەگەرچی بۆنی خواردن بە لووتما دێت، ئەمما بۆن کرووزی لە دڵم ئەدا. عاقڵان دڵیان لە هەرچی ترسابێ، دەست بۆ بردنییان بە حەرام زانیوە. مومکینە حەیوانێ مردار بووبێتەوەو داوێکی لەژێرا قایم کرابێ. لازمە پارێزگاریی ئەو داوە بکەم، هەروەک

حوکەما فەرمووویانە: وەقتێ تووشی دوو ڕێگە بوویت، ڕۆیشتنی هەر ڕێگەیەکیان بە ئارەزووی دڵ بوو، ئەو ڕێگەیە بگرە. بەو فکرە ڕێوی ڕووی نەکردە گۆشتەکە. بەسەلامەتی ڕۆیشت. میقدارێ بەینی بوو پلنگێ لەسەر شاخەکەوە بە بۆنی گۆشتەکەوە هات. پلنگ خۆی خستە چاڵەکەوە. کابرا وایزانی ڕێوییەکەیە هەڵسا، خۆی دا بەسەر چاڵەکەدا. پلنگ وایزانی مەنعی خواردنی گۆشتەکەی لێ ئەکا، ڕاوچییەکەی پارچە پارچە کرد. بە واسیتەی تەمەعەوە ڕاوچی مرد، وە ڕێوی بە واسیتەی قەناعەتەوە لە بەڵا بەسەلامەتی نەجاتی بوو و ڕۆیشت.

دیمنە وتی: ئەم میسالەم لەبەر ئەوە هێنایەوە بۆت مەعلووم بێ هەر کەس لە دەرەجەی خۆی تەمەعی زیاد بوو تووشی هیلاکەت ئەبێ. شەترەبە وتی: من سەهوم کرد ئیختیاری خزمەتی شێرم کرد. بۆم مەعلووم نەکرابوو قەدری خزمەت نازانێت، چونکی ڕەفاقەتی من و شێر موشابەهەی ئەوەیە گۆرانی بۆ کەڕ وەیا شیعر خوێندنەوە بەسەر ئاوەوە وەک یەک وایە. حوکەما فەرمووویانە: وەفای پادشاه و بەری بیی تاڵ وەک یەکە. دیمنە وتی: لەم قسە دوورو درێژانە گەڕێ، تەدبیر لە ئەحواڵی خۆت کە. شەترەبە وتی: لازم بە تەدبیر ناکا، وە ئەخلاقی شێر شارەزا بووم. بۆم مەعلووم کراوە ئیشی فیتنەو فەسادە. ئەگەر لە قسەی فیتنەو فەساد نەترسم، بەدڵما نایەت لە تەرەف شێرەوە زەرەر مەند ببم، ئەمما ئەترسم ئەوەم بەسەر بێت بەسەر حوشترەکە هات.

دیمنە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

شەترەبە وتی: ئەگێڕنەوە قەلێکی ڕووڕەش، گورگێکی مانگر، چەقێلێکی فێلاوی خزمەتکاری شێرێ بوون. لە بێشەیەکدا نزیک بە جادەی عام بوون. تەسادوف حوشترێ لە کاروان جێ مابوو. وردە وردە بە لەوەڕ داخڵ بە بێشەی ئەو حیلەبازانەبوو. وەقتێ نزیک بەشێر بووەوە، ڕەسمی خزمەتی بەجێهێنا، خۆی بە خزمەتکاری شێر قوبووڵ کرد. شێر سوئالی لە حوشتر کرد: تا ئێستا لە کوێ بوویت؟ حوشتر جوابی دایەوە: لەم سەحرایە بە دڕک خواردن خەریک بوم، ئێستا بە نیازی خزمەت داخڵ بە حوزووری جەنابت بووم، وە ئەمر ئەمری جەنابتە. شێر وتی: ئەگەر تاقەت ئەگریت لەوە ئەمین بە کەس ئیقتیداری نابێت دەستی زوڵم بۆ تۆ درێژ کات. بەدڵێکی خۆش، بە ئیسراحەت ئەتوانی لەم بێشەدا بژیت. میقداری چەند مانگێ بەیەکەوە ڕایانبوارد. ڕۆژێ شێر چوو بوو بۆ ڕاو، تووشی

فـیل هاتبـوو بوو بەشـەڕیان. برینی زۆر لە شێـر کـرابوو، بەبێ تاقـەتی داخڵ بە بێشـەکـە بووبوەوە. نەخـۆش کـەوت، ئیـقـتـیـداری ڕاوی نەمـا. گـورگ و چەقـەڵ و قـەل بـەواسـیـتـەی شێـرەوە خـواردنیـان دەست ئەکـەوت. ئەوانیش بەبرسـی مـانەوە. وەقـتێ شێـر تەمـاشـای ئەوانی کرد، بۆی مەعلووم کرا برسییانە، ڕەگی حەمییەتی کەوتە حەرەکە. وتی: بزانن لەم نزیکانە شتێک بدۆزنەوە بۆتان بگرم، دەفعی برسێتیـتان بکات. ئەوان لە خزمەت شێر دوورکەوتنەوە، هەرچەند تەماشایان کرد هیچیان نەدۆزییەوە. هەرسێکیان بەتەدبیرکردن خەریک بوون، وتیان باقی بوونی حوشتر لەم بێشـەدا بۆچی چاکـەو ئێمـە لە ڕەفاقـەتی حوشتر ئیستیفادەمان دەست ناکەوێت، وا چاکە لای شێر بە کوشتنی بدەین. چەقەڵ وتی: لەسەر ئەم فکرە لاچن، زۆر ناشیرینە، چونکە شێر ئەمانی داوە. بۆ ئێمە جوان نییە فکری خەیانەت کردن. حوکەما فەرموویانە: هەرکەس ڕێگەی غەدر بۆ کەسێ بدۆزێتەوە ئاخری بە نسیب خۆی ئەبێت. مەعلومە ئینسانی ئەسڵ لە خەیانەت دوورە. قەل وتی: ئەم ئیشە عائیدی من بێ، ئێوە حەقتان بەسەرەوە نییە. لەم جێگە بە ئیسراحەت دانیشن. ئێستا ئەچمە خزمەت شێرو دێمەوە، خەبەرات مەعلووم ئەکەم. قەل ڕۆیشت بۆ خزمەت شێر. شێر سوئالی کـرد چیتـان دۆزیوەتەوە؟ قەل وتی: قـوربان، لەتاو برسێتی نەقـووەتی ڕۆیشتن و نەحوکمی چاومان ماوە. ئەمما فکرێکمان کردووە، ئەگەر ئەمری جەنابت ببێ عەرزی بکەم. شێـر وتی: بڵێ. قـەل وتی: مـەعلومـە حوشـتـر لەناو ئێـمـەدا غـەریبـەو لە ڕەفـاقـەتی مـەنفـەعـەت دەست ناکـەوێت. دەرحـەق زەمـان، خـودا ڕزقێکە بۆ ئێـمـەی ناردووە. وامـان بەچاک زانیـوە لائیـقی خـواردنە بۆ جەنابت. شـێـر وتی: لەوە زیـاتر فکرتان نەکـردووەو، بەچی شـەرتێ وە مـەزهەبێ خـواردنی لایقە؟ مـن ئامـانم داوە. شـەرت شکاندن نیـشـانەی نامەردانە.

نیـشـانەی مـەردی سـاحـێب وەفـایە
لەشـەرت و وەفـای نەبـوە جـەفـایە
حـەلاڵی سـەگ بێ نـان و شـۆربایە
دایم پـاسـەوان لـەبـەر دەرگـایـە

قـەل وتی: مـن ئەو مـەسـئـەلە ئەزانم، ئەمما ڕۆحی خـۆم فـیـدای سـەری جـەنابت دەکـەم. فەرموویانە: یەک نەفس فیدای ئەهلێ، وە ئەهلێ فیدای قەبیلەیێ، وە قـەبیلەیەک فیدای شارێک، وە شـارێک فـیـدای سـەری پادشـاه بکرێت، سـەلامـەتییـە، چونکە پادشـاه نـەمـا

مەملەکەت بەفیدا دەچێت.

ئەگەر بۆ سەلامەتیی سەری پادشاه، شەرت شکا عەیب نییە. وەقتێ شێر ئەو قسانەی لە قەل بیست. سەری شۆڕ کردەوە، قەل چووەوە بۆ لای ڕەفیقەکانی. وتی: لە ئەوەڵەوە فکرەکەمان بۆ شێر بەیان کرد، قوبوولی نەکرد. لە ئاخریدا ڕازی بوو. لازمە ئێوەش بە تەدبیری من موعامەلە بکەن. ئێستا هەرسێکمان بچین بۆ لای حوشتر، نەخۆشیی شێر بەیان بکەین، بڵێین ژیانی ئێمە بە واسیتەی پادشاوە مومکین ئەبێ. وا چاکە خۆمان فیدای سەری پادشاه بکەین تا ناوو شۆرەتمان بەدنیادا بڵاوبێتەوە. بچینە خزمەت شێر، یەکەیەکە عەرزی شێر بکەین: ئێمە هیچمان لەدەست نایەت. ئەمما ڕۆحی خۆمان فیدا ئەکەین. ئەو وەقتە یەکێکمان بڵێت: شێر ئیمڕۆ ناشتای نەکردووە. مەمنوون ئەبم بە گۆشتی من ناشتایەک بکات. ئێمەش ئەڵێین گۆشتی تۆ قابیلی خواردنی پادشاه نییە، تا سەرە دێتە سەر حوشتر، هەرسێکمان قوبوولی ئەکەین. بەم تەدبیرە کوشتنی حوشتر مومکین ئەبێ. هەرسێکیان چوونە لای حوشتر، دەستیان کرد بە بەیانی نەخۆشیی پادشاه. بەزوبان لووسێتی حوشتری دڵ سافیان خەڵەتان. هەرچواریان بە ئیتتیفاق چوونە خزمەت شێر. لە ئەووەڵەوە قەل زوبانی بە مەدح و سەنای شێر کردەوە. وتی: قوربان، وەک مەعلووم بووە ناساغیی جەنابت بوەتە باعیسی حەیاتی ئێمە. موددەتێکە بە برسێتی ماویتەوە.

مەسڵەحەت ئەوەیە من سەر ببڕن بمکەن بە بوریانی بۆ خواردنی جەنابت، بەڵکی ئینشائەڵڵا قووەت پەیدا بکەیت. ڕەفیقانی وتیان: خۆت چیت و گۆشتت چییە؟ قابیلی خواردنی پادشاه نییە. قەل بێ دەنگ بوو. چەقەڵ چووە پێشەوە، وتی: قوربان، موددەتێکە لەژێر حیمایەی جەنابتا ژیانمان مومکین بووە، وە ئەم گۆشتەی بە خۆمەوە ئەبینم قابیلی خواردنی جەنابتە. ڕەفیقەکانی وتیان: گۆشتی تۆ نەخۆشیی پادشاه زیاد ئەکا. چەقەڵ بێ دەنگ بوو، گورگ چووە پێشەوە ڕەسمی ئەدەبی بەجێهێنا، وتی: قوربان، ئارەزوو ئەکەم ئەمڕۆ دانی پادشاه بە خواردنی گۆشتی من تیژ ببێت و ناو سکی پادشاه لە گۆشتی چەورم تێر ببێت. ڕەفیقەکانی وتیان: گۆشتی تۆ ئینسان ئەخنکێنێ. لە زەهری هەلاهەل کوشندەترە، قابیلی خواردنی پادشاه نییە. گورگ بێ دەنگ بوو. حوشتر چووە پێشەوە، ملی بۆ درێژ کرد (کل طویل احمق)، وتی: قوربان، موودەتێکە بە ئیسراحەت لەم بێشەدا ژیاوم و گۆشتێکی زۆرم پەیدا کردووە. ڕۆحی خۆم فیدای جەنابت دەکەم. ئەگەر قابیلی مەتبەخی پادشاه ئەبم، باعیسی مەمنوونییە. ڕەفیقەکانی وتیان:

ڕەحمەت لە نەسیحەت کەرت. ئافەرین، حەڵاڵزادە! وەفای حوقووقت بەجێهێنا، مومکینە بەیەک لوقمە گۆشتی تۆ شیفای دەردی پادشاە بێت. بە ئیتتیفاق پەلاماری حوشتریان دا، ئێستا ڕۆح لە ملی دەرنەچووبوو، ئەعزای ڕانی لوقمە لوقمە کرا.

شـەترەبە وتی: هێنانەوەی ئەم مـیـسـالەم لەبەر ئەوە بوو بۆت مـەعلووم بێ دوشـمن ئیتتیفاق بکەن تەدبیر لە کوشتنی کەسێ بکەن ڕۆحی بەسەلامەت دەرناچێت. دیمنە وتی: ئێستـا فکرت چییـە؟ شـەترەبە وتی: فکرم ئەوەیە ئەگەر مەسئەلە ئەوەبێ، لازمە شـەڕ بکەم، وە هەرکەس بۆ ڕێگەی نەجاتی سەعی کرد بکوژرێت بەشەهید ناو ئەبرێت (ومن قتل دون نفسه فهو شهید). وە ئەگەر ڕۆژم تەواو نەبووبێت، بەناموس و حەمییەت ناو ئەبرێم. وە ئەگەر ئەجەل هاتبێ، چارە نییە. دیمنە وتی: پیاوی بە غیرەت ئەووەڵ زەربە ناوەشێنێت، ئەمما ئاگەهداریی پاسەوانیی خۆی ئەکات. هەر وەقت زەربەی لە دوشمن خوارد، ئەنجا زەربەی خۆی ئاشکرا ئەکات. وە هەم لازمە لە مەکری دوشمن ئەمین نەبوون، چونکە ئاگرێ گڕ بگرێت، هەرچی نزیک بووبێ، ئەسووتێ. خۆت ئەخلاق و قووەتی شێرت بۆ مەعلووم کراوە، وە ئاگەهداری ئەحواڵی خۆت بە، لە خۆفی شێر ئەمین نەبیت. وە هەرکەس دوشمنی بەبچووک تەماشا کردو ئەهمیەتی نەزانی، پەشیمان ئەبێتەوە، هەروەک دەریا لە زەلیلیی تەیتووی.

شەترەبە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: ئەگێڕنەوە لە قەراغ بەحر نەوعە تەیرێ هەیە ناوی تەیتووە. جووتێ لەو تەیرانە لە قەراغ بەحر هێلانەیان دروست کردبوو. وەقتی هێلکە کردنیان هات. مێکە ڕووی کردە نێرەکە، وتی: جێگەیەک بدۆزینەوە لە ئافات دوور بێ. نێرەکە وتی: جێگە لەمە خۆشتر و فێنکتر مومکین نابێ، لازمە لەم جێگەدا هێلکە بکەیت. مێکە وتی: ئێرە لە بەحر نزیکە، لە شەپۆڵ ئەترسم خۆمان و بێچووەکانمان غەرق بکات. نێرەکە وتی: فکر ناکەم وەکیلی بەحر ئەم بێ حورمەتییە بەسەر ئێمە بێنێ. وە ئەگەر زەرەر بە ئێمە بگەیێنێ کارێکی بەسەر دێنم بە حیکایەت بیگێڕنەوە. مێیەکە وتی: ئەم لاف و گەزافە نالایقە. تۆ بە چ قووەتێکەوە ئینتیقام لە وەکیلی دەریا ئەسێنی؟ لەسەر ئەم فکرە لاچۆ. بەقسەم بکە، جێگەیەک بۆ ڕەحەتیی خۆمان بدۆزەرەوەو، هەر کەس بەقسەی نەسیحەت باوەڕ نەکات ئەوەی بەسەر دێت بەسەر ڕەقەکە هات.

نێرەکە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

مێیەکە وتی: ئەگێڕنەوە گۆمەئاوێ بوو جووتێ مراوی پێکەوە لەسەر ئەو گۆمەئاوە ئەژیان. وە لەگەڵ ڕەقەیەک ڕەفاقەتیان گرت. موددەتێ بەخۆشیی یەک ئەیانبوارد، تەسادوف ئاوی گۆمەکە وشک بوو، مراوییەکان ئیرادەی سەفەریان کرد، چوونە لای ڕەقەو بەگریانەوە دوعا خوازییان کرد. ڕەقە دەستی کرد بە گریان، وتی: ئەی ڕەفیقینە حەققی ڕەفاقەتم بەسەرتانەوە هەیە. یەک ڕجام هەیە: ئەووەڵەن بمکوژن، ئەنجا ئۆغر بکەن، چونکە تاقەتی دووریی ئێوەم نییە. ئێستا لە بەرچاوم گوم نەبوون دڵم ئاگری گرتووە. مراوییەکان وتیان: ئێمە لە دووریی تۆ جەرگمان کون کون ئەبێ، وە مەعلوومی جەنابتە ژیانمان بە ئاوەوە مومکین ئەبێ، وە ئیرادەی سەفەرمان بۆیە کردووە. ڕەقە وتی: ئەی ڕەفیقان ئێوە ئەزانن وشک بوونی ئاو بۆ من زۆر زەحمەتە. ژیانی من بە بێ ئاو مومکین نابێ، وە ئەگەر حوقووقی ڕەفاقەت ئەزانن و تووشی مەراقم ناکەن لەگەڵ خۆتان تەفریقم مەکەن. ئێوە لە ڕۆحم شیرینترن. وەقتێ ڕۆح نەما جەسەد بێ ڕۆح بە عەمەل نایەت. مراوییەکان وتیان: ئەی ڕەفیق مەراقی تۆ لە تەرکی وەتەن ناخۆشترە. وەقتێ ئێمە بکەوینە ئیسراحەت، فکری تۆ بکەینەوە، خواردنمان ئەبێتە زەهرەمار. ئەمما ڕۆیشتنی تۆ لەگەڵ ئێمە مومکین نابێ چونکە ئێمە بە ئاسمانا ئەفڕین و تۆ بە ئەرزدا ئەڕۆیت. زۆرمان فەرقە. ڕەقە وتی: تەدبیری ئەم سەفەرە خۆتان ئەیزانن. ڕجا ئەکەم بە مەراقەوە مەمکوژن. مراوییەکان وتیان: ئەی ڕەفیق، ئێمە تەدبیرمان لەم سەفەرە کردووەو فکری ڕەفاقەتی تۆمان کردووە. شەرت ئەوەیە لە قسەمان دەرنەچیت. ڕەقە وتی: زۆر ناشیرینە ئێوە بۆ مەسڵەحەتی من تەدبیر بکەن و من قسەتان بشکێنم. شەرتە هەر قسەیەک لە تەرەف ئێوەوە بکرێت بەسەرچاو جێ بەجێی بکەم و هەتا بەڕۆح زیندوو بم، بەشەرتی خزمەتکاری خزمەتتان بکەم. مراوییەکان وتیان: ئێمە وەقتێ تۆ بە ئاسمانا بڵند ئەکەینەوە لازمە قسە نەکەیت. مومکینە بەسەر ئاوەدانییا بفڕین. بەنی ئادەم غەوغا بکەن و بەردمان بۆ بهاوێژن. شەرت ئەوەیە تۆ سوئال لە ئێمە نەکەیت و تەماشای خەڵق نەکەیت. سەلامەتی و مەتڵەب حاسڵ بوون لە بێدەنگیدایە. بەو قەرارە ڕازی بوون، مراوییەکان تەختەدارێکیان هێنا، وتیان بە ڕەقە: بەدەم ناوەڕاستی تەختەکە بگرەو، مراوییەکان هەریەکە سەری تەختەکەیان بە دەنووک گرت، بە ئاسمانا بەرز بوونەوە.

تەسادوف ڕێگەیان کەوتە سەر ئاوەدانییێ. ئەهلی دێیەکە تەماشای ئاسمانیان کرد جووتێ مرواری ڕەقەیەکیان هەڵگرتووە، زۆر لایان عەجیب بوو، دەستیان کرد بە هەڵلاکێشان و بەرد هاویشتن بۆ مراوی و ڕەقەکە. ڕەقە بانگی کرد: مەگەر چاوتان کوێر بووە، نابینێ؟ دەم کردنەوەو کەوتنە خوارەوەی یەکێ بوو. مراوییەکان وتیان: «وما علی الرسول الا البلاغ». ڕەفاقەتی ئێمە لە تۆ حەرام بوو. ڕەفاقەتی نا ئەسڵ پەشیمانییە. عەزیەت کێشان بۆ ڕەفیقی بێ عەقڵ بێ فائیدەیە، چونکە قسە تەئسیر لە دڵی بێ عەقڵ ناکات. زەحمەت لازم نییە. مێیەکە وتی: ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە هەر کەس بەقسەی نەسیحەت باوەڕ نەکات، سەعی لە نەمانی خۆی ئەکات. لازمە دەرمان لە پێش دەردا پەیدا بکرێ. نێرەکە وتی: لەمەعنای قسەکان حاڵی بووم، ئەمما مەترسە. بۆت مەعلووم بێ ترسنۆک بە مەقسەد ناگات و، بۆت مەعلووم بێت وەکیلی دەریا ڕیعایەتی ئێمە ئەکات، زەرەر بەبێچووی ئێمە ناگەیەنێ، ناعیلاج مێیەکە هێلکەی کردو بێچووی هەڵهێنا. بەحر شەپۆڵی دا، بێچووی مراوییەکانی برد. مێیەکە لە پاش ئەو واقیعاتە بە گریانەوە ڕووی کردە نێرەکە، وتی زۆرم نەسیحەت کردی، بەقسەت نەکردم تا جگەر سووتاو بووین. تەدبیرێ بکە تا هەردووکمان بەمەراقەوە نەمردووین. نێرەکە وتی: قسەی بێ حورمەتی مەکە، وە لەسەر قەولی خۆم ماوم و حەققی خۆم لە وەکیلی دەریا ئەسێنم. ئەو قەسەیەی کردو ڕۆیشت شکاتی ئەحواڵی لای عوموومی تەیران کرد، وتی: ئەگەر ئێوە موعاوەنەتم نەکەن، مومکینە وەکیلی دەریا دەست درێژی بۆ ئێوەش بکا وردە وردە ئاو جینسی ئێمە لە دنیادا نەیەڵێت. عوموومی تەیرەکان بەیەکەوە فڕین، چوونە لای سیمرغ، بەیاناتی ئەحواڵیان بۆ سیمرغ گێڕایەوە، وتیان لازمە لە ئەحواڵی ڕەعیەت بێ خەبەر نەبی. ئەگەر حەقمان لە وەکیلی دەریا نەسێنی، شکات ئەبەینە لای یەکێکی کە، بەپادشای خۆمان قبووڵی ئەکەین. پادشاە ئەوەیە خوێنی خۆی بەسەر ملتا برژێنێ. سیمرغ وتی: چیتان لێ قەوماوە بەیانی بکەن و حەقتان بسێنم. قسەی بێچووە تەتیووەکان بۆ سیمرغ بەیان کرا. سیمرغ لەگەڵ تەیرەکان چوونە سەر وەکیلی دەریا. نەسیم ئەو خەبەرەی بە وەکیلی دەریا گەیاند. وەکیلی دەریا بۆی مەعلووم بوو قووەتی سیمرغ و لەشکری تەیرانی نییە. بە عوزر هێنانەوە چووە بەردەمی سیمرغ و بێچووی تەیتووەکانی تەسلیم کردەوە. مەقسەدی ئەم میساڵە بۆ ئەوەیە دوشمن هەرچەند بچووک بێ بە بە بچووک تەماشای مەکە. ئیشێ بە دەرزییەکی بچووک مومکین ئەبێ بە هەزار شمشێر دروست نابێ. دەنکە کیبریتێ زۆر بچووکە. وەقتێ داگیرسا هەرچی نزیک بێ ئەسووتێ. حوکەما

وتوویانە: ڕەفیق و دۆست ئەگەر هەزار بێ کەمە. دوشمن ئەگەر یەکێ بێ زۆرە. شەترەبە وتی: ئەووەڵ من قسە ناکەم هەتا بە نامەردی ناو نەبرێم. وەقتێ شێر فکری لە من گۆڕا موحافەزەی خۆم ئەکەم. دیمنە وتی: وەقتێ نزیک بەشێر بوویت، تەماشاکە شێر چاوی سوور هەڵگەڕاو کلکی بە ئەرزدا کێشا، بۆت مەعلووم ئەبێ قەسدی کوشتنت ئەکا. شەترەبە وتی: ئەگەر ئەو موعامەلە لە شێر ببینم دوشمنایەتیی مەعلووم ئەکەم. دیمنە دوعا خوازیی لە شەترەبە کرد، چووە لای کەلیلە. کەلیلە سوئالی کرد: ماددەکەت گەیشتە چی؟ دیمنە وتی: الحمدلله بە مەرامی خۆم مەسئەلە گرانەکە بە ئاسانی جێ بەجێ کرا. کەلیلە و دیمنە بەیەکەوە چوون بۆ خزمەتی شێر. تەسادوف شەترەبە داخڵ بە خزمەتی شێر بوو بوو، وەقتێ شێر چاوی بەشەترەبە کەوت بە دمدمەی دیمنە دەستی کرد بە نەڕانن و کلکی ئەکێشا بە ئەرزدا. شەترەبە بۆی مەعلووم بوو ئاگری فیتنە داگیرساوە. بەخۆی وت: نزیک بوونی پادشاهان ڕێگەی خۆف و هیلاکەتە. نزیکیی کونەمارو خزمەتی شێر لە مردن نزیکە. لازمە نەئەمین بوون لەمارو لە شێر نەکرێت.تەحریکاتی دیمنە لە هەردوو لا ئاشکرا بوو. بوو بەشەڕیان و ئەو سەحرایە لە نەڕەی شێر چۆڵ بوو.

لە نەڕەی شێر و لە بۆڕەی مام گا
حەیوان ڕایان کرد هەر یەک بۆ یەک لا
خۆیان شاردەوە حەیوانی فەقیر
بێشەیان چۆڵ کرد لە جوان و لە پیر

کەلیلە ڕووی کردە دیمنە، وتی: ئەی بێ عەقڵ ئاخری ئەم فیتنەیە ئەزانی؟ دیمنە وتی: ئاخری فیتنە چییە؟ کەلیلە وتی: ئەم فیتنەیەی تۆ داتگیرساند حەوت نەوع زەرەری هەیە. ئەووەڵ بێ فائیدە وەلی نیعمەتی خۆت تووشی مەشققەت کرد. دووەم شەرتی خۆت لەگەڵ شەترەبە شکاند. سێهەم بۆ کوشتنی شەترەبە سەعیت کرد. چوارەم بوویتە باعیسی قەتلی بێ گوناهێ. پێنجەم مەجمووعی حەیواناتت تەفرو توونا کرد. شەشەم سوپەهسالاری حەیواناتت بە پادشاە بە کوشت دا- جێگەی لەم موددەتا پڕ نابێتەوە-. حەوتەم فیتنەیی و دوو زوبانیی خۆتت ئاشکرا کرد. موددەتێکە من بە نەسیحەت کردنی تۆ خەریکم تەئسیری نەبوو. پێشوونان وتوویانە: لە هەموو کەس کەم عەقڵتر ئەوەیە فیتنەی نووستوو خەبەر کاتەوە، ئیشێ بەقسەو سوڵح دروست ببێ بە فیتنەو دو زوبانی ڕێکی خات دیمنە وتی: نەتبیستووە وتوویانە ئیشێ بە عەقڵ موکین نەبێ، بەشێتی کردنی لازمە؟ کەلیلە

وتی: لەم شێتیتە چ جوانییەکت موشاهەدە کردووەو، عەقڵ و زیرەکیت کامەیە؟ حوکەما فەرموویانە: بەعزە ئیشێ بە عەقڵ و تەدبیر دروست ئەبێ، بەسەد هەزار لەشکر مومکین نابێ. موددەتێکە مەغرووری. خود پەسندیی تۆم بۆ مەعلووم کرابوو، ئەمما سەبرم کرد، فکرم کرد، بەڵکی لە خەوی جەهالەت خەبەر بیتەوە، هەتا هات دوو زوبانی و فیتنەی ناموبارەکت درێژ بوو. حەقمە کەم عەقڵی و نائەسڵیت بەیان بکەم. کەسێ ئەسڵ بوو، مەعریفەتدار بوو، فیتنەیی و دووزوبانی نازانێ. چەند دەفعە بە واسیتەی ڕەفاقەتەوە نەسیحەتم کردیت، وتم زۆر عەیبە، خەریکی فیتنەو دووزوبانی مەبە، فیتنەو دووزوبانی ئیشی شەیتانە و بەقسەی منت نەکرد، بە ئارەزووی نەفس ئەم فیتنەیەت داگیرساند. خۆت ناوناوە چی؟ دیمنە وتی: ئەی ڕەفیق، ئەگەر خەتا لە من واقیع بووە بەیانی بفەرموو. کەلیلە وتی: لەوە زیاتر تاقەتم نەماوە. خەتای تۆ تەواوبوونی نییە. چونکە زۆر مەغرووری و خۆت بە عاقڵ حیساب ئەکەیت. حوکەما فەرموویانە: بۆ پادشاە لەوە خراپتر نییە وەزیری بەد ئەفعال بێ. ئینسانی عاقڵ فەرق بە ئیش و قسە ئەکات. قسەیش چوار نەوعە: ئەووەڵ شەرت ئەکات و ئەیشکێنێ، ئەوە عادەتی منافقانە. دووەم شەرت ناکاو ئەیکات، ئەوە عادەتی پیاوان و ساحیب غیرەتانە. سێهەم ئەوی وتی لازمە بیکات، ئەوە عادەتی مەعاش دەرانە. چوارەم ناڵێت و نایکات، ئەوە عادەتی تەمەڵ و بەخیلانە. ئەی دیمنە، ڕاستی تۆ لەو تائیفەیت. شەرت ئەکەیت و ئەیشکێنیت. من دائیما لە نەسیحەتی خێرت غافڵ نەبووم، وە ڕەفاقەتی تۆم بەباش زانیوە. ئێستا مەعلووم بوو بە قسەی ناموبارەکت شێر وەفای شکاندو خەریکی کوشتنی شەترەبەیە. ئەو موعامەلەیە زۆر ڕێگەی خەتەرە، ئەگەر ئازارێ بەشێر گەیشت. وەهەرچی داخڵی ئەم بێشە بێ، بەفەنا دەچێت، گوناهیان بە ئەستۆی تۆ ئەبێ.

وا لە نەزعا خەلقە! گوێ بگرن لە گوفتاری وەتەن
بۆم بکەن ئەم دەفعەیە ئێوەو خودا چاری وەتەن

دیمنە وتی: من وەزیرێکی ناسیح بووم. لە باغی پادشادا لەنەمامی چاکە زیاتر نەمناشتووە، وە لە مەنفەعەت زیاتر خراپەم بۆ پادشاە نەبووە. کەلیلە وتی: نەسیحەت و نەمام و مەنفەعەت ئەوەیە وەلی نیعمەتی خۆت تووشی دەردو فیراق کرد و شەرت شکاندنی بەدونیادا ئاشکرا کرد. حوکەما فەرموویانە: لە شەش ئیش مەنفەعەت دەست ناکەوێت. ئەووەڵ قەولی بێ عەمەل. دووەم ماڵێ خێری لێ نەکرێ. سێهەم ڕەفیقی بێ

تەجرەبە. چوارەم عیلمی بێ عەمەل. پێنجەم خێری بێ نییەت. شەشەم بەدەنی دەردەدار. ئەم ئەشیایانە بەیانم کرد لە مەراق زیاتر نەفعی نییە. پادشاە ئەگەرچی بە نەفسی خۆی عادل و کەم ئازار بێ، ئەگەر وەزیرەکەی ئارەزووی فیتنەو دووزوبانیی کرد، میللەت دەخاتە ژێر زوڵم و پەرێشانییەوە. شکاتی فەقیران ناگاتە خزمەت پادشاە. مەسەلا ئاوێ زۆر شیرین و ڕووناک بوو ئەگەر نەهەنگی تیا بوو کەس نزیکی نابێ.

دیمنە وتی: مەقسەدی من لەم ئیشەدا لە جێگەی خۆم زیاتر نەبوە. کەلیلە وتی: زینەتی پادشاە بە مەئموورو لەشکرەوەیە. ئارەزووی نەفسی پیسی تۆ ئەوەیە عموومی مەئمووران لە پادشاە دوور بن، وەزیفەیان بە تۆ دروست بکرێ. ئەو فکرە واسیتەی بەخیل و کەم عەقڵییە.مەعلوومە پادشاهان بە واسیتەی مەئموورو لەشکرەوە حورمەت پەیدا ئەکەن. مەسەلا جوانێ هەزار کەس عاشقی جەماڵی بێن لە جوانیی ئەو کەم نابێتەوە. مەسەلەی پادشاە هەتا لەشکر و سوپای زۆر بێ ئێستا کەمە. بێ عەقڵیی تۆ مەعلوومە. عاقڵان فەرموویانە: نیشانەی کەم عەقڵی پێنجە. ئەووەڵ بۆ مەنفەعەتی خۆی زەرەردان لە خەڵق. دووەم بەبێ عیبادەت ئارەزووی بەهەشت. سێهەم بەبێ حەیایی پەلاماری ژنان. چوارەم نەخوێندەوار بی موجادەلە بگری لەگەڵ عولەما. پێنجەم بێ وەفایی دەرحەق بە ڕەفیق و مەعلوومی کرد بە واسیتەی ڕەفاقەتەوە زۆرم نەسیحەت کردی، تەئسیری نەسیحەتەکانم لە تۆ ئەوەندەیە وەک شوعلەی ڕۆژ لەگەڵ تاریکی چەندیان فەرقە، تەئسیری قسەی من لەگەڵ دڵڕەشی وەک تۆ ئەوەندەی فەرقە.

بە ئاوی زەمــزەمــوە جــۆگــەی کــەوســەر
پاک نابێـــتــەوە پێـــســـتی ئەهلی شــەڕ

مەسەلەی من و تۆ وەک مەسەلەی تەیرەکەو مەیموونەکان وایە، هەرچەندە تەیرەکە بانگی کردن: خۆتان عەزیەت مەدەن بێهوودەیە، بەقسەی تەیرەکەیان نەکرد، تەیرەکە تووشی دەردی خۆی هات.

دیمنە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

کەلیلە وتی: ئەگێڕنەوە میقدارێ مەیموون لە شاخێک بە میوە و گیای شاخەکە ئەژیان، تەسادوف شەوێکی تاریک، ڕەشتر لە دڵی منافقان، ئەو شەوە لەشکری ساردی هوجوومی کردە سەر مەیموونەکان، لە شیددەتی ساردی نزیک بوو خوێنی بەدەنیان

بیبەستێ، قەراریان لێ برا، بە ئەترافی خۆیانا ڕایان ئەکرد. تەسادوف پارچە شووشەیێ کەوتبوو، وایان زانی ئاگرە، مەیموونەکان چوون داری زۆریان هێنا لەسەر پارچە شووشەکە کۆمەڵیان کرد. تەیرێ بەسەر دارێکەوە نیشتبوو، بانگی کردن: ئەوە ئاگر نییە، خۆتان عەزیەت مەدەن، تەیرێکی کە بانگی تەیرەکەی کرد: دەمی خۆت هیلاک مەکە، باوەڕ بەقسەی تۆ ناکەن، نەسیحەتی ئەو کەسانە وەک شمشێر ماڵین بە بەردا وایە، کەسێ لە جوابی تۆ کەڕ بوو، خۆت هیلاک مەکە بڕۆ. تەیرەکە تەماشای کرد گوێ نادەنە قسەی، لە دارەکە چووە خوارەوە حاڵییان کات، مەیموونەکان ئەترافیان گرت، سەری تەیرەکەیان هەڵکێشا. کەلیلە وتی: نەسیحەتی من بۆ ناموبارەکی وەک تۆ ئەترسم ئاخری تووشی بەلایەک ببم. نەسیحەت کردنی کەم عەقڵان وەک بلوێر بۆ گا لێدان وایە. دیمنە وتی: ئەی ڕەفیق، عالمان لە نەسیحەت کردنی جاهیلان قوسوور ناکەن، واعیزان تەرکی وەعز خوێندن ناکەن، ئایا تەئسیر بکات یا نەیکات. ئومێد دەکەم دەرگای نەسیحەتم لێ دانەخەیت. کەلیلە وتی: لە نەسیحەت قوسوورم نەکردووە، ئەمما زۆر ترسم هەیە چونکە بناغەی ئیشت بە حیلە هەڵبەستووە، لە ڕووخانن نزیکە، وە زەرەری بۆ خۆت بگەڕێتەوە، ئەو وەقتە

پشتی دەست لە پەشیمانییا بگەزیت. ئەساسی ئیشێ بە فێڵ دانرابێ، جەزای ئاخری مردنە، هەروەک شەریکە زیرەکەکە بە مەکری خۆی لەناو چوو، شەریکە غافڵەکە بە واسیتەی ڕاستیوە بەمەتڵەب گەیشت.

دیمنە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

کەلیلە وتی: ئەگێڕنەوە دوو شەریک بوون یەکێکیان (زیرەک) و یەکێکیان (غافڵ) ناو بوون. هەردوودکیان بە خەیاڵی کەسابەت، ڕێگەی سەفەریان گرتە پێش. میقدارێ ڕێگە ڕۆیشتن. کیسەیە پڕ بوو لە درهەم دۆزییانەوە، هەڵیانگرت. زیرەک ناو بە غافڵی وت: ئەی ڕەفیق، موعامەلەی بێ قانزاج زۆرە. مەسڵەحەت ئەوەیە بگەڕێینەوە، بە ئیسراحەت لەماڵی خۆمان دانیشین، وردە وردە ئەم پارەیە سەرف کەین چونکی هەتا پارە زۆر بێ مەراقی زیاترە. چاوی تەمەعکار بە خۆڵی قەبر نەبێ پڕ نابێتەوە.

هەردووکیان گەڕانەوە. لە نزیک شارەکە دانیشتن. غافڵ وتی: لازمە ئەم پارەیە بکەین بە دووکەرتەوە، هەریەکەمان بەشێکی هەڵگرین. زیرەک وتی: قابیلی تەقسیم نییە. لازمە میقدارێ بۆ خەرجی هەڵگرین و باقییەکەی لە جێگەیەک بشارینەوە هەموو ڕۆژێ بە قەدەر ئیحتیاجی ماڵ سەرف کرێت، بەو نەوعە دەوامی زۆر ئەبێ. غافڵ بەو قسەیە ڕازی بوو، میقدارێ پارەیان هەڵگرت و باقیی کیسەکە لەژێر دارێکدا شاردیانەوە، ڕۆیشتنەوە ماڵەوە. بۆ ڕۆژی دوایی زیرەک چوو کیسەکەی لەژێر دارەکە دەرهێنا بردیە ماڵەوە. غافڵ لەو مەسئەلەیە بێ خەبەر بوو. ئەو میقدارە هەڵیانگرتبوو تەواو بوو. غافڵ چووە لای زیرەک، وتی: خەرجیم نەماوە، با بچین میقدارێ پارە لە کیسەکە دەربێنین. زیرەک وتی: موبارەکە. هەردووکیان ڕۆیشتن بۆ بن دارەکە، پارەکەیان نەدۆزییەوە، زیرەک بەرۆکی غافڵی گرت، وتی: پارەکە تۆ بردووتە، چونکە لە من و تۆ زیاتر کەس خەبەری شاردنەوەی کیسەکەی نەبوە. غافڵ سوێندی بۆ خوارد، باوەڕی نەکرد، بوو بە شەڕیان، شکاتیان گەیشتە مەحکەمەی شەرعییە. قازی سوئالی لە زیرەک کرد ئیسپاتی ئەکەیت غافڵ پارەکەی بردووە؟ زیرەک جوابی دایەوە: (أيها القاضي أبقاك الله) ئیسپاتی من لەو دارە زیاتر نییە ئومێد ئەکەم بێتە زوبان. دزێتیی ئەم غەددارە بەیان بکات. قازی ئەمری کرد بۆ سبحەینێ بچن سوئال لە دارەکە بکەن. زیرەک ڕۆیشتە ماڵەوە، بە تەواوی قسەی بۆ باوکی کرد، وتی: بابە بە فکری تۆ دارەکەم بەشاهید داناوە، بۆ ڕێگەی فێڵ ئەو

قەسەیەم بە قازی وتووە. بێتو موافەقەتی تەدبیری من بکەیت، تا مردن بەو پارەیە ئەژین. باوکی وتی: تەدبیرەکەی چییە؟ زیرەک وتی: ناو دارەکە بۆشە، جێگەی یەک پیاو لەناو دارەکەدا ئەبێتەوە. مەسڵەحەت ئەوەیە ئیمشەو بڕۆیت لەناو دارەکەدا خۆت بشاریتەوە، هەتا سوبحەینێ قازی دێت. وەقتێ سوئالی کرد، تۆ بڵێیت کیسە پارەکە غافڵ بردوویەتی. باوکی وتی: ئەی ئەولادم، لەسەر خەیاڵی ئەم مەکرو فێڵە لاچۆ. ئەگەر خەڵق بخەڵەتێنی، خالق ناخەڵەتێنی. مەکرو فێڵ لەگەڵ خودا ناکرێ. ماڵی دونیا ئەوەندە دەوامی نییە. دینی خۆت و دینی من زایع بکرێ. تەرکی ئەم مەکرە بکە. زۆر واقیع بووە مەکرو فێڵ ئاخری ڕووی کردووەتە ساحێبی، فێڵەکەی ئاشکرابووە، ئابڕووی دنیا و قیامەتی ڕۆیشتووە. من ئەترسم مەکری تۆ وەک وەک مەکری بۆقەکە بێت.

زیرەک پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

باوکی وتی: ئەگێڕنەوە بۆقێ کونی نزیکی کونەمارێ بوو. هەر وەقت بۆقەکە بێچووی هەڵئەهێنا مارەکە ئەچوو ئەیخوارد. بۆ قەکە ڕەفاقەتی لەگەڵ قرژاڵێک بوو، شکایەتی ئەحواڵی خۆی بردە لای قرژاڵەکە، وتی: ئەی ڕەفیق تەدبیر چییە لەدەست ئەم زاڵمەی غەددارەی بێ ڕەحمە؟ نە موقابەلەی بۆم مومکین ئەبێ و نە ئەرکی وەتەن، چونکە جێگەکەم زۆر فەرەحەو ساحێب ئاوەو گوڵی بۆن خۆشی لە هەمو نەوع تیایە. وەسفی جێگەکەی بەم شیعرانە بەیان کرد:

پڕ گوڵ و عەنبەر وەتەن خاکی وەکوو جامی بلوور
پڕ بەچەشمەی ئاوی ڕەوشەن میسلی چاوی پڕ لە نوور
خاتەمی پەنجەی سولەیمانی نەبێت نەمبیستووە
کێوی یاقووت و زومەڕڕەد، قوببە قوببە سەوزو سوور
دەشتی فابریقەی گوڵ و سەوزەو ڕەیاحینە بەهار
بادی عەتتارە کە دێنێ قافڵەی موشکین لە دوور

لە پاشا بۆق بە قرژاڵی وت لەمەدرەسە ڕێگەی نەجاتت چی خوێندووە؟ وە تەدبیرێ بۆ ئەحواڵم بدۆزەرەوە. قرژاڵ وتی: لە فلان جێگە خورماسیچانێ هەیە زۆر بەدەستە، لازمە بچیت میقدارێ ماسی بگری لە کونی خورماسیچانەکەوە یەکە یەکە تا کونە مارەکە داینێیت. وەقتێ خورماسیچان هاتە دەرەوە ماسییەکان یەکەیەکە ئەخوات هەتا ئەگاتە

سەر کونەمارەکە، مارەکەش ئەخوات، تۆ لە دەست زوڵمی نەجاتت ئەبێ. بۆقەکە بەو تەدبیرە مارەکەی دەرخوارد خورماسیچان دا. دوو سێ ڕۆژی پێ چوو، خورماسیچان بە خەیاڵی ماسی خواردن بە هەموو لایەکدا ئەگەڕا، تەسادوف ڕێگەی کەوتە کونە بۆقەکە. بۆق و بێچووی عومووم خوارد. باوکی وتی ئەم حیکایەتەم بۆیە بۆ کردی تا بۆت مەعلووم بێ جەزای خراپە خراپەیە، زیرەک وتی: بابە، واز لەم مەسئەلە دوورو درێژانە بێنە. ئەم فکرەی من زۆر ئاسانەو دەوامی پارەکە زۆرە. باوکی کوڕەکە لەبەر خۆشەویستیی کوڕەکەی لە ڕێگەی دین و دیانەت دەرچوو، نزیک بە ڕێگەی زوڵم و خیانەت بوو (انما أموالکم وأولادکم فتنة) بەرۆکی گرت، ڕێگەی شەریعەتی بۆ گوم بوو. بەو شەوە ڕۆیشت چووە ناو دارەکەوە خۆی شاردەوە. وەقتێ ڕۆژ بووەوە قازی لەگەڵ میقدارێ مەئموووران و لەگەڵ زیرەک و غافڵ چوونە بن دارەکە. قازی سوئالی حەق و ناحەقی زیرەک و غافڵی لە دارەکە کرد. لەناو دارەکەوە بانگ کرا: ئەی قازی، کیسەی پارەکە غافڵ بردی. زیرەک ڕاست ئەڵێت: غافڵ درۆزنە، خیانەت غافڵ کردوویەتی. قازی لەو مەسئەلە سەرسام ما. بە عەقڵ بۆی مەعلووم کرا کەسێ لەناو دارەکەدا خۆی شاردووەتەوە، فکری کرد لازمە بە سیاسەت ئەم مەسئەلە ئاشکرا بکەم، ئەمری کرد بە کۆمەڵ کردنی دارو چیلکە و پووش لەبن دارەکە، ئاگریان تێ بەردا تا گۆشتی ناو دارەکە ببرژێت. پیرەکە نەختێ سەبری کرد، وایزانی ئەکوژێتەوە. نیهایەت ئێسقانی پیرەکە تیژیی ئاگری چەشت بانگی کرد: ئامان، قازی! قازی ئەمری کرد هێنایانە دەرەوە، لە حەقیقەتی ئەحواڵی زیرەک و غافڵ سوئالیان کرد. پیرە نیو سووتاو ئەووەڵ و ئاخری قسەی بەیان کرد. ڕاستیی غافڵ و فێڵی زیرەک لە خەڵقەکە مەعلووم کرا.

پیرەکە میقداری نیو سەعات ژیا، ئەمری خودای بەجێهێناو پارەکەیان بۆ غافڵ سەندەوە. زیرەک باوکی بە مردوی گرت بە کۆڵەوە، ڕۆیشتە ماڵەوە. مەعلوومە هەر کەس چاڵ بۆ کەسێ هەڵکەنێ خۆی تێ ئەکەوێ. غافڵ بە دڵێکی خۆشەوە ڕۆیشتە ماڵەوە. زیرەک بە ڕووی ڕەش لە تەعزیەدا دانیشت.

کەلیلە وتی: هێنانەوەی ئەم میسالەم بۆ ئەوە بوو بۆت مەعلووم بێ ئاخری مەکرر ڕوو ئەکاتەوە ساحێبی. وا ئەزانم تۆیش لەم ئیشە تووشی زەرەر دێیت و پەشیمانی حاسڵ ئەکەیت. کەیفی خۆتە.

دیمنە وتی: تۆ عەقڵ بەمەکر و تەدبیر بە فێڵ ناو ئەبەیت. من ئەم زەحمەتەم بە تەدبیر و

عـەقڵ کـردووە. کـەلیلە وتـی: لە کـەم عـەقـڵـی و فـەسـادیت هەرچەند بەیان بکەم تەواو نابێت. وەفاو چاکەت لەگەڵ وەلی نیعمەتی خۆت ئەوەیە کەوا دیارە، وەرگەڕاندنی دێتەوە ڕێگەت. بۆت مـەعـلووم بووە دوو زوبانی چەند خـراپەو دوو ڕوویی چەند عـەیبـە؟ دیمنە وتی: قەڵەم ئەگەر دوو زوبان نەبوایە حوکمی پادشاهانی ئیجرا نەئەکرد. تێغ یەک زوبانە، خواردنی لە خوێن زیاتر نییە. گوڵ ئەگەر دوو ڕوو نەبوایە شەوقی پەیدا نەئەکرد و عـالەم عاشقی بۆنی نەئەبوون. شانە چونکە دو ڕووە دایم لەگەڵ زوڵفی جوانان تێکەڵە.

کەلـیلە وتی: ئەی دیمنە، تۆ ئەو قـەڵەمـە نیت بۆ سـڕی پادشا مـەحرەم بی، تۆ ئەو مـارە دوو زوبانەیت برینی زوبانت زەهری هەلاهەلە، تۆ ئەوگوڵە دوو ڕووە نیت خەڵق ئارەزووی بۆنت کەن، بەڵکی ئەو دڕکانەیت ئازارت بە دڵی خەڵق گەیاندووە. مار سەد دەرەجە لە تۆ چاترە. لە زوبانێکی زەهر ئەدات، لە زوبانێکی دەرمـــان. تـۆیش ئـەگـــەر زوبـانێکت بۆ ڕەفیقانت دەرمانی بدایەو زوبانێکت بۆ دوشمنان زەهراوی بوایە، عـەیبی نەبوو، هەروەک ئەڵێن:

دەرمـــــــان و زەهرە لـەســـــــەر زوبـانـە
یەکـــێکی دۆســـتـــە، زەهر بۆ دوشـــمنانە

دیمنە وتی: لە تەعنەدانم دەست هەڵگرە، مـومکینە شـێر و شەترەبە ئاشت ببنەوە، وەک پێشـوو خۆشەویستی پەیدا بکەنەوە. کەلیلە وتی: ئەم مـەکرەت تازەیە، مەکری تۆ نەوع نەوعە ئەی غـەددار. سێ ئەشیا باقی ئەمێنێت تا بە یەک نەگەن. ئەووەڵ ئاوی سەرچاوە شیـرینە تا داخڵ بە بەحر ئەبێ. وەقتێ داخڵ بە بەحر بوو تاڵ ئەبێ. دووەم خزمـایەتی و ڕەفاقـەتی هەتا فیتنەو فەساد لە بەینا نەبێ. ڕەفاقـەت و خزمایەتی ئەوەندە خۆشە ڕێگەی دوو زوبان و فیـتنە نەدرێت. وەقتێ بەقسەی فیـتنە موعامـەلە کرا لە یەک مەحرووم ئەبن. سێهەم موعـامـەلە و ئاڵ و وێر لە ڕێگەی ڕاستەوە، ئەگەر بە واسیـتەی فیـتنەوە خواریی موعـامەلەیان ئاشکرا بوو. موعامەلە و هاتوچۆیان ئەبڕێت. ئێستا شەترەبە لەدەست شێر نەجاتی بوو، زەحمەتە ڕەفاقەت و ئەمین بوونیان لەیەک چونکە عاقڵان فەرموویانە:

پـەتـێ بپـــــچـــــڕێ بـەســـــتـنـی ئـەتـوانی
گـــــرێـی تـێ کـــــەوێ ســـــافـی نـاتـوانی

دیمنە وتی: ئـەگەر دەست لە خزمـەتی شـێر هەڵگرم، لە کـونجێ دانیـشم، بە تەدبیـری تۆ مـوعامـەلە بکەم لە ڕەفاقـەتم جیا نابیتەوە؟ کەلیلە وتی: حـاشا لە خۆت و لە ڕەفاقـەتت.

زۆر لە ڕەفاقەتی تۆ بێزارم. عولەما فەرموویانە: لە ڕەفاقەتی جاهیل و فاسیق دوور بە. ڕەفاقەتی جاهیل و ڕەفاقەتی مار وەک یەکە. زۆر لە واقیع بووە چەند کەسانێ چەند موددەتێ لەگەڵ مار ڕەفیق بوون، وەقتێ ناغافڵ مارەکە داویە بە ڕەفیقەکەیەوە مردووە. ڕەفاقەت لەگەڵ عاقڵان و ساڵحان لازمە، مەسەلا لە گوزەری عەتتارخانەوە ئەڕۆیت نائیلی بۆنی خۆش ئەبی. ڕەفیقی عەتتار بەبۆنت خۆش ئەبێ. لە جاهیل دوور بە پرشنگت بۆ دێ. هەرکەس وەک تۆ بێ وەفا و بەخیل بوو ڕەفاقەتی حەرامە. لە جێگایەک شێر ڕوتبەی وەزیری بە تۆ دا، سەری تۆی لەناو جەمعی حەیواناتا بەرز کردەوە، لە جیاتیی چاکە ئەو موعامەلەیەت لەگەڵ کرد. وا دیارە. ڕجا دەکەم هەتا لە واسیتەی شوومیتەوە تووشی موقەددەرێ نەبووم دەست لە ڕەفاقەتم هەڵگرە، وە ئەگەر دە ڕۆژ ڕێگە لە تۆ دوور بم، ئێستا کەمە. هەرکەس ڕەفاقەتی لەگەڵ نەزان کرد. ئەوەی تووش دێ تووشی باغەوانەکە هات.

دیمنە پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

کەلیلە وتی: ئەگێڕنەوە کابرایەکی باغەوان عومری خۆی لە باغێکدا سەرف کردبوو. ئەو باغە لە ئەنواعی میوە بە خەیاڵدا بێ تیا مەوجوود بوو. گوڵی هەمە نەوع و سەوزەو میوەهاتی لە حیساب دەرچوو بوو. باغەوان لە خۆشیی باغەکەی تەرکی ئاوەدانیی کردبوو، فکری دایک و باوک و ماڵ و مناڵی نەبوو. چەند ساڵێ بە تەنهایی ئیدارەی کرد. ڕۆژێ زۆر بێ تاقەت بوو، لە باغەکەی چووە دەرەوە، فکری ئەوەی کرد ڕەفیقێ پەیدا بکات. تەسادوف ورچێکی ناشیرین بە تەنها لەو سەحرایەدا ئەسووڕایەوە. باغەوان میقدارێ سێو و قەیسی و میوەهاتی پیشان بە ورچ دا، بە ئیشارەت بانگی ورچی کرد. ورچ چوو بۆ لای، هەردووکیان چوونە ناو باغەکەوە، وایان لێ هات بوون بە ڕەفیق، قسەکردنیان لەگەڵ یەک بەئیشارەت بوو. هەردووکیان مەحەببەتیان دەرحەق یەک پەیدا کرد. هەر وەقت باغەوان ئەنووست، ورچکە باوەشێنی ئەکرد تا خەبەر ئەبوەوە. تەسادوف ڕۆژێ باغەوان خەوی لێ کەوتبوو، مێش هوجوومیان کردبوە سەر دەمو چاوی باغەوان، ورچەکە لەلایەکەوە مێشەکانی دەرئەکرد و لەلایەکی کەوە ئەهاتنەوە. نیهایەت ورچ ڕقی هەڵسا، ڕۆیشت تاشەبەردێکی دوو باتمانیی هەڵگرت، بە خەیاڵی مێش کوشتن لەسەر سەری باغەوان وەستا، بە هەموو قووەتی خۆی تاشەبەردەکەی کێشا بەسەر سەری

باغەوانەکەدا. لەبای بەردەکە مێشەکان فڕین، ئەما باغەوانەکە خەو و مردنی یەکێ بوو. بە واسیتەی ڕەفیقی کەم عەقڵەوە بەو دەردە چوو. عاقڵان فەرموویانە: دوشمنی عاقڵ لە ڕەفیقی نەزان چاکترە. ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە کەسێ عەقڵی نەبوو ڕەفاقەتی حەرامە. دیمنە وتی: من ئەوەندە کەم عەقڵ نیم چاک و خراپ لەیەک جیا نەکەمەوە. کەلیلە وتی: بەڵێ ئەیزانم کە عەقڵیی تۆ ئەوەندە نییە، ئەمما دڵت وەک قەتران ڕەش بووە، لە ئەحواڵی خۆت خەبەردار نیت. بەفکرێکی نامـوبارەکت هەزار داوی بەڵا دروست ئەکەیت. لەبەین شەترەبەو شێردا فیتنەت داگیرساندووە. ئێستا ئیددیعای دامێن پاکی و عەقڵداری ئەکەیت. مەسەلەی تۆ لەگەڵ ڕەفیق وەک مەسەلەی بازرگانەکەو مشکە سەد مەن ئاسن خۆرەکە وایە.

دیمنە وتی: چۆن بووە؟

حیکایەت

کەلیلە وتی: ئەگێڕنەوە بازرگانێ بوو ئیرادەی سەفەری کرد، سەد مەن ئاسنی لە ماڵەوە بوو. بە ئەمانەت بردیە لای ڕەفیقێکی داینا و خۆی ڕۆیشت بۆ سەفەر، لە پاش چەند ڕۆژێ ڕەفیقەکەی سەد مەن ئاسنەکەی فرۆشت و پارەکەی خەرج کرد. وەقتێ بازرگان لەسەفەر هاتەوە، چووە ماڵی ڕەفیقەکەی بۆ گواستنەوەی ئاسنەکە. ڕەفیقەکەی وتی: ئەی ڕەفیق، زۆر خەجاڵەتی تۆ بووم، چونکە لە پاش ڕۆیشتنی جەنابت عومومی ئاسنەکەم خستە ناو ئەو گەنجینەوەو دەرگام لەسەر قوفڵ دا. لە پاش موددەتێ دەرگام کردەوە تەماشام کرد ئاسنەکە نەماوە. لەگەڵ ورد بوومەوە، کونە مشکێ دیار بوو، عومومی ئاسنەکە مشک خواردبووی. بازرگان وتی: شتێکی غەریب نییە، چونکە مشک بۆ خواردنی ئاسن زۆر خێرایە. دەمی بگاتێ وا ئەزانێ نان و حەڵوایە. لوقمەیەکی چەورو نەرمەو خوسووس دانی پێ تیژ ئەکا. ڕەفیقەکەی زۆر دڵی بەقسەی بازرگان خۆش بوو، وایزانی باوەڕی بەقسەی کردووە، دەستی لە ئاسنەکە شتووە. بازرگان ماڵئاوایی لە ڕەفیقەکەی کرد و ڕۆیشت. کابرای خاین فکری کرد دڵی بازرگان ئاشت کاتەوە. وتی: لازمە زیافەتێکی بۆ بکەم. جوابی بۆ بازرگان نارد سوبحەینێ تەشریفت بۆ نان خواردن لە ماڵی ئێمەیت. سەرم بەرز بکەیتەوە، باعیسی وەفایە. بازرگان بۆ وەقتی مەغریب چووە ماڵی ڕەفیقەکەی، وتی: ئەی ڕەفیق، قوسوورسم عەفو بفەرموو ئێستا ئیشێکی زۆر عەجەلەم هەیە. بۆ سوبحەینێ قاوەڵتی بە خزمەت ئەگەم. بازرگان چووە دەرەوە، تەماشای

کرد کوڕی ڕەفیقەکەی لەبەر دەرگا بەیاری کردن خەریک بوو. بازرگان کوڕەکەی هەڵگرت، لەژێر عەباکەی شاردیەوە، بردی بۆ ماڵی خۆیان قایمی کرد. بۆ سوبحەینێ زوو چووە ماڵی ڕەفیقەکەی. تەماشای کرد ڕەفیقەکەو منالەکانی بە گریان خەریکن، زۆر حاڵیان خراپە. ڕەفیقەکەی بە باوکەڕۆ ڕووی کردە بازرگان، وتی: ئەی ڕەفیق، قوسوورم عەفو کە، لە ئێوارەوە کوڕەکەم گوم بووە. دوو سێ دەفعە بەناو شارا جارم بۆ داوە، خەبەری نییە.

وەکوو یەعقووب دەم بە زار و پەرێشانم
لە گوم بوونی یووسف خەبەر نازانم

بازرگان وتی: وەقتێ ئێوارە لە خزمەت مەرەخەس بووم تەماشام کرد مشک گرەیەک منداڵێکی بە دەنووک گرتبوو بە ئاسمانا بەرز بووبوەوە. ڕەفیقەکەی وتی: ئەمە چ قسەیەکە تۆ ئەیکەیت؟ درۆ بەم نەوعە کراوە. مشک گرەیەک هەموو بەدەنی ئەلی درهەم نابێ، منداڵێک دە حۆقە گۆشتی هەبێ چۆن ئەتوانێ بیبات. بازرگان دەستی کرد بە پێکەنین، وتی: ئەی زاڵم، کاممان درۆزنین: مشکێ سەد مەن ئاسن بخوات و، مشک گرەیەک منالێ بەرێت، کامیان عەجیبە؟ کابرا بۆی مەعلووم بوو قسە لەچی ئەکا. ڕووی کردە بازرگان، وتی: مەترسە، مشک ئاسنەکەی نەخواردووە. بازرگان وتی: ئەمین بە مشکگرە منالەکەی نەبردووە؟ ئاسنەکە لە مشک بسێنەرەوە، منیش منالەکە لە مشکگرەکە ئەسێنمەوە.

کەلیلە وتی: ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە کەسێ وەفای لەگەڵ ڕەفیق نەبوو، خەیانەتی دەرحەق بە وەلی نیعمەتی خۆی کرد، ئومێدی چاکەی لێ نابینرێ. تۆ ئەم موعامەلەیەت لەگەڵ شێر کرد، بە تەمای ڕەفاقەتی کەس مەبە. لە ڕەفاقەتی غەددارێکی وەک ناموبارەکت خۆپاراستن واجبە.

قسەی کەلیلە و دیمنە گەیشتە ئێرە. شێر لە کوشتنی شەترەبە خەلاص بووبوو. شەترەبە بە مردووی لەناو خوێن و خۆڵا تێکەڵ بووبوو. بێشەکە لە حەیاتی شەترەبە خاڵی کرابوو. وەقتێ وردە وردە غەزەبی شێر نیشتەوە، کەوتە بەحری خەیاڵاتەوە. بە خۆی وت: حەیف بۆ شەترەبە. بۆم مەعلووم نەبوو ئەوی بەزوبان شەترەبەوە بەیان کرابوو ڕاست بوو وەیا درۆ. زۆر سەهوم کرد وەزیری عاقڵم بەدەستی خۆم لەناوبرد. پەشیمان بووەوە، دەستە ئەژنۆ دانیشت، سەری خەجاڵەتی بە ئەرزدا شۆڕکردەوە. دەستی کرد بە گریان بۆ شەترەبە. وتی: کەس وەک من نامەردیی بەسەر خۆی نەهێنا، بەبێ گوناه قەتڵێ ناحەقم کرد. دیمنە

تەماشای کرد شێر پەشیمان بووەتەوە، کەلیلەی بەجێهێشت، چوو بۆ خزمەت شێر. دەستەو نەزەر ڕاوەستا، ڕەسمی ئەدەبی بە جێهێنا، وتی: ئەی پادشاه، عاجزی و ماتیت واسیتەی چییە. ڕۆژ لەمە مویارەکترت دەست نەکەوتووە، دوشمنت لەناو خۆڵ و خوێنا مردووە، وەجەنابت بەسەلامەتی نەجاتت بووە. شێر جەوابی دایەوە وتی: هەرچەندە فکری عەقڵ و تەدبیری شەترەبە ئەکەمەوە دڵم زۆر عاجزە. بەڕاستی پشت و پەناهی لەشکر بوو، وە ئەتباعی من بە واسیتەی شەترەبەوە زۆر بوو بوو. دیمنە وتی: قوربان، مەراق خواردن بۆ ئەو کافرەی غەدداره باش نییە. (الحمدلله) قووەتت بە سەریا شکا. شوکرانەی لازمە. دیمنە وتی: لازمە ئەم فەتح نامەیە بنووسرێتەوە، بۆ یادگار هەڵگیرێ، هەموو ساڵێ لەم وەقتەدا بکرێ بە جەژن. بۆ پادشاهان وا دروستە دڵیان لە مەئمووری عاجز بێ لە زیندانا حەپسی بکەن، وە ئەگەر گوناهیان بوو بوو کوشتنیان حەڵاڵە. ئیشی حوکەما ئەوەیە: ئەمووستێ ئەگەر مار گەستی ئەیبڕن لەبەر ئەوە زەهرەکەی بۆ جێگەیەکی کە نەڕوات. دوشمنێ ئارەزووی کوشتنی کردی، بۆ لەناوچوونی دڵ خۆش بوون لازمە. شێر لە قسەی دیمنە نەختێ سەبووریی دڵی هات.

وە لەنەسیحەتی دووەمدا بەیانی ئەکەین دیمنە لە جیاتی شەترەبە بەسیاسەت ئەکوژرێت. ئینسانی فیتنە نەوعی دووپشکە. کەم هەڵئەکەوێ دووپشک بە سەلامەتی بگاتەوە جێگای خۆی. ئینسانی فیتنە بە تەمای ژیان نەبێ. گەنم بچێنرێت گەنم ئەدوورڕێتەوە.

نەسیحەتی دووەم

بەیانی جەزای فیتنە و دوو زوبان و ئاخری ئیشیان

دابیشلیم ڕووی کردە برەهمەن فەرمووی: بە واسیتەی زوبانی مویارەکتەوە بۆم مەعلووم کرا شێر بەواسیتەی فیتنە و دوو زوبانیی دیمنەوە ڕێگەی ڕاستی لێ گوم بوو. ئومێد ئەکەم بەیانی ئاشکرا بوونی فتینەی دیمنە بەیان بفەرموویت، بە چ سیاسەتێ خوێنی شەترەبە لەسەر دیمنە سوبووت کرا، چۆن کوژرا؟ حەکیم بیدپای برەهمەن فەرمووی: ئەی پادشاه، بە ماددەی قانوون لازمە لەسەرخۆ بناغەی ئیش دەربخرێ، ئینجا دەستی بۆ درێژ بکرێ. بەبێ تەحقیق کردن دەست لە هەرچی بدرێ پەشیمانی لەدوو دێت. لازمە بۆ پادشاهان ئومووراتی حوکوومەتیان بە تەدبیری مەجلیس بکرێت، وە لە قسە ورد ببنەوە، وە ئەهلی فیتنە و خاین بخەنە ژێرداری سیاسەتەوە بەنەوعێ جەزا بدرێن ببێتە تەنبیهی عالەم. میسالی وەک مەسەلەی شێر و دیمنەیە.

وەقتێ شێر مەکر و حیلەی دیمنەی بۆ مەعلووم کرا، بە نەوعێ جەزای دا بۆ عالەم بە عەمەل هات. وەقتێ شێر لە کوشتنی شەترەبە بووەوە، پەشیمانی حاسڵ کرد. دەستە ئەژنۆ دانیشت، لە مەراقا بەو دیوو بەو دیوی خۆیا ئەکەوت. هەناسەی هەڵ ئەکێشا، بە خۆی ئەوت: ئەوەی من کردم، تا ئێستا هیچ نامەردێ نەیکردووە. بە خیلافی ڕێگەی عەدالەتم کرد، وە بە ئارەزووی نەفسی کافر عەجەلەم لەم قەتڵە کرد. موددەتێ بەو عاجزییە مایەوە. عاجزییەکەی تەئسیری کردە سەر حەیوانەکانی ناو بێشەکە. عومووميان وەک شێر پەرێشان حاڵ بوون (سر الناس على دين ملوكهم). وردە وردە حەیوانات لەشێر نزیک بوونەوە. هەر وەقت بەیانی ڕەوشتی شەترەبە ئەکرا شێر دەستی ئەکرد بەگریان، نیهایەت شەوێ شێر لەگەڵ پڵنگ ڕووبەڕوو دانیشتن، عیجز و مەراقی خۆی بۆ پڵنگ گێڕایەوە. پڵنگ وتی: ئەی پادشاه، لازم ناکات لە ئیشی ڕابوردوو مەراق خواردن، چونکە ئیشێ کە لە دەست چوو، نە بەقووەت و نە بە مەراق نایێتەوە جێگەی خۆی. پیاوی ساحێب عەقڵ فکری ئیشی ڕابوردوو ناکەن، وە ئەگەر بۆ ئیشی ڕابوردوو مەراق بخۆن لەسەفاهەت وەیا لە مردن نزیک ئەبن، وە هەر کەس شوێن ئیشی ڕابوردوو بکەوێ ئەوەی بەسەر دێ بەسەر ڕێوییەکە هات.

شێر پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

پڵنگ وتی: ئەگێڕنەوە ڕێوی زۆر برسی بوو. لەسەحرادا بۆ خواردن ئەگەڕا. تەسادوف بۆنی خواردنی کرد. بەبۆن کردن ڕۆیشت، گەیشتە سەر پارچە پێستێ. دڕندە گۆشتیان خواردبوو، پارچەیەک لە پێستەکەی بە جێمابوو. ڕێوی دڵی ڕوون بووەوە، پارچە پێستەکەی بەدەمەوە گرت، ڕۆیشت. لە ڕێگە تووشی ئاوادانی بوو. لە قەراغ ئاوەدانییەکە میقدارێ مریشک بە چینەکردن خەریک بوون. مناڵێکی زیرەک بە دیار مریشەکەکانەوە بوو.

ڕێوی فکری خواردنی مریشکی کرد. پارچە پێستەکەی داناو بۆ دزینی مریشک ئامادە بوو. تووشی چەقەڵێ بوو. چەقەڵ وتی: ئەی ڕەفیق، فکرت چییە؟ ڕێوی وتی: تەماشا ناکەیت (ولكم فيها ماتشتهي انفسكم) من موددەتێکە بەبرسییەتی لەم سەحرایەدا ئەسووڕێمەوە. ڕۆح هاتبوە سەر لێوم. پارچە پێستێ لە دڕندە مابووەوە دۆزیمەوە. ئەمما ئێستا ئارەزووی خواردنی یەکێ لەم مریشکانە ئەکەم. چەقەڵ وتی: هەیهاتە هەیهات! من

موددەتێکە لە کەمینی ئەم مریشکانە دام، ئارەزوو ئەکەم یەکێکیان بدزم، لە ترسی ئەو منداڵە زیرەکە قووەتم نییە، نە بەشەو نە بەڕۆژ ڕێگەی فرسەت نییە. تۆ پارچە پێستێکت دەست کەوتووە قەناعەتی پێ بکە لە ڕێگەی خۆتەوە برۆ، واز لەم تەمەعە بێنە. ڕێوی وتی: ئەی ڕەفیق، حەیفە ئینسان تووشی گوڵ هات لە ترسی دڕک دەستی بۆ درێژ نەکات. غیرەتی من قبووڵ ناکات بە پارچە پێستێکی بێ لەزەت نەفسی خۆم کوێر بکەمەوە، وەدەست لەم مریشکە قەڵەوانە هەڵ بگرم. چەقەڵ وتی: ئەی بێ غیرەت تەماعکاریت ناو ناوە غیرەت. ئارەزوو ئەکەیت خۆت تووشی بەڵا بکەیت. حوکەما فەرموویانە: دەوڵەت بە فەقیری و قەناعەت دەست ئەکەوێ. ئیسراحەت لە عەجەلە نەکردنە. (العجلة من الشیطان) مەخەرە پێش دەمی خۆت و، ڕێگەی (الرزق مقسوم) بگرە. ئەترسم لە واسیتەی تەمەعەوە پارچە پێستەکەت لە دەست دەرچێ، وەک کەرەکە بۆ کلک ئەگەڕا، هەردوو گوێی بە بڕین چوو. ڕێوی پرسیی: چۆن بووە؟ چەقەڵ وتی: بەشیعری مەسنەوییەوە:

حیکایەت

کەرێ بوو کلکی لە بن بڕابوو
لە قەهری دڵی فکری نەمابوو
بۆ دۆزینەوەی کلکی ئەگەڕا
بە ڕێگەو سەحرادا دایم ئەزەڕا
قەزای خودا بوو، لازمە وابێ
دەمی لە گەنمی فەللاحێ نابێ
فەللاح کە لە دوور چاوی بەکەر کەوت
دڵی ئاگری سەند وەک کیبریت و نەوت
بە دار و بەشەق کەری هەڵبڕی
چەقۆی دەرهێنا هەردوو گوێی بڕی
کەری هیچ نەزان بۆ کلک ئەگەڕا
تووشی ئەوەبوو هەردوو گوێی بڕا
هەر کەس بۆ تەمەع پێی لە ڕێ ناوە
ئەوەی بەسەر دێ لە کەر قەوماوە

ڕێوی لە واسیتەی بێ عەقڵیوە ڕووی کردە چەقەڵ، وتی: مەگەر تۆ زیرەکی و عەقڵی من شارەزا نەبوویت؟ تەماشا کە هەر ئێستا مریشکێ ئەفڕێنم، ئەو وەقتە ئەڵێیت (بارک اللە). ئەوەی وت و پێستەکەی بەجێهێشت، ڕووی کردە لای مریشکەکان. چەقەڵ بۆی مەعلووم بوو نەسیحەتی تەئسیر لە ڕێوی ناکا. ڕۆیشتەوە بۆ جێگەی خۆی. لەو وەقتەدا قەلەڕەشکەیەک لە ئاسمانەوە چاوی بە پارچە پێستەکە کەوت، بۆی نیشتەوە، پێستەکەی بە دەنووک هەڵگرت. بە ئاسمانا بەرزبووەوە. لەولاوە ڕێوی نزیک بە مریشک بووەوە. مناڵەکە فەرقی کرد. ئەو دارەی بە دەستیەوە بوو هاویشتی بۆ ڕێوی، دای لە دەستی، شکانی. ڕێوی لە ترسی ڕۆح و لەتاو ئازاری دەستی بەشەلە شەل گەڕایەوە سەر پارچە پێستەکە. تەماشای کرد پێستەکە نەماوە. بۆ شکاتی حاڵی سەری بۆ ئاسمان بەرز کردەوە، تەماشای کرد پارچە پێستەکە بە دەنووک قەلەڕەشەوەیە، وتی:

ڕزقی تۆ بۆ تۆم پەیدا کرد
بەفکری مریشکێ دەستم شکاو کرد

ڕێوی دەستی کرد بە گریان، ئەوەندە سەری بە ئەرزدا ماڵی تا ڕۆحی دەرچوو، بە ئازارەوە مرد. ئەم میسالەم بۆیە هێنایەوە تا جەنابت فکرت بێتەوە سەر خۆت. مەعلوومە جەنابت بەدەستی خۆت یەکێ لە ئەرکانی حوکوومەتت لەناو بردووە. بۆ ژیانی باقیی میللەت فکرت نەماوە. قسەکردنت دەرحەق ئومەرا کەم بووە. شەترەبە تازە زیندوو نابێتەوە. وام بۆ مەعلووم کراوە نزیکە هەموو ڕەعیەت ڕێگەی فیرار بگرنە پێش. ئەو وەقتە مەراق و غەمت دووقات زیاد ئەبێ. لە پاش ئەو قسانە شێر بۆی مەعلووم بوو هەرچی پڵنگ بەیانی کرد هەمووی نەسیحەتە، ڕووی کردە پڵنگ، وتی: مەعلوومە قسەکانت زۆر بە تەئسیرە. ئەمما فکری ئەم گوناهە کە دەرحەق شەترەبە کردوومە زۆر بێ خوڵقی کردووم. دوور بوونم لە میللەت، قوسوورم دەرحەق بە مەئموووران لەبەر ئەوەیە. پڵنگ وتی: ئەو مەسئەلەیە بە عاجزی دروست نابێ، بەڵکی بە تەدبیر دەرمانی ئەکرێ. چاک وایە بۆ جەنابت تەرکی ئەم عاجزی و ماتییە بکەیت، لەسەر تەختی پادشاهی دانیشیت، وردە وردە قسەی شەترەبە ئاشکرا بکەیت. ئەگەر ئەوەی بە گوێی جەنابتا گەیشتووە ڕاست بووبێ شەترەبە بە جەزای خۆی گەیشت. وە ئەگەر بە زوبانی شەترەبەوە فیتنەیی کرابێ لازمە ساحێب غەرەز بکەیت بە نیشانەی تیری بەلا، ئەوی بە دەست و بە تەدبیر مومکین ئەبێ لازم بە خەفەت ناکا. شێر وتی: وەزیریی بێشە بە تۆ لایقە. ئەوا تۆم بە وەزیری خۆم قوبووڵ کرد. موددەتێکە ئارەزووی ئاشکرا کردنی تەدبیر و عەقڵی تۆم

ئەکرد. ئێستایش بە هەر نەوع مومکین ئەبێ لە ڕێگەی عەدالەتەوە دڵی خوێناویم بە قسەی ڕاست پاک بکەرەوە. پڵنگ تەعەهودی کرد بە موددەتێکی کەم مەسئەلەی شەترەبە ئەووەڵ و ئاخری ئاشکرا بکا. شێر بەو وەعدەیە دڵ خۆش بوو. وەقتی ئێوارە پڵنگ ڕوخسەتی لە شێر وەرگرت، ڕۆیشت بۆ گەڕان. تەسادوف ڕێگەی کەوتە جێگای کەلیلە و دیمنە. لەو وەقتەدا بە قسەکردن خەریک بوون، دەنگیان بەرز ئەبوەوە. پڵنگ لە پێش ئەو مەسئەلەدا دڵی لە دیمنە خراپ کردبوو، بۆ گوێ گرتنی سوئال و جوابی کەلیلە و دیمنە چووە پێشەوە، خۆی ڕاگرت. کەلیلە وتی: ئەی دیمنە، زۆر ئیشێکی خراپت کردو فیتنەیەکی گەورەت داگیرساند. بە واسیتەی فیتنەو دوو زوبانی تۆوە پادشاه شەرتی

شکاندو به خائین مەشهوور بوو. ئاگری فیتنه و فەسادت لەناو دڕونده و حەیواناتا بڵاو بووەوە. ئەمین بە ساعەت بە ساعەت جەزای ئەو فیتنەیەت ئەگەڕێتەوە سەر خۆت. هەرکەس تێغی زوڵم تیژکات سەری خۆی پێ ئەبڕێت. مەعلوومە ئەهلی ئەم بێشەیە بە فیتنەی تۆ بزانن عوزرت قوبووڵ ناکەن و دەستی ڕەجا و عەفو بۆ تۆ درێژ ناکەن، بۆ خنکاندنت هەموو ئیتتیفاق ئەکەن. من قسەکردنم لەگەڵ تۆ حەرامە. حوکەما فەرموویانە: ڕەفیقی منافق مەکە، لەگەڵ فیتنە و دوو زوباندا دامەنیشە، چونکە نزیک بە کوورە بێ پرشنگ نابێ. لە ڕەفیقیی تۆ بێزارم. ڕەفیقی لەگەڵ یەکێکی وەک خۆت لایقە. دوور بوونم لە تۆ ڕێگەی پاکییە، چونکە ڕەواجی قسەم لای تۆ نییە. دیمنە وتی: ئەی ڕەفیق، لە ڕەفاقەتی خۆتم مەحرووم مەکە. سەعاتێ لە تۆ دوور بم ژیانم مومکین نابێ. ئەوەندە بۆ خوسووسی شەترەبە لۆمەم مەکە. ئیشێک لەدەست چوو، ناو هێنانی باعیس بە دڵ تەنگییە. قسەکردن لە ئیشی ڕابوردوو جوان نییە. قسەی لۆمەو تەعنە کۆتاهی بێنە. (الحمد الله) دوشمنم بە جەهەننەم چوو، وەقتی جەژن و شایی منە. دنیا بە ئارەزووی دڵی من بوو. ڕجا ئەکەم نەختێ قسەی فەرەح و موشفیقانە بێنەرە ناوەوە، باعیسی ئەجرو ئیحسانە. کەلیلە وتی: لەگەڵ ئەمەی ڕێگەی ڕاستت گوم کردووە، ئاگری فیتنە و فەسادت داگیرساندووە، جەزای وەفا و ئینسانییەتت بە فیتنە و دوو زوبانی ئەدا کردووە، شەرت و سوێندت بەیەکەوە شکاندووە، ئێستا بە ئومێدی ئیسراحەت و ژیان هەیت. خەیاڵی بەتاڵ ئەکەیت. چاوەڕوان بە ئیمڕۆ، سوبحەینێ، بە جەزای خۆت ئەگەیت، دیمنە وتی: ئەوە نەبوو من فەرق بە چاک و خراپ نەکەم، دووزوبانی و مەکر و حیلە بە چاک بزانم. ئەمما ئەوەی کە من کردم باعیس بە جێگەی خۆم بوو. ئەو فیتنە و دووزوبانی، وەک جەنابت ئەفەرموویت، حیرس و تەمەعی دونیا پێی کردم. ئێستا چارەی ئەم ئیشە نازانم. تیا موتەحەییر ماوم. فکرم هەیە تەدبیرێ بدۆزمەوە. وەقتێ پڵنگ بە تەواوی بۆی مەعلووم بوو دیمنە شەترەبەی بە کوشت داوە، بۆ ئاشکراکردنی چووە لای دایکی شێر، وتی: ئەی خانم، قسەیەکی سیڕڕی هەیە زات ناکەم بیگێڕمەوە چونکە باعیسی فیتنەیە. لازمە بە عەقڵ دروست بکرێ. دایکی شێر سوێندی بۆ پڵنگ خوارد بە نەوعێ زەرەری بۆ کەس نەبێ بەیانی بکەم. دڵی پڵنگ تەئمین بوو. ئەووەڵ و ئاخری قیسسەی کەلیلە و دیمنەی بۆ دایکی شێر گێڕایەوە. پڵنگ وتی: بۆم مەعلووم بووە کەلیلە زۆر لە دیمنە بێزارە لە واسیتەی عاجز بوونی شێرەوە، دایکی شێر لەو قیسسەیە زۆر عاجز بوو. بۆ ڕۆژی دوای جووە لای شێر، تەماشای کرد شێر زۆر بێ تاقەتە، ڕووی کردە شێر، وتی: واسیتەی

ئەم ڕەنگ زەردو عـاجـزبیـەت چیـیـە؟ شێـر جـوابی دایەوە، وتی: ئەی دایە، ئەم زەردو عاجزییە هەمووی واسیتەی کوشتنی شەترەبەیە. هەرچەند فکری عەقڵ و زانستی شەترەبە دەکەمەوە، مردنم لا خۆشترە، تا قیامەت لە فکرم ناچێتەوە. وەقتێ بە ئیشێ وە یا بە تەدبیرێ موحتاج ئەبم، ئەمبینی شەترەبە فکر ئەکەمەوە، لە گریان زیاتر چارەم نییە. لە مەئمووران عاقڵ و بە تەدبیر و بە وەفا لایق بەشەترەبە بوو، ئەویش نەما. دایکی شێر وتی: وا دیارە دڵی تۆ بە بێ گوناهیی شەترەبە ئەسووتێ. فکر دەکەیتەوە لە کوشتنی بەبێ تەجرەبە، بەبێ گوناە. پەشیمان بوویتەوە، بۆت مەعلووم نەکرا لایقی کوشتن بوو، وەیا بە قسەی فیتنە ئەو خەتایە لەدەستت قەوما. لە قسەی عاقڵان لات دا. فەرموویانە: بەپەلە و گەرمی ئیش کردن ئاخری پەشیمانییە. شێر وتی: ئەی دایە، ڕاست ئەفەرموویت بە عەجەلە ئەو ئیشەم لەدەست قەوما و سەبرم نەکرد. ئەوا ئێستا لەناو حەیواناتا ناوم بە خراپە بڵاوبووەتەوە، بە شەرت شکاو مەشهوور بووم. ئەوەندە ناوی شەترەبە دەبەم، تا خیانەت وەیا بێ گوناهی ئاشکرا بکەم، خۆم لە لۆمەی میللەت نەجات بدەم. هەرچەند ئارەزوو دەکەم بۆم مومکین نابێ، چونکە شەترەبە خراپەی لێ دەرنەکەوتبوو. بە ئاشکرا من زوڵمم لێ کرد، کوشتم. ڕێگەیەک نادۆزمەوە سەبووریی خۆمی پێ بدەمەوە. ئەگەر تۆ خەبەرێک وەیا تەدبیرێ ئەزانی، بەیان کردنی ڕێگەی نەجاتە بۆ من. دایکی شێر وتی: قسەیەکم بیستووە لەیەکێ مەئموورەو ڕاست قسەیە، قیسسەی ئەووەڵ و ئاخری شەترەبەی بۆ گێڕامەوە. ئەمما سوێنێک دراوم ناوی ئەو کەسە نالێم، وە مەعلوومە لە جەنابت سڕ ئاشکراکردن زۆر عەیبەو نیشانەی بێ عەقڵییە. عولەما فەرموویانە: سڕ ئاشکراکردن گوناهە، سڕ داپۆشین ئەمری خودایە (ان الله هو ستار العیوب). لەبەر ئەمە نەبوایە دڵی جگەر گۆشەم لە غەم نەجات ئەدا. شێر وتی: ئیختیلافات لە قسەی عولەمادا زۆرە، قیسمێکیان ئەمریان کردووە سڕێ فیتنە داگیرسێنێ ئاشکراکردنی حەرامە. وە قیسمێکیان فەرموویانە: کەسێک ئاگای لە قەتڵێ بێ و شاهادەتی بە ڕاستی ئاشکرا نەکات نیوەی گوناهی قەتڵەکە بە گەردنی ئەو کەسە ئەبێ چونکە شەهادەت ئەمری خودایە، ئاشکراکردنی ڕێگەی شەریعەتە. ئەمما من خۆف ئەکەم مومکینە ئەو کەسەی قسەی بۆ جەنابت کردبێ، ئیخفالات بوون بێ، ترس و خۆفی لە من پەیدا کردبێ تۆی کردووە بە واسیتە ڕجا لە من بکەیت زەرەری پێ نەگەینم. وە من ڕجا دەکەم هەرچیت بیستووە بەیانی بفەرموو، وە عەهد دەکەم لە قسەو تەدبیری تۆ دەرنەچم. دایکی شێر وتی: قسەکانت زۆر لایقە، ئەمما بۆ من زۆر ناشیرینە سڕ ئاشکرا بکەم چونکە سڕ

ئاشکراکردن دوو زەرەری هەیە، ئەووەڵ ئەو کەسە سڕی لێ ئاشکرا کردبێ ئەبێتە دوشمن. دووەم لەناو میللەتدا بە دووزوبان شۆرەت پەیدا ئەکا، ئیعتیباری لای کەس نامێنێ بەمەحرەمی بزانن، قسەی لا ئاشکرا بکەن. هەر کەس سڕ نەپۆشێ بە عاقڵ ناونابرێ. مەگەر لە قیسسەی پادشاه و جڵەو دارەکە بێ خەبەری؟ جڵەودار سڕی ئاشکرا کرد، ئەووەڵ خۆی لە ناوچوو. شێر پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دایکی شێر وتی: ئەگێڕنەوە پادشایەک بوو، زۆر عادڵ و میللەت پەروەر بوو، شوعلەی عەدالەتی عومومی مەملەکەتی ڕووناک کردبووەوە. ڕۆژێ پادشاه چوو بۆ ڕاو. وەقتێ خێوەت و بارەگاه دانرا، هەر کەس بە وەزیفەیەک خەریک بوو. پادشاه ڕووی کردە جڵەودارەکەی فەرمووی: هەردوو وڵاخەکەم زین بکە، فکرم هەیە بزانم کامیان زۆر ڕا ئەکەن. بۆ تەجرەبە یەکێکی پادشاه سواری بوو و یەکێکی جڵەودارەکە. ئولاغیان توند کرد تا لە لەشکر دوورکەوتنەوە. پادشاه ڕووی کردە جڵەودار، وتی: غاردانمان بەسە. هەردووکیان ڕاوەستان. پادشاه فەرمووی: ئەی جڵەودار، مەقسەدم ئەوەبوو لە لەشکر دوور بکەومەوە، وەتۆ مەحرەمی سڕی. قسەیەک بەیان ئەکەم لازمە تا مردن کەس لە دەمت نەیبیسێ، وە لە کەس ئەمین نەبووم ئەم سڕەم لای ئاشکرا کەم. جڵەودار وتی: ئەی شاه، ئەگەرچی لایقی سڕی جەنابت نیم، شەرتە بۆنی فەرموودەت لە دەمم دەرنەچێ،

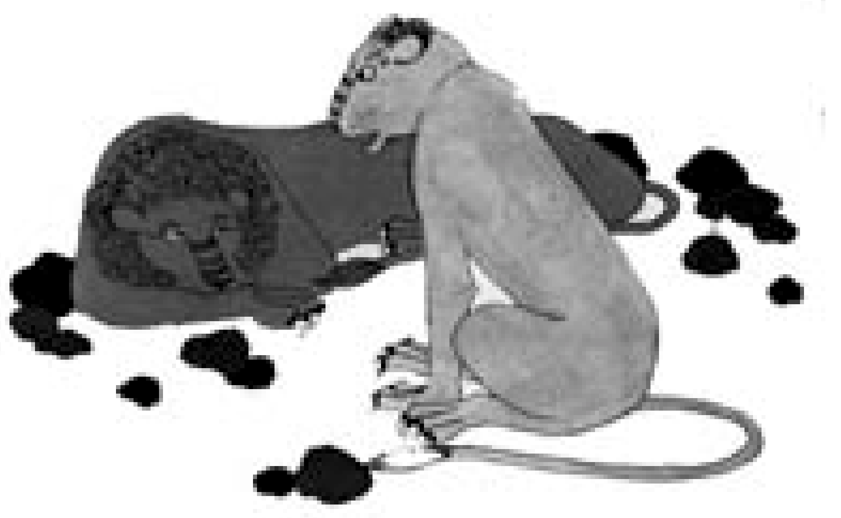

مەگەر خۆڵی قەبر لەدەمم ببیسێ. دڵی پادشای ئەمین کرد. پادشاه فەرمووی بۆم مەعلووم کرا لەم ڕۆژاندا براکەم خەریکی لەناوبردنی من بووە، وا لازمە لە پێش ئەوەی من لەناو بەرێت، حەیاتی لە دنیادا نەیەڵم. جلەودار وتی: قوربان، وا لازمە نە بەشەو و نە بە ڕۆژ لە مەکری ئەمین نەبی، خۆت موحافەزە بکەیت، وەبەندە ئومێد ئەکەم لەناوی بەرم. لەسەر ئەو فکرە قەراریان دا. گەڕانەوە. پادشاه ئەمری کرد ڕاو بە تاڵ کراو گەڕانەوە بۆ مەملەکەت. وەقتێ داخڵ بوونەوە بە مەملەکەت، جلەودار چووە لای برای پادشاه، ئەوەی لە پادشای بیستبوو ئەووەڵ و ئاخر بۆ برای پادشای گێڕایەوە. برای پادشا وەعدەی بەجلەودار دا هەر وەقت بوو بە حوکمدار ڕوتبە بە جلەودار عەتا بفەرموێ، وە خۆی لە ئازاری براکەی مەحفووز کرد. لە پاش چەند موددەتێ پادشاه ئەمری خودای کرد. بە ئیتتیفاقی وەزیر و مەئمووران برای پادشاه لە جێگەی پادشاه دانرا. ئەووەڵ حوکم لە زوبانی پادشاه چووە دەرەوە ئیعدام کردنی جلەودار بوو. وەقتێ جلەودار داخڵ بە مەجلیس کرا ڕووی کردە پادشا، وتی: عومری پادشاه هەر باقی بێت، بەندە گوناهم چییە؟ لە چاکە زیاتر ئازارم بۆ جەنابت نەبوە، وە خوصووص وەعدەی ڕوتبەت بۆ من ئیعدام کردنە. پادشاه جوابی دایەوە، وتی: ئەی غەددار، خراپترینی گوناه سڕ ئاشکراکردنە. لە جێگەیەک براکەم تۆی بە مەحرەم زانی سڕی دڵی بۆ ڕوو ڕەشێکی وەک تۆ بەیان کرد، هاتی سڕەکەت بۆ من ئاشکرا کرد، چۆن من ئیعتیبار بە تۆ بکەم؟ ژینی تۆ بۆ من و میللەت لە زەهر خراپترە. بۆ سیاسەت ئیعدام کردنت لایقە، لە پاش تۆ کەس جورئەتی سڕ ئاشکراکردن نەکات. هەرچەند جلەودار پاڕایەوە، بێ فائیدە بوو، کردیان بە داری سیاسەتدا.

هێنانەوەی ئەم میسالەم لەبەر ئەوەیە لازمە سڕ ئاشکرا نەکرێت. سڕ ئاشکراکردن ئیشی بێ عەقڵانە. شێر وتی: ئەی دایکی خۆشەویستم، ئەو کەسەی سڕی ئەم مەسئەلەیی بۆ جەنابت ئاشکراکرد بێ حیکمەت نییە. بەعزێ کەس بۆ مەسڵەحەت سڕی خۆیان بۆ خۆشەویستیان ئاشکرا ئەکەن لەبەر موحتاج بوونی تەدبیر. سڕێ داپۆشرابێ و ڕێگەی حەقی تاریک کردبێ، ئاشکراکردنی خێرێکی گەورەیە. ئومێد دەکەم ئەو قسەیە لە من نەشاریتەوە. بە واسیتەی موبارەکیی جەنابتەوە ئەم غەم و مەراقەم لە دڵ دەرچێت. ئەگەر بە زوبان ناتوانی، بە نووسین، ئەگەر بە نووسین مومکین نابێ، بە ئیشارەت، بە هەر نەوع لایقە بەیانی بفەرموو. دایکی شێر وتی: ئەگەر شەرت ئەکەیت ئەو فیتنەی گوناهکارە بە جەزا بگەیەنی و بە پاڕانەوەو زوبان لووسی ئیغفال نەبی، ڕەحمت دەرحەق ئەو غەددارە

نەبێ، ئەگەرچی عولەمای دین توولیان لە عەفوکردن زۆر داوە، ئەمما بە قەولی هەر چوار مەزهەبەکە کوشتنی ئەهلی فیتنە و فەساد دروستە، خوسووس ئەو نەوعە فیتنەیە. دڵی جەنابت بووەتە بە حری خوێن، وە لە نەزەر میللەتدا بە زاڵم دانرایت. فەرموودەی خودایە (ولکم في القصاص). کوشتنی دیمنە حەڵاڵە، لەبەر ئەوە کەسێ فکری ئازاری میللەتی بوو ڕوو لەمەملەکەتی وێرانی ئەکا. مەعلوومە بەقسەو دووزوبانیی دیمنە شەترەبە کوژرا. شێر وتی: لازمە فکرێکی لێ بکرێ. دایکی شێر ڕۆیشتەوە بۆ جێگەی خۆی. شێر لە پاش فکرێکی زۆر ئەمری کرد بە حازر بوونی ئومەراو و زەرا. هەمــوو لە خزمەت شێردا کۆبوونەوە، وە لەسەر ئەمری شێر دیمنە داخڵ بە مەجلیس کرا.

وەقتێ دیمنە داخڵ بە مەجلیس بوو، تەماشای کرد دەرگای بەڵا کراوەتەوە، ڕێگەی نەجات داخراوە. دایکی شێر داخڵ بە مەجلیس بوو. دیمنە لە یەکێکی پرسی بە نەرمی، وتی: مەجلیس بۆ چ دانراوە، چی قەوماوە، شێر وا لەبەحری خەیاڵا ئەسووڕێتەوە؟ دایکی شێر گوێی لێ بوو، ڕووی کردە دیمنە، وتی: ئەم مەجلیسە بۆ نووسینی فەرمانی خنکاندنی تۆ گیراوە. بە واسیتەی دووزوبانی تۆوە، وەزیری زیرەک و عاقڵ وەک شەترەبە بێ کوژرا. لازمە تۆ لە سەعاتێ زیاتر نەبێ لە جەزای خوێنی شەترەبەدا. دیمنە وتی: عاقڵان چاکیان فەرمووەو ڕێگایەکی جوانیان داناوە. یەکێ لە قسەی حیکمەتیان ئەمەیە: ئەوی لە پاشاە دوورە، ڕەنگی سوورە. ئەوی لە پاشاە نزیکە، لەگەڵ بەڵا شەریکە. مەعلوومە هەر کەسێ ڕوتبەی گەورەی لای پادشاوە بوو، بەخیل و حەسوود ئارەزووی نەبوونی ئەکەن (والمخلصون علی خطر عظیم). لەبەر ئەوەیە ئەهلی حەقیقی پشتیان بە دیواری ئەمانەتەوە داوە، دەستیان لە دنیای غەدداری بێ بەقا هەڵگرتووە، لە چۆڵێک بە عیبادەت کردن خەریکن، ڕێگەی خەڵقیان لە خۆیان بەستووە. ئێستایش قانوونی پادشاهان ڕێگەی ڕاستی خوار ناکەن و بە ئارەزووی جاهیل موعامەلە ناکەن، وە فکری پادشاهان لە فکری میللەتەوە دوورە. زۆر بینراوە لە پادشاهان چەند کەسانێ جنێویان بەپادشاە داوە، لە جیاتیی جەزا خەڵات کراون، وە هەم بینراوە کەسێ ڕۆحی خۆی فیدای پادشا کردووە، وە خیانەتی زەڕرەیەک نەبوە بە واسیتەی شتێکی بێ ئەهمیەتەوە بە داری سیاسەت کوژراوە. ئەگەر منیش مردن بەڕۆکی نەئەگرتم خزمەتی پادشام ئیختیار نە ئەکرد، وە لە عیبادەت خانە مەحرووم نە ئەبووم، وە خۆم نزیک بە سووتانن نە ئەکرد، وەتووشی دەرد و بەڵا نە ئەبووم. هەرکەس قەدری تەنهایی نەزانێ وە خزمەتی پادشا بە واجب بزانێ، ئەوەی بەسەر دێ، بەسەر عابیدەکە هات.

دایکی شێر پرسیی: چۆن بووە، بیگێڕەوە.

حیکایەت

دیمنە وتی: بیستوومە عابیدێ تەرکی دونیای کردبوو. لە دووری شار لە کونجێ بە نوێژکردن خەریک بوو. پۆشینی پەڵاس، خواردنی گیا بوو. شۆرەتی چاکەی لە هەموو لایەکەوە بڵاو بووەوە. وەقتێ لە هەموو شارێکەوە خەڵق ئەچوونە زیارەتی، نووری ڕووناکیان لەناوچەوانی عابید ئەدی. تەسادوف ئەو شارە پاشایەکی بوو لە تەبیعەت سەخی و بەرەحمیدا ئەمسالی نەبوو. وەقتێ تووشی فەقیرێ بهاتایە، دەستی بۆ بەسنگەوە ئەگرت، بە ئارەزووی فەقیرەکە موعامەلەی ئەکرد. لەگەڵ ناوی عابیدەکەی بیست (نعم الأمیر علی باب الفقیر) کەوتە دڵیەوە، چووە خزمەتی عابیدەکە تەڵەبی دوعای خێری لێ کرد. داوای نەسیحەتی بۆ پادشاهان بەکار بێ، کردی. عابید وتی: ئەی پادشاه، دوو ڕێگە هەیە. ئەووەڵ دنیا و ئاخر قیامەت. لازمە قیامەت لە بەرچاوت لانەدەیت، یەک زەڕڕە خودات لە فکر نەچێتەوە و زەخیرە بۆ قیامەت بنێریت. پادشاه وتی: زەخیرەی قیامەت چییە؟ عابید وتی: حەق سەندنی مەزڵوومان، مولاحەزەکردنی فەقیران، ڕەحم بوونت دەرحەق بە میللەت. وە هەر پادشایەک ئارەزووی بە هەشت بکا ڕەحم بە میللەت ئەکاو ئازار بە کەس ناگەیەنێ. هەناسەی فەقیرانی بۆ ئەکەوێتە کار، خودا ئەیبەخشێ. بە نەسیحەتی عابید خەزێنەی دڵی پادشا پڕ بوو، وەقسەی گەوهەرینی عابید دڵی پادشای ڕووناک کردەوە، خۆی بە مریدی عابیدەکە قوبووڵ کرد. پادشاه فەرمووی: لازمە هەموو ڕۆژێ بە قودوومی موبارەکت مەجلیسی ئێمە ڕووناک کەیتەوە. بەو نەوعە هاتوچۆکردنی عابید دەوامی بوو. ڕۆژێ عابیدو پادشاه بەیەکەوە دانیشتبوون. چەند کەسێ بەهاوارکردن ڕوویان کردە خزمەت پادشاه. عابید بانگی کردنە پێشەوە، یەکە یەکە قسەی لێ وەرگرتن. موافیقی حەق حوکمی بۆ دانان، وەپادشاه حوکمەکەی زۆر پێ خۆش بوو وە مەمنوونی عابید بوو. پادشاه ڕووی کردە عابید فەرمووی: ڕجا دەکەم هەموو ڕۆژ یەک سەعات لە دیوانی موحاکەمە لازمە حازر بی بۆ موحاکەمە کردنی میللەت، باعیسی ئەجرو ئیحسانە. عابید ئەمرەکەی قوبووڵ کرد. ئاخری وای لێ هات موحاکەمە، ئەمری موحاکەمەو کوشتن و عەفوکردن هەمووی بەزوبانی عابید قوبووڵ ئەکرا. مەرتەبە بەمەرتەبە ڕوتبەی عابید زیادی کرد. فکری نوێژو تاعەتی کەوتە سەر ئوموورات و خواردنی چەور و نەرم. ڕیازەتی گیای بە خواردنی شیرینی و لایق شکان. لەززەتی

خواردن و ئیسراحەت، عیبادەتی لە فکری عابید بردەوە. عابید لە ئەووەڵەوە فکری نانێکی بوو، ئەو وەقتە غەمی دونیایەکی بوو، چونکە دونیا وەک ژنی عەییار وایە چەند بەغیرەتێکی تووشی بەڵا کردووەو، چەند سۆفییەکی بۆ تەمەع لە ڕێگەی دین لاداوە. حەڵقەی (حب الدنیا رأس کل خطیئة) لەگوێی عابید دەرچوو. وەقتێ پادشاه چاوی بە ئوموورات و عەدالەتی عابید کەوت، ئەمری ئیعدام و حەپسی ئەبەدی تەسلیم بە عابید کرد. تەسادوف ڕۆژێ یەکێ لە موریدانی عابید چاوی بە عابید کەوت عەجایب ما، چونکە لەوە پێش بە خزمەت عابید گەیشتبوو، عادەتی شارەزا بوو لە ئێوارەوە تا ڕۆژ عابید بە نوێژکردن و گریان خەریک بوو. مریدەکە سەبری کرد تا مەجلیس چۆڵ بوو. وەقتێ عابید بە تەنها مایەوە، مرید چووە پێشەوە سڵاوی کردو لە خزمەت عابید دانیشت، وتی: یاشێخ ئەمە چ ئەحواڵێکە، بەخەوە وەیان بە ئاشکرایە ئەیبینم. عابیدەکە جوابێکی نەبوو ئیلزامی مریدەکەی پێ بدات. مریدەکە وتی: یاشێخ دونیا خوانێکە زەهراوییە بە خواردنی زەهر خۆت لەناو مەبە. فەرموودەی خودایە: «انما الحیاة الدنیا لعب ولهو». عابید وتی: ئەی دەروێش، بەواسیتەی ڕوتبەو هاتوچۆکردنەوە عیبادەتم تەرک نەکردووە. لە ئەووەڵەوە چۆنت دیوم، لەسەر ڕەوشتی قەدیم لام نەداوە. عیبادەتم هەر باقییە. دەروێش وتی: ئێستا لە ئەحواڵی خۆت بێ خەبەری، ئارەزووی نەفس چاوو دڵتی گرتووە. وەقتێ بەخۆت ئەزانی لە پەشیمانییا پشتی دەستت بەدان ئەگەزیت. مەسەلەی تۆ وەک مەسەلەی کوێرەکە وایە، داردەستەکەی و لەگەڵ مار بۆ فەرق نەئەکرا.

عابید پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دەروێش وتی: کوێرێ و چاوساغێ لە ڕێگە بوون بە ڕەفیق. ئەڕۆیشتن بە ڕێگەدا، شەویان بەسەرا هات. لەبەر ئیسراحەت دانیشتن. وەقتێ هەڵسان بڕۆن کوێرەکە دەستی گێڕا بۆ دارەکەی، مارێک کەوتە بەردەستی، وای زانی دارەکەیە. هەڵیگرت، دەستی لێ کوتا، نەرم و ساف بوو. پێ خۆشحاڵ بوو. سواری وڵاغ بوو، ڕۆیشتن تا ڕۆژ بووەوە. چاوساغ تەماشای کرد کوێرەکە لە جیاتی دارەکە مارێکی بەدەستەوەیە، بانگی کرد: ئەی حافز، ئەوە مارە بەدەستەوە، فڕێی دە. کوێرەکە وای زانی چاوساغ تەمەعی کردووەتە دارەکەی، بۆیە وا ئەڵێ فڕێی دات ئەو هەڵیگری، جوابی دایەوە: ئەی ڕەفیق لەو کەسانە نیم بەقسە بخەڵەتێم. لە خوا بەزیادبێ دارەکەم گوم بوو دارێکی چاکترم دەست کەوت. وا

ئەزانم خەریکی بە فێڵ لەدەستم بسێنێ. چاوساغ دەستی کرد بە پێکەنین، وتی: وەڵڵا ئەوە دار نییە، مارێکە زەهراوییە. ڕجا دەکەم تا پێوەنەداوی بیکوتە بەئەرزدا. لە واسیتەی ڕەفاقەتەوە پێت ئەڵێم، پیاوی چاک بە، لە قسەم دەرمەچۆ. کوێرەکە وتی: ئەی بێ عەقڵ! قسە بۆ ماڵ ئەکەیت. بەهرەیەک خوا بە منی عەتا کردووە دەست تۆ ناکەوێت، قسەی پڕوپووچ مەکە. چاوساغ زۆری وت و کوێرە کەمی بیست. لەگەڵ ڕۆژ هەڵهات، دونیا گەرم بوو، مارەکە بووژایەوە، پێچی خواردو دای بەدەستی کوێرەکەوە. فەورەن کوێر ڕۆحی دەرچوو. دەروێش وتی: ئەم میسالەم بۆیە بۆت هێنایەوە لێت مەعلووم بێ دونیا مارێکە نەقش کراو، وە هەرکەس عاشقی نەقشی بوو ئاخری بەزەهری لەناو ئەچێت. وەقتێ عابید ئەو قسانەی لە دەروێش بیست، ترس و خۆفێک کەوتە دڵیەوە، دەستی کرد بە گریان، فرمێسکی پەشیمانی بەدەستی حەسرەت ئەسڕی. بەهەناسە هەڵکێشان و دەست بەدەست دانا ڕۆژی کردەوە. وەقتێ دائیرە دانرا عابید گریانی شەوی فکر چووەوە. بەشەو فکری تۆبەی ئەکرد، بە ڕۆژ فکری نە ئەما. موددەتی بەین نەبوو، ئومەراو وزەرا قەراری عەزڵ بوونی عابیدیان دا. عابید عەزڵ کرا، لە گۆشەیەک دانیشت. ڕۆژێ لە وەقتی حوکمدارییا ئەمری بە کوشتنی پیاوێ کردبوو، کەسوکاری چوونە خزمەت پاشاە تەڵەبی حوقووقیان کرد. لە مەحکەمەی شەرعدا ئیسپاتیان کرد خزمەکەیان قاتیل نەبووە، بە ئارەزووی نەفسی عابید کوژراوە. پادشاە ئەمری فەرموو بکوژرێتەوە. هەرچەندە عابید لە پادشاە پاڕایەوە وتی حەقی خوێنەکە تەسلیم بەکەسوکاری ئەکەم، فائیدەی نەبوو. وتیان هەرکەس بۆ ڕەزامەندیی خەڵق ڕوو لە خالق وەرگێڕێ جەزای جەهەنەمە. عابید کوژرا، بە جەزای دونیای گەیشت.

دیمنە وتی: هێنانەوەی ئەم میسالەم بۆ ئەوەیە منیش لەبەر خزمەتی پادشاە تەرکی نوێژ و تاعەتم کرد، هەر فکرێکم بوو نامە سەر ئومووراتی حوکمداری، وە هەر ڕێگەیەک بۆ پادشاە چاک بوو دۆزیمەوە. هەر چیم بەسەر دێ دووقات موستەحەقم، خۆم بەسەر خۆم هێنا. نزیک بە پادشاهان بەبێ بەڵاو سیاسەت نەبووە. وەقتێ ئەو قسە فەسیحانە لە زوبان دیمنە جاری بوو هەمــوو مــەئمــووران ســەرسام بوون. شێر سەری بردە بەحری خەیاڵاتەوە، نەیزانی چ فکرێ دەرحەق بە دیمنە بکات. سیاگۆشێ لەو مەجلیسەدا حازر بوو، تەماشای کرد، کەس نییە جوابی دیمنە بدات، وەشێر عاجزە جوابی لە دیمنە. سیاگۆش ڕووی کردە دیمنە، وتی: ئەم بێ ئەدەبییانەی دەرحەق بە مەئموورانی پادشاە کردت ناماقووڵی بوو، وجوودی ئەوەت نەبوو دەرحەق مەئموووران و نزیک بوون بە پادشاهان

قسەی زیادی بکەیت، لەبێ عەقڵیی تۆ دوورە. مەگەر نەتبیستووە حوکم کردنێکی پادشاه بەسەر میللەتدا خێری سەد ساڵ عیبادەتی میللەتی هەیە. زۆر تەسادوف بووە عابیدانی سەحرانشین لە واسیتەی هاتوچۆو خزمەت کردنی پادشاه کەشف و کەرامەتیان بۆ ئاشکرا بووە. لە جوملەی ئەو قیسسانە قیسسەی پیری دڵ ڕووناک شاهیدی حاڵە.

دیمنە پرسی: چۆن بووە؟

حیکایەت

سیاگۆش وتی: ئەگێڕنەوە لە شاری فارس سوارێ بوو بە هەناسەی موبارەکی گۆی مەقسەدی ئەفڕان. ناوی ئەو سوارە پیری دڵ ڕووناک بوو، شۆرەتی کەرامەتی لە ڕۆم وەنزیک بە مەغریب بوو بوو. موبارەکیی نوفووسی بە میسر و شامدا بڵاوبووبووەوە. حیجاز و یەمەنی داگیرکردبوو. عابیدانی عێراق، پیاوچاکانی خوراسان بۆ زیارەتی خەریک بوون. سادیقانی تورکستان، عاشقانی هیندستان تەریقەتیان لەسەر دەست وەرئەگرت. ڕۆژێ دەروێشێ لەسەمەرقەندەوە بە عەزیەتێکی زۆر خۆی گەیاندە فارس. مەعلوومە هەرکەسێ پێی بە دڕکی هیلاک کون نەبێ بۆن بە گوڵی مەقسەدەوە ناکا. وەقتێ دەروێش داخڵ بەشار بوو، خانەقای دۆزییەوە. بەزوبان دەروازەی خانەقای لستەوە. لە ڕووی ئەدەبەوە حەڵقەی دەرگای جووڵان. مجەوری خانەقا بە دەمیەوە هات، سوئاڵ و جوابیان لە یەک کرد. دەروێش ئەحواڵی شێخی پرسی. مجەور وتی: شێخ چووتە خزمەتی پادشاه. سەبر کە میقدارێ، وەقتێ هاتنەوەیەتی. دەروێش کە ناوی خزمەتی پادشای بیست، وتی: ئاخ! عەزیەتی خۆم بەخۆڕایی دا شێخێ بۆ خزمەتی سوڵتان چووبێ، ئارەزووی مەجلیسی پادشا بکات، تەئسیراتی نوفووسی چۆن دەست ئەکەوێ؟ بەتاڵە. ئارەزووم کرد تا مردن خزمەتی بکەم بە مەقسەد نەگەیشتم. لە خانەقا دوورکەوتەوە، ڕووی کرد بۆ ناو شارەکە. دڵی لە شێخ خراپ کردبوو، فکری خراپەی دەرحەق شێخ ئەکرد. لە ئەحواڵی شێخ بێ خەبەر بوو. تەسادوف وەردیانی حەپسخانە ئەو شەوە حەپسێ لەدەستی ڕایکردبوو، بۆ حەپسەکە ئەگەڕا، چاوی بە دەروێشەکە کەوت، وایزانی حەپسەکەیە گرتی، بردیە خزمەت پادشاه. لە ڕێگە وەردیانەکە وتی: ئەی زاڵم! بۆیە ڕاتکرد لە دەست بڕین نەجاتت ببێ و دەستی من لە جیاتی دەستی تۆ ببڕن. دەروێش زۆر پاڕایەوەو سوێندی بۆ وەردیان خوارد من لە حەپسی ڕام نەکردووەو غەریبم، لەم قسانە بێ خەبەرم، فائیدەی نەبوو. گەیشتنە خزمەت پادشاه. پادشاه ئەمری کرد بە جەللاب

دەستی ببڕن. لە دوور دەنگی پیری دڵ ڕووناک هات. بە پڕتاو گەیشتە پێشەوە. ڕووی کردە وەردیان وتی: ئەوە دەروێشی منە، ئەو دزە نییە لە دەست ئێوە فیراری کردبێ، فکرتان خراپ مەکەن، زۆر گوناهە. بەقسەی شێخ دەروێش لە دەست بڕین نەجاتی بوو. وەردیان دەست و پێی پیری بە زوبان ئەلستەوە. عوزری زۆری بۆ شێخ هێنایەوە. شێخ عەفوی کرد. دەروێش لە خزمەت پیری دڵ ڕووناک هاتنە دەرەوە. لە ڕێگە شێخ دەستی نایە سەر شانی دەروێش و وتی: ئەی دەروێش، ئەگەر خزمەتی پادشاه ئیختیار نەکەم مەزڵوومی وەک تۆ لەدەست زاڵم نەجات نادرێ. دڵ مەگۆڕە. دەروێش بۆی مەعلووم بوو ئەوەی بەسەری هات واسیتەی دڵ گۆڕین بوو کە دەرحەق شێخ کردی. فکری کردەوە وتی: هەرچی لەدەست پیاو چاکان ئەقەومێ، بە بێ حیکمەت نییە، وە لە عەقڵی هیچ نەزان دوورە.

ئەو منداڵە بەدەست خضر سەربڕا
لە تەرەف خوداوە ئەمر بوو کرا
ئەو سەفینەیە کە بەدەست کونی کرد
لە زوڵمی پادشاه بۆ نەجات بوونی کرد
مووسا نەبی بوو نەیزانی تەواو
بۆچی چاکی کرد دیوارە ڕووخاو

سیاگۆش وتی: بەیان کردنی ئەم میسالەس بۆ ئەوە بوو لە مەجلیس مەعلووم بێ زۆر پیاو چاکان بوون خزمەتی پاشایان ئیختیار کردووە وە لە نزیک بوونی پادشاه تووشی عەزیەت نەبوون، وەک دیمنە ئەیڵێت. ئەی دیمنە، خۆت چیت، وجوودت چییە لە واسیتەی نزیکیی سوڵتان ئازارت پێ بگا؟ دیمنە وتی: ئەی سیاگۆش ئەوی بەیانت کرد کە پیاوچاکان خزمەتی پادشاهانیان ئیختیار کردووە، زۆر مەعقوولە، ئەمما لە ڕێگەیەکی کەوە بوون، بەبێ ئەمر خودا دەستیان بۆ هیچ نەبردووەو بە ئارەزووی نەفس ئیشیان نەکردووە. دەستیان لە ئیشی دنیا هەڵگرتووە. ڕوتبەی ئەو کەسانە لەگەڵ ئێمە فەرقی ئەرزو ئاسمانە و لایقی قسەی ئێمە نین. ئەمساڵی ئێمە بەو مەرتەبە چۆن ئەگا؟ بۆ ئێمە دروست نابێ، وەتۆ ئەڵێیت پادشاه سێبەری سەری بۆ میللەت باعیس بەژیان و ڕەحەتییە. منیش ئەڵێم وایە، ئەمما سیفەتی ئەو پادشایە لە ڕێگەی خوداوە نزیکە، لە کردەوەی بەتاڵ دوورە. نەبەقسەی فیتنە باوەڕ ئەکا، وە نە بێ گوناە جەزا ئەدا،وە بە چاوی

باتینی ئەزانن، ئەهلی خاین و ڕاست فەرق ئەکەن، وە کەسێ ئارەزووی بەرزیی پادشاە و میللەت بکا بەچاوی مەرحەمەت تەماشای ئەکەن، وە ڕەگ و ڕیشەی ئەهلی خائین دێننە دەرەوە.

دایکی شێر وتی: ئەوی تۆ بەیانت کرد هەمووی ڕاستە. بەقسەی خۆت کوشتنت واجبە. لە هەموو ئومەرا مەعلوومە، وە حازرانی مەجلیس ئەیزانن. شەترەبە وەزیرێکی عاقڵ و زیرەک بوو، لە سەداقەتا ئەمسالی نەبوو، بە فیتنەیی و دووزوبانیی نامویارەکت لەناوچوو. وەفاشکاندنی شێر بەناو میللەتدا بڵاوبووەوە. ئاگری حەسادەتت دونیای داگیرکرد.

حازر بە ئینتیهای مەرگتە. دیمنە وتی: لە دڵ ڕووناکیی پادشاوە مەعلوومە، وە حازرانی مەجلیس ئەزانن ڕەفاقەتی من لەگەڵ شەترەبە زۆر خۆش بوو، وە دوشمنایەتی لە بەینمانا واقیع نەبوو بوو،وە ئەگەر شەترەبە غەرەزی دەرحەق من بوویێ ئاشکرای نەکردبوو. من و شەترەبە لە ڕەفاقەت و خۆشەویستی زیاتر دەرحەق یەک نەمانبووە، وەڕوتبەی من لە خزمەت پادشادا لەشەترەبە کەمتر نەبوە، دوشمنیم دەرحەق شەترەبە چی بووە؟ ئەوەندە فەرق هەیە خەیانەتی بۆم مەعلووم کرابوو، بەنیسحەت بۆ پادشام بەیان کرد چونکە لە ڕێگەی ڕاستییەوە خزمەتی پادشام ئەکرد، وە ئەو قسەی بۆ پادشام بەیان کرد پادشاە بە چاوی مویارەکی بۆی مەعلووم کرا، بە عەقڵ و فکری خۆی ئیشی تەواو کرد، وەقسەی ڕاستی بەندەیش ئاشکرا بوو. زۆر کەس لەگەڵ شەترەبە یەک قسە و یەک تەدبیر بوون، لە خیانەت و فکردا شەریک بوون. ئێستا ئەوەی ڕاستە من بەیانی ئەکەم. ئەوان لە خۆیان ئەترسن. مەعلوومە قسەی حەق ناخۆشە. هەر وەقت ئەهلی فیتنە و خائین بۆ کوشتنی من بگەڕێن، فکر ناکەم ویجدانی پادشاە جەزای چاکە و نەسیحەتم گوم بکات، وە بە ئارەزووی دڵی فیتنە و خاین بێ گوناهێکی وەک من لەناوبەرێت، لە دوای من دڵی مویارەکی بخاتە بەحری پەشیمانییەوە. قسە گەیشتە ئێرە، وەقت درەنگ بوو. شێر ئەمری کرد دیمنە تەسلیم بە مەحکەمەی شەرع بکرێ، هەر نەوعێ قازی حوکمی بدات، لازمە موجازات بدرێ.

دیمنە ڕووی کردە شێر، وتی: کام حاکم ڕاستتر لە عەقڵی جەنابتە، وە کام قازی عالمتر لە ویجدانی جەنابتە؟ ئەلحەمدولیللا عەقڵ و دیانەت وەک ئاوێنە دیارە. بەیەقین ئەزانم تەماشای ویجدان و عەقڵی خۆت بکەیت، زاهیرو باتین و چاکە و خراپە دەرئەکەوێت.

نەختێ لە نووری بەحری دڵت ورد بیتەوە ئەحوالاتی ئەم بچووکە مەعلووم ئەبێ، ئەو وەقتە یا ئەفەرموویت:«خذوه فغلوه، ثم الجحیم صلوه» وە یا ئەمر ئەفەرموویت بە عەفوو بەرائەتم. ئومێد دەکەم لە نوفووسی موبارەکت ڕێگەی نەجاتم بدۆزێتەوەو قسەی ڕاستم لە حوزووری مەجلیسدا دەرکەوێت.

شێر وتی: ئەی دیمنە، تەفتیش کردنی ئەم ئیشە زۆر توولانییە. ئەوەندە سەعی ئەکەم هەتا وەک موو لەناو هەویر دەربێ. خۆت ئەیزانی ڕاستی و ڕەحم تا قیامەت باقییە. ئارەزووی زوڵم ناکەم. لەویجدان و غیرەتدا کەس موقابیل بە خۆم نابینم. دیمنە وتی: لەواسیتەی ئەوە هیچ گوناه و خراپە لە خۆم نابینم، وەختە دڵم شەق بەرێ. ئەگەر لەم مەسئەلەدا گوناهێکم بوایە نزیک بە جەنابت نەئەبووم، بەم دڵ دەنگییەوە چاوەڕوانی بەڵا نەئەبووم، بەڵکی ئەفسوونێکم ئەخوێند خۆم بە ئەرزدا ئەبردە خوارەوە، وەیا فیرارم ئەکرد لە جێگەیەکی بە ئیسراحەت ئەژیام و ئەمخوارد.

دایکی شێر وتی: ئەم قسە مناڵ خەڵەتێنانەت لە دڵی عاقڵ تەئسیر ناکا. بە زوبان لووسی خەریکی ڕێگەی نەجات بدۆزیتەوە، وە لە جەزای فیتنەییت ئیسراحەتی ڕەحەتی بکەیت. دیمنە وتی: من دوشمنم زۆرە و زۆر کەس ڕقیان لە منە. ئومێد دەکەم ئینشائەڵڵا پاکێتیی من ئاشکرا ببێ، ناماقوولی بۆ دوشمنانم بمێنێتەوە. لازمە بۆ عەدالەتی پادشاه مەسئەلەی من حەوالەی کەسێکی ئەمین بکات وە ئەو کەسە بوغزو دوشمنی لەگەڵ من نەبێ. بەڕاستی هەرچیی بۆ مەعلووم کرا عەرزی قودوومی موبارەکی پادشای بکا. پادشاه بە مووجیبی حەق بە جەزای بەندە ئەمر بفەرموویت، هەتا ڕۆژی قیامەت بە واسیتەی گوناهی بێ وجوودێکی وەک منەوە عەزاب نەدرێ و بۆ کوشتنی خۆم ناترسم. ترسم ئەوەیە بە خوێنی بێ گوناهێکی وەک من دامێنی موبارەکی پادشاه ناشیرین ببێ.

شێر وتی: لە عەدالەت و ڕەحمی من دوورە بێ ئەمریی شەرع بکەم. هەروەخت خیانەت و فیتنەی تۆ ئیسپات کرا، بە نەوعێ جەزات ئەدەم بە تەئریخ بیگێڕنەوە. دیمنە وتی: من بۆچ لە خیانەت بترسم، وە لەویجدان و ڕەحمی جەنابت خۆم مەحرووم بکەم. مەعلوومە عەدالەت و ڕەحمی جەنابت وەک ڕۆژ دنیای ڕووناک کردووە. ئومێد دەکەم لەویجدان و ڕەحمی جەنابت بێ بەش نەبم. خودا جەنابتی بۆ عەدالەت دروست کردووە. ناعەدلی لە جەنابت دوورە. یەکێ لە حازران وتی: ئەوەی دیمنە بەیانی ئەکا مەقسەدی گەورەیی پادشا نییە. مەتڵەبی نەجات بوونی خۆیەتی. دیمنە وتی: کامەیە لەمن سادقتر و عاقڵتر،

خوسووس بۆ موحافەزەتی پادشاه ئارەزوو بکا. ئێستا لازمە بۆ نەجاتی خۆم سەعی بکەم تا مەملەکەت و حوکمداری لە پادشاه تێک نەچێت. ئومێد دەکەم بە قسەی جاهیلان فکر لە پادشاه نەگۆڕرێت، وە ئیشی دوور بە نوفووسی موبارەکی نزیک بکاتەوە. سیاگۆش وتی: بە مەکرو زوبان لووسیی ناموبارەکت مومکینە فکری پادشاه بگۆڕرێت. دیمنە وتی: فکری ئێوە لەگەڵ پادشا زۆری فەرقە. بەحری مەرحەمەتی شاهان پڕ لە ڕەحمەتە. دایکی شێر وتی: ئەی غەددار، ئێستا ئومێدی نەجات بوونت ماوە؟ دیمنە وتی: ئەگەر کەسێ چاک و خراپ فەرق نەکات جەزای نەسیحەت بە خراپە بداتەوە، ئەو وەقتە من ئومێدم قەتع ئەبێ، چونکە هەرچی شەرتی خزمەت بوو وە نەسیحەتێ بۆ پادشاه لازم بوو، قوسوورم نەکرد، وە لەزاتی موبارەکی پادشا مەعلوومە پیاوی گوناهبار ئیقتیداری جوابی نییە. کەسێ خائین بێ ئیقتیداری حوزووری پادشاه ناتوانێ. مەسەلا ئەگەر من ئەم گوناهەم کردبێ بە جەزای خۆم ئەگەم، وە ئەگەر پادشاه لە کوشتنی من عەلەجە بکات پەشیمان ئەبێتەوە. هەر کەسێ لە ئیشی عەجەلە بکا. خانووی ئاوەدانی ویران ئەکا (العجلة من الشیطان). عەجەلە بۆ شەیتانە. هەر کەسی عەجەلە بکا و سەبری نەبێ ئەوەی بەسەر دێت بەسەر ژنە بازرگانەکە هات. لەبەر پەلەکردن فەرقی دۆستەکەی و غولامەکەی بۆ نەکرا.

شێر پرسیی: چۆن بووە؟

حیکایەت

دیمنە وتی: لە شاری کیشمیر بازرگانێ بوو، دەوڵەت و ماڵی لە حیساب نە ئەهات. خزمەتکار و کارەکەری زۆری بوو. ژنێک وەک مانگی چواردە، زوڵفی ژنەکە وەک ڕێحانە بۆنی ئەهات. حەلالی بازرگان بوو. پیاوێکی ڕەسسام دراوسێی بازرگان بوو. ئەو ڕەسسامە بەیەک دەقیقە ڕەسمی لەشکرێکی ئەکێشا. لە ڕەسسامییا ئەمسالی نەبوو. تەسادوف ڕەسسام و ژنی بازرگان دەستیان تێکەڵ کرد. هەر وەقت ئارەزووی یەکیان ئەکرد بەواسیتەی ژنە دەلالێکەوە ئیشیان دروست ئەبوو بە یەک ئەگەیشتن. ڕۆژێ ژنی بازرگان بە ڕەسسامەکەی وت: ئارەزوو ئەکەم لە سنعەتی جەنابت نیشانێک دروست بکەیت هەر وەقت ئارەزووی هاتنت کرد، بەو نیشانە بۆم مەعلووم بکرێ. خۆم بۆن خۆش و ئامادە بکەم. ڕەسسام وتی: عەبایەک دروست ئەکەم لایەکی ڕەش و لایەکی سپی، هەر وەقت چاوت بەعەبا کەوت تۆ خۆت حازرکە. ئەو تەدبیرە لە مابەین هەردوکیان قەرار درا.

لەو وەقتەدا غولامێکی ڕەسسام گوێی لەو تەدبیرە بوو. وەقتێ عەباکە تەواو بوو هەموو ڕۆژ بەو نیشانە بەخزمەت یەک ئەگەیشتن. تەسادوف ڕۆژێ ڕەسسام بەئیش چووبوو. غولامەکە عەباکەی لە کچی ڕەسسام وەرگرت تەماشای بکات. غولام بە بەهانەیەکەوە خۆی لە عەباوە پێچا. ڕووی کردە ماڵی بازرگان. ژنە بازرگان جێگەی حازر کرد. لەبەر خۆشەویستیی دۆستەکەی ورد نەبوەوە بزانێ غولامە یا ڕەسسامە. وەقتێ غولام لە کەیف بووەوە، ڕۆیشتە ماڵەوە عەباکەی تەسلیم بە کچە ڕەسسام کردەوە. ئەوەندەی پێ نەچوو ڕەسسام چووەوە عەباکەی هەڵگرت ڕووی کردە ماڵە بازرگان. ژنە بازرگان چووە پێشەوە، وتی: چی قەوماوە؟ ئەمڕۆ گۆشت چۆلەکەت خواردووە؟ ئەمە دوو. ڕەسسام بەعەقڵ بۆی مەعلووم کرا، وتی: بۆ ئیش نەهاتووم. ئەمە ئاخر تەماشا کردنمە. لە ماڵی بازرگان ڕۆیشتە دەرەوە. ڕۆیشتە ماڵەوە. عەباکەی سووتان. میقدارێ لە غولامەکە و کچەکەی دا، تەرکی هاتوچۆکردنی ژنە بازرگانی کرد. ئەگەر ژنەکە لەبەر عەجەلە نەبوایە فەرقی ڕەسسام و غولامی ئەکرد وەلە دووریی ڕەسسام مەحرووم نەئەبوو وە بە وەسڵی غولام نەئەگەیشت.

دیمنە وتی: هێنانەوەی ئەم میسالەم لەبەر ئەوەیە بۆ پادشاە مەعلووم بێ ئیشی عەجەلە زۆر خراپە و بۆ کوشتنی من عەجەلە نەکات، وە لە هەمووتان مەعلوومە (كل نفس ذائقة الموت) کەس لە مردن نەجاتی نەبوە، وە خوسووس من لە مردنی خۆم ناترسم. مەقسەدم ئەوەیە ڕۆژی قیامەت لەسەر کوشتنی من پادشاە جەزا نەدرێت. وە ئەگەر بزانم بە کوشتنی من فائیدەیێ دەست پادشاە ئەکەوێت، نەک ڕۆحێ، هەزار ڕۆحم بێ فیدای خۆڵی بەرپێی پادشای ئەکەم. ئەمما بۆم مەعلوومە ئیشی پادشاە بێ لەشکر و بێ تەدبیر دروست نابێ، وە بەقسەی فیتنە و دوشمن وردە وردە دەست بۆ کوشتنی مەئموووران درێژ بکرێ، وزەراو عولەما یەکە یەکە ڕێگەی فیرار ئەگرن وە پادشاە بە تەنها ئەمێنێتەوە و تەخت و تاجی لە دەست ئەچێ و دەفعەیەکی لەشکر و سوپای دەست ناکەوێت. دایکی شێر تەماشای کرد شێر گوێی لە قسەی دیمنە گرتووە، نزیکە بە زوبان لووسیی دیمنە دڵی ساف ببێ دەست لە جەزای شەترەبە هەڵگرێ. ڕووی کردە شێر وتی: وا دیارە قسەی دیمنە بەڕاست ئەزانی و بە زوبانی لووس ئیخفالی کردی و قسەی ئێمە بە درۆ دەرچوو. مەعلووم بوو عەقڵ و زیرەکی لە تۆوە دوورە. بە عاجزی لە مەجلیس هەڵسا ڕۆیشتە جێگەی خۆی. شێر ئەمری کرد دیمنە زنجیر بکەن بیخەنە زیندانەوە تا موحاکەمەی لە مەحکەمەی شەرعدا تەواو ئەبێ. دیمنە زنجیر کرا، داخڵ بە زیندان بوو. مەجلیس بەتاڵ کرا.

بۆ سبحەینێ شێر ناردی بە شوێن دایکیا. دایکی شێر چووە لای شێر، وتی: کوڕم زوبان لووسی و فیتنە و فێڵی دیمنە بۆمن مەعلووم کرا بوو. تەماشات کرد قسەی درۆو دەلەسەی چۆن ڕێکخست، وە ڕێگەی قسە بدەیت لەم بەڵایە خۆی نەجات ئەدات، وە هەتا زوو ئەمر بە کوشتنی بکەیت درەنگە، با عیسی ڕەحەتیی دڵی تۆ و ئیسراحەتی میللەتە. ئیشی خێر بە عەجەلە نەکرێ ئافاتی بۆ پەیدا ئەبێت. شێر وتی: ئەوانەی نزیک بە پادشاه ئەبن دوشمنیان زۆرە. مەئموران دەرحەق یەک حەسادەت زۆر ئەکەن. ئەوی لە پادشاه نزیکە دوشمنی زۆرترە. پیاوی فەقیر لە دوشمن ئەمینە. وە هەموو مەئموران ئەزانن دیمنە زۆر عاقڵ و زیرەکە و تەدبیری لای من پەسەندە، مومکینە حەسوودان ئیتتیفاقیان کردبێ دیمنە بە کوشت بدەن. ئاگرێ بەقسەی حەسوود داگیرسا تەڕو وشک بەیەکەوە ئەسووتێنێ. حەسوود چاوی چاکەی دەرحەق خۆی نابینێت. مەگەر قسەی سێ حەسوودەکەت نەبیستووە.

دایکی پرسیی: چۆن بوو؟

حیکایەت

شێر وتی: ئەگێڕنەوە سێ کەس لە ڕێگەیەک بوون بە ڕەفیق. یەکێکیان پرسیی: ئێوە لە شاری خۆتان بۆ دوور کەوتوونەوە، ئەرکی وەتەنتان لەبەر چییە؟ ئەووەڵیان وتی: واسیتەی سەفەری من ئەوەیە چاوم بکەوتایە بە کەسێ چاکەی لەگەڵ یەکێکدا بکردایە ئاگری حەسادەتم دائەگیرسا، تاقەتم نەگرت و تەرکی وەتەنم کرد بۆ دەفعی غەم. دووەمیان وتی: مەسئەلەی منیش وەک تۆیە، تەرکی وەتەنم کرد.. سێهەمیان وتی: هەردووکتان ئاو دەردی منن. هەرسێکیان یەک جینس بوون. ڕۆیشتن بە ڕێگەدا. تەسادوف کیسەیەکی پڕ لە درهەم دۆزییانەوە.

قەراریان دا کیسەکە بکەن بەسێ کەرتەوە، بگەڕێنەوە شاری خۆیان. وەقتی بەشکردنی عیرقی حەسادەتیان کەوتە بزووتن. هیچیان ڕازی نە ئەبوون وەک یەک بەش هەڵگرن. دەستە ئەژنۆ بە دیار کیسەکەوە ڕاوەستابوون. نەکیسەکەیان لەیەک بەش ئەکرد وە نە لە جێگەی خۆی جێیان ئەهێشت. لەو چۆڵەدا دوو شەو و دوو ڕۆژ بەبرسییەتی مانەوە. خەو و ئیسراحەتیان بە شەڕوشۆڕ ڕائەبوارد.

بۆ ڕۆژی سێهەم پادشای ئەو شارە بۆ ڕاو ڕووی کردە سەحرا، تەماشای کرد سێ کەس دانیشتوون. پادشا سوئالی لێ کردن: بۆچی دانیشتوون؟ هەرسێکیان بە ڕاستی قسەی

حەسوودییان بۆ پادشاه بەیان کرد، وتیان: ئێمە لەبەر حەسوودی تەرکی وەتەنمان کرد. لە ڕێگە ئەم کیسە پارەمان دۆزیوەتەوە، چاوەڕێی (حاکمێک بووین لە بەینمان تەقسیم بکا) ئەلحەمدولیللا ئێستا خودا ڕەحمی پێ کردین حاکمێکی وەک جەنابت گەیشتە ئێرە. پادشاه فەرمووی: لازمە حەسوودیی خۆتان بەیان بکەن. بە گوێرەی حەسوودیتان پارەکە تەقسیم ئەکەم. ئەووەڵیان وتی: ئەی پادشاه، حەسوودیی من ئەوەیە ئارەزوو ناکەم چاکە دەرحەق کەس بکەم وە یا ئیشێ بکەم خەڵق بە واسیتەی منەوە دڵخۆش بن. دووەمیان وتی: من حەسوودیم ئەوەیە تاقەتی تەماشاکردنی کەسێ ناکەم دەرحەق کەس چاکە وەیا خێرێ بکات. سێهەمیان وتی: حەسوودیی من ئەوەیە ئارەزووی ئەوە ناکەم کەسێ چاکە لەگەڵ خۆشم بکات تا بە غەیری خۆم تەئسیری نەبێ. پادشاه ئەمووستی تەحەییوری بەدان گەست، لە حەسوودیی ئەوانە سەرسام ما. پادشاه فەرمووی: بەقسەی خۆتان ئەم پارەیە بۆ ئێوە حەرامە. دروستە بە گوێرەی حەسادەتتان جەزا بدرێن. ئەووەڵ کەستان بە ڕووتی و قووتی بەرەڵلا بکرێ. دووەم کەستان سەری لە بەدەن جودا بکرێ. سێیەم کەستان چوار مێخە بکێشرێتەوەو قەتران بەسەریا برژێت هەتا ڕۆحی بەدەست عیزرائیلەوە داخڵ بە جەهەننەم بکرێ. پادشا ئەمری کرد سێ پارچە مەندیل بۆ فەرمانی ئەو سێ کەسە حازر بکرێ. بۆ ئەووەڵ کەسیان ئەم شیعرە نووسرا:

ئەو کەسە بەخالەت بە خەڵق بەرێ
قابیلی نەفیە شاربەدەر کرێ

فەرمان دووەم کەسیان وا نووسرا:

ئەو کەسە بە بوونی خەڵق عاجزن
جەرگیان کون کون کەن بە نووکی سووژن

فەرمانی سێهەم کەسیان وا نووسرا:

ئەو کەسە موزیر بێ بۆ موسوڵمانان
بەسەریا رژێ سەراپا قەتران

پادشا هەرسێ حەسوودەکەی بە جەزای خۆی گەیاند وە بە جەزای خۆیان گەیشتن. شێر وتی: بەم میسالەدا وا دەرئەکەوێ ئینسانی حەسوود ئارەزووی زەرەری خەڵق زۆر ئەکەن و حەز بەمانی ڕەفیقیان ناکەن. دایکی شێر وتی: وا ئەزانم حەسوود لە نزیک تۆ نییە. هەموو مەئموران بە کوشتنی دیمنە ڕازی بن با عیس بەرەحەتیی دڵی تۆبە. شێر وتی: لە

مەسئەلەی دیمنە گرێی تیا ماوە تا بە تەواوی ساف نەکرێ دەستی بۆ درێژ ناکەم، چونکە لە کوشتنی شەترەبە زۆر پەلەم کرد، وە لەسەرخۆ بۆ تەحقیق کردنی نەمپرسی، وا ئێستا پەشیمان بوومەتەوە. بەبێ ئیسپات بوون دەست لە عاقلان درا ڕێگە گوم کردنە. حوکەما فەرموویانە:

خـــەبەر دار ببـــیت لە شـــەڕی کـــەسێ
تەدبیـــر لازمـــە لەگـــەڵ چەند کـــەسێ

(وشاورهم في الأمر) چۆن فکری خۆم بەرمەوە؟

قسەی شێر و دایکی لێرەدا تەواو بوو. هەر یەکە چوونەوە جێگەی خۆیان. وەقتێ دیمنە زنجیر کراو خرایە زیندانەوە، کە لیلە ڕەحمی برادەریی و ڕەفاقەتی کەوتە جووڵانن، چووە سەر زیندان بۆ چاوپێکەوتنی دیمنە. کە چاوی بە دیمنە کەوت زنجیرکراوە، فرمێسک وەک بارانی بەهار بە چاویا ڕژایە خوارەوە، وتی: ئەی برادەر بەم جۆرە چۆن ئەتوانم تەماشات بکەم؟ لە پاش تۆ ژیانم بۆ چییە؟ مردن خۆشترە تۆ بەم ئەحواڵە ببینم. هەردوکمان ئاو جنس بووین، ژیانمان بەیەکەوە ژیان بوو. ڕەفـیـــقی وەک تۆم لە دەست چوو. دیمنە بە گریانەوە وتی: زیندان و ئەم زنجیرە بە قەدەر یەک دەقیقە دووریی تۆ لام گران نییە. دووریی جەنابت جگەری سووتانم. کەلیلە وتی: ئەی ڕەفیق، مادام ئیشی تۆ گەیشتە ئەم ڕەزالەتە، تووشی دەردی خۆت هاتیت هەرچی بڵێم لۆمەم ناکرێ. لە ئەووەڵەوە ئەم زنجیر و حەپسییە نامە پێش چاوت. بەقسەت نەکردم بە خەیاڵی حرص و بێ عەقڵی ئەوەت هێنایە ڕێگای خۆت کەوا هاتە ڕێت. من هەر قسەیەکم بۆ کردی دیاری دا. ئەگەر لەئەوەڵەوە لە نەسیحەتت قسوورم بکردایە و بە ئارەزووی تۆ موعامەلەم بکردایە ئیمڕۆ لە خیانەتدا شەریکی تۆ ئەبووم. ئەم جۆرە قسانەم پێ نەئەکرا. ئەی بێ عەقڵ پێم نەوتی پێشوونان وتوویانە: کاشکی پێش ئەجەل بمریت. مەقسەدیان لەم جۆرە زەحمەتەیە. ئەوانەی بە زیندوویەتی مـــردن داوا ئەکـــەن وەک تۆ تووشی دەردی بێ دەرمـــان بوون. ئەوانەی بەم جۆرە دەردەوە ئەگلێن مردنیان سەد جار چاکترە. دیمنە وتی: ئەی ڕووحی شیرینم. ئەوەی شەرتی وەفاو نەسیحەت بو. بەزوبان جەنابت بێژرا. ئەمما حرس و تەمەع ڕێگەی جەنابتی لێ گوم کردم و بۆ خۆم مەعلووم بوو بوو. ئاخری من پەشیمانییە. نەفس و شەیتان وازیان نەهێنا. وەک نەخۆش پارێزی بۆ دائەنرێ، نەفس دەرخواردی ئەدا. بە هیلاکەت ئەمرێ. ئەوانەی بە ئارەزووی نەفس موعامەلە ئەکەن هەرچییان بەسەر بێ

قابیلن و شکاتیان لای کەس مەعقوول نییە. خوسووس من خۆم ئەم دەردەم تووشی خۆم کرد. دەرمانی بۆ کەس پەیدا ناکرێت. کەلیلە وتی: عاقڵ ئەوەیە لە ئەووەڵەوە ئاخری ئیشی تەماشا کات. لەپێش ناشتنی نەمام، تەماشای بەری بکات. ئینجا بینێژی و خزمەتی بکا. پەشیمان بوونی نابێ. بە پەشیمان بوونەوە قسەی ناحەز سبووت ئەبێ. دیمنە وتی: ئەوەی ڕەفیقی ئەو کەسانەی دشمنیان نییە مەعلوومە کەم غیرەتن و هەرکەس لە مەکری زەمان ئەمین بوو مەعلوومە کەم عەقڵەو هەرکەس بوو بە ساحێب دەوڵەت و ساحێب ڕوتبە لە هەموو لایەکەوە دوشمنی بۆ پەیدا ئەبێ. کەلیلە وتی: هەر ڕوتبە و دەوڵەتێکت بوو، ئەم نەختە ڕەزالەتەت نایەنێت. لازم بوو لە ئەووەڵەوە تەماشای ڕوتبە و ماڵت نەکردایە. بەواسیتەی ماڵی دونیاوە نەبوویایە، دووچاری ئەم هیلاکەتە نەئەبوویت. ئەگەر ئاگری فیتنەت دانەگیرسانایە ئێستا جگەرت بەشیشەوە نەئەبرژا. دیمنە وتی: ئەزانم تۆوی ئەم بەڵایە خۆم چاندوومە و هەرکەس بیدروێتەوە تووشی بەڵا ئەبێت و جەزای خۆم ئەبینم، چونکە ئەم گریەیە نەبە ئەموستی تەدبیر ئەکرێتەوە و نەبە ئاوی ڕووناک ئەشۆرێتەوە. کەلیلە وتی: ئێستا فکری نەجاتت چە تەدبیرێکە. بیگێڕەوە بزانم. دیمنە وتی: وا دیارە سەفینەی حەیاتم لەسەر ئەم بەحرە غەرق ئەبێ. ڕێگەی نەجاتم لەم بەڵایە نابێت هەر حیلە و مەکرێ بزانم قسوور ناکەم. ئەمما یەک ترس هەیە لە هەموو خراپتر. کەلیلە وتی: ترسەکەت چییە بەیانی بکە. دیمنە وتی: لەوە ئەترسم بزانن من وتۆ ڕەفیق بووین. بۆ مەسئەلەی شەترەبە بێنە خزمەتت بە جەبر و یا بە لێدان قسەی من و مەسئەلەی شەترەبە بە تۆ دەربخەن. ئەو وەقتە ڕێگە نەجاتم دەست ناکەوێت. لێدان و ڕەزالەتم زیاد ئەکا بە دوو دەرەجە. ئەووەڵ: زاتی موبارەکت لە واسیطەی منەوە تووشی ڕەزالەت ئەبی. دووەم: ڕێگەی نەجاتم بۆ مومکین نابێ، چونکە ڕاستی و دڵ ڕووناکی جەنابت لە هەموو کەسەوە مەعلوومە. شاهید لە تۆ ڕاستتر دەست ناکەوێ. بناغەی قسەی جەنابت لەسەر ڕاستی دانراوە. ئەو وەقتە چاومان بەیەک ناکەوێ تا ڕۆژی حەشر. کەلیلە وتی: ئەوەی بەیانت کرد ڕاستە و لەخۆت مەعلوومە تاقەت و سەبری لێدانم نییە. وەئەوەی بزانم بە ڕاستی بەیانی ئەکەم. لەبەر نەجات بوونی تۆ درۆ بەمن ناکرێ. مادام وایە لەپێش ئەوەی سوئاڵ لەمن بکەن. ئەحوالاتی خۆت بە ڕاستی بۆ مەجلیس بەیان بکە. بەڵکی لە ڕووی ڕاستییەوە ڕێگەی نەجاتت دەست کەوێ و تۆبە لە گوناهی ڕابردوو بکەی زۆر لایقە، بۆ قیامەت بەکار دێت و ئەگەر نەجاتیشت نەبوو، لە عەزابی دونیا زیاتر گوناهت لەسەر نامێنێت. جەزای دونیا لە جەزای قیامەت چاکترە. دیمنە وتی: فیکرێ لە ئەحواڵی خۆم